

TEMES VILA-REALENCOS
SÈRIE IV. NÚMERO 8

El present llibre és el resultat d'una recerca, tot i que parcial ates que mai no finalitzarà, centrada en l'anàlisi dels elements de cohesió i encadrament de la societat de l'Antic Règim, i que en aquest cas concret capgirarà al voltant de la família, entesa com el primer nucli integrador de l'individu en la comunitat que l'envolta on, a més a més, es posa de manifest el paper desenvolupat per un protagonista anònim en el decurs de la història com ho és la dona. Aleshores, la família es converteix en una institució mitjançant la qual es porta a terme no sols la reproducció del sistema sinó també les possibilitats de mobilitat dels diferents grups o classes socials. Així, família i propietat són dues realitats que convergeixen en forma de binomi en una altra associació, matrimoni i patrimoni.

La voluntat d'aprofundir en aquesta línia d'investigació es conjugava amb el propòsit d'encetar una nova via metodològica fonamentada en el tractament dels fons judicials. En efecte, fou la justícia de Vila-real la que mitjançant els plets de restitució de dots, separació, repartiment d'herència, nomenament de curadors i els delictes contra l'honor posà de manifest la complexitat i, alhora, riquesa de les xarxes de parentiu així com de les diferents funcions familiars. D'aquesta manera, els diferents testimonis sobre les vivències privades composaren una variada tipologia de relacions i actituds que palesen el complicat que de vegades resultava viure.

Aquesta obra va mereixer el PREMI D'ASSAIG DEL CERTAMEN LITERARI CIUTAT DE VILA-REAL 1993, otorgat pel jurat compost per Marisol González Felip, Samuel Garrido Herrero, José Vicente Meneu Montoro, Josep Vicent Font Ten i Eduardo Pérez Arribas.

publicacions de l'Il·lustratissim
Ajuntament de Vila-real

FAMÍLIA, PATRIMONI I DONA AL VILA-REAL DE L'ANTIC RÈGIM.
ELS AFERS FAMILIARS EN LA PRÀCTICA JUDICIAL DEL SET-CENTS

A.M.V.

Biblioteca

003

8

Modest Barrera Aymerich
FAMÍLIA, PATRIMONI I DONA AL
VILA-REAL DE L'ANTIC RÈGIM.
ELS AFERS FAMILIARS EN LA
PRÀCTICA JUDICIAL DEL SET-CENTS

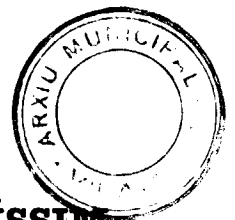

TEMES VILA-REALENCs
SÈRIE IV NÚMERO 8

PUBLICACIONS DE L'IL·LUSTRÍSSIM
AJUNTAMENT DE VILA-REAL

MODEST BARRERA AYMERICH

**FAMÍLIA, PATRIMONI I DONA AL
VILA-REAL DE L'ANTIC RÈGIM.
ELS AFERS FAMILIARS EN LA
PRÀCTICA JUDICIAL
DEL SET-CENTS**

**Premi d'Assaig del Certamen Literari
Ciutat de Vila-real, 1993**

**AJUNTAMENT DE VILA-REAL
DELEGACIÓ DE CULTURA
Vila-real, 1993**

ÍNDIX

I. INTRODUCCIÓ. LA HISTÒRIA DE LA FAMÍLIA	9
Notes	13
II. EL MATRIMONI O LA CONSTITUCIÓ DE L'EMPRESA FAMILIAR.	
II. 1. El sistema matrimonial.	
II. 1. 1. La pauta demogràfica	14
II. 1. 2. El marc polític i jurídic	17
II. 2. La contractació matrimonial	22
II. 3. La fi del contracte: Les causes de separació matrimonial	31
Notes	37
III. PRODUCCIÓ I REPRODUCCIÓ. EL CICLE DE TRANSMISSIÓ DELS BÉNS.	
III. 1. L'herència testamentària. El següent pas.	
III. 1. 1. El marc legal general	40
III. 1. 2. La pràctica quotidiana a Vila-real	43
III. 2. Pràctiques successòries, sistemes agraris i cicle familiar	55
Notes	58
IV. PRODUCCIÓ I REPRODUCCIÓ. LES MINORITATS	60
Notes	65
V. LA VIRTUT I LA FAMA. LA DONA I LA FAMÍLIA	66
V. 1. Una educació diferent i un rol subordinat	67
V. 2. Família i honor. Els delictes contra la dignitat de la dona	70
Notes	80
VI. CONCLUSIÓ	82
ÍNDIX DE QUADRES	89
APÈNDIX DOCUMENTAL	90
BIBLIOGRAFIA	97

*A Marc i a Héctor que amb
el discórrer del temps creixen
ahora que emprenyen, però
sense els quals resulta ja difícil
imaginar-se la pròpia existència.*

I.- INTRODUCCIÓ. LA HISTÒRIA DE LA FAMÍLIA.

Quan és arribada l'hora de començar la redacció de les presents pàgines cal ser conscients de quin fou l'objectiu inicial. I és que escriure sobre una institució com ho és la família no sols presenta l'adscripció a una vessant historiogràfica de gran desenvolupament en els darrers anys, si més no una moda com algú podrà entendre, on es fa palesa la columna vertebral de la societat tradicional, el primer i fonamental nucli integrador de l'individu en la comunitat que l'envolta, i on, a més a més, s'evidencia el paper desenvolupat per un protagonista anònim del decurs de la Història com ho és la dona; també, per a nosaltres, les següents pàgines suposen una mena de continuació d'una línia d'investigació centrada en l'anàlisi dels elements de cohesió i enquadrament de la societat de l'Antic Règim.

Dintre d'aquesta línia trobem que la institució familiar actuava com un primer esglaó vers la integració de l'home en la societat, la qual continuava, en un sentit ascendent, amb el paper desenvolupat per l'Església i la cimera que representa l'Estat. Cal advertir, però, que família, església i estat no constitueixen esferes separades ni independents, tot just el contrari ja que, com veurem, les interferències i creuaments hi són constants. Així doncs, ens endinsarem en l'anomenada *història de les mentalitats* on l'objectiu serà la recerca de la forma en què una societat es reproduïx i transmet els seus caràcters a les generacions següents, essent conscients que la família desenvolupa un paper motriu en aquest procés complex i multiforme.

Aleshores, el vincle familiar es converteix en un mecanisme de socialització, des d'on s'extenen els rols i valors ideològics de la societat del moment, que, obtenint els recursos per a subsistir i administrant-los, organitza la producció i el consum. D'aquesta manera, la família es converteix en una institució, també podríem pensar que es tracta d'una estratègia social, mitjançant la qual es porta a terme no sols la reproducció del sistema sinó també les possibilitats de mobilitat dels diferents grups socials. Així, família i propietat són dues

realitats que convergeixen en forma de binomi en una altra associació, matrimoni i patrimoni ⁽¹⁾.

Dintre d'aquesta relació de producció i reproducció la dona hi juga un paper fonamental ja que no sols s'encarrega de l'educació dels fills, de la socialització de les noves generacions en definitiva, sinó que també posa en relació el patrimoni de tres generacions. Un agent reproductor, aleshores, de primera magnitud i de manera cíclica i recurrent en establir el vincle entre el món material i cultural de tres generacions, les que van des dels ascendents fins als descendents ⁽²⁾.

Ara bé, arribats a aquest punt convé fer unes esmenes que vagen centrant l'objecte de la nostra investigació. En primer lloc, caldrà esbrinar què és el que entenem per família, optant per un concepte restringit del terme atés que els demògrafs admeten generalment el predomini, des del final de l'època mitgeval fins a l'actualitat, de la família conjugal, també anomenada nuclear i composta generalment pel matrimoni i els descendents sota un mateix sostre ⁽³⁾. Així doncs, caldrà diferenciar-ho de la llar, que a més inclourà els criats, aprenents, ..., i del llinatge, la definició del qual serà la dels parents que pertanyen a una «casa» o mateix tronc comú i amb els quals s'estableixen relacions de lleialtat, recolzament, etc. ⁽⁴⁾. Donant suport a aquesta definició restringida de la família trobem que es tracta també d'un fenomen jurídic, sancionat constitucionalment, que té com a principal finalitat garantir la transmissió dels béns segons les lleis a l'ús ⁽⁵⁾.

Tanmateix, i es tracta de la segona esmena, el caràcter de llarga durada històrica que pren la unitat conjugal no ens ha d'oferir la impressió d'inmovilisme. Tot just el contrari, ja que en el decurs des de la modernitat fins al nostre present nombrosos esdeveniments i factors han canviat progressivament, de vegades de sobte, les funcions, competències i característiques d'aquest fenomen demogràfic i jurídic que és la família. Aquest canvi és el que realment ens interessa com a historiadors, i per això res més escaient que centrar els nostres esforços en el Set-cents, en el segle en què una nova normativa legal s'implantà al País Valencià arran dels decrets de Nova Planta, la qual definirà, en oposició al passat, el nou marc d'actuació del cercle familiar que, grosso modo, aplega fins a l'actualitat. Tractar un tema com el de la família suposa, doncs, parlar d'una estructura que evoluciona al dictat de la pressió del marc general.

La tercera objecció es fa ressò dels límits d'actuació del marc familiar, ja

que si bé resulta innegable el seu paper com a element de socialització, alhora que de producció i consum, no és menys cert que no és pas l'únic. El que volem assenyalar és que ens enganyaríem reduint al voltant de les relacions de parentela totes i cadascuna de dites funcions, negant el paper que la iniciativa privada, fins i tot l'esperit empresarial, té en el procés de producció i consum, així com l'amistat i el veïnat en el fenomen de socialització ⁽⁶⁾. Més clar encara, la reproducció social i econòmica es realitza al si de la família, però llurs possibilitats de triomf o fracàs depenen també de factors externs.

Aquesta darrera consideració implica directament que la família no és una entitat homogènia. Tot just el contrari, ja que des d'ella es duen a terme diferents estratègies que tenen com a objectiu l'adaptació i aprofitament del medi. Així, i de manera general, dites estratègies podran ser d'adaptació en el cas dels grups socials més pobres quan el que es pretén és la subsistència; pel contrari, parlarem d'estratègies d'acumulació quan la família posa el seus recursos i mecanismes al servei de l'augment de la riquesa o del prestigi social ⁽⁷⁾.

D'aquesta manera anem dibuixant els objectius del nostre treball, i així doncs el marc cronològic queda fixat en el segle XVIII, el període del canvi de legislació, de la transformació de l'entorn legal. En aquest marc temporal començarem estudiant com es constitueix la família a partir del matrimoni, per a passar tot seguit a la funció reproductora que suposa la transmissió dels béns -via herència o per constitució dotal-, i el fenomen de socialització que es materialitza en la figura dels fills. En tot aquest entarimat el paper de la dona sembla fonamental i per això li dedicarem un apartat especial on, a més a més, tindrà cabuda la consideració que la societat de l'Antic Règim li atorgava als delictes contra l'honor, la principal dipositària del qual era la muller.

El marc espacial on intentarem satisfer tots aquests propòsits queda circumscribit al terme de Vila-real. La tria no ha estat pas un fet aleatori, i sí que s'ha vist condicinada pel desig de contrastar el que la llei assenyalava amb la pràctica del quefer quotidià. Aleshores, el fons documental de Vila-real -vaja per davant el nostre agraïment a la direcció i personal de l'arxiu- permetia descendir fins al nivell local, baixar des del món de les construccions teòriques i idealitzades fins a la vivència diària dels protagonistes anònims de la Història. I és que el que pretenem és apropar-nos a l'univers mental de l'home de l'Antic Règim, a la seua representació del món, a la seua manera

de viure i d'integrar-se en la societat. En aquest sentit, la tria de Vila-real també sembla escaient en configurar-se durant el Set-cents com una població semi-urbana, possiblement representativa tant del món urbà com del rural, on la diversificació social es conjuga amb una dedicació econòmica fonamentalment agrària ⁽⁸⁾.

Tot just acabem de referir-nos al propòsit de reconstruir l'univers mental que informa les relacions familiars durant l'Antic Règim, per això pretenem encetar una nova via metodològica fonamentada en el tractament dels fons judicials. En efecte, volem que siga la justícia de Vila-real la que mitjançant els plets de restitució de dots, divorci, repartiment d'herència, nomenament de curadors, delictes contra l'honor,..., pose de manifest la complexitat i, alhora, riquesa de les xarxes de parentiu. D'aquesta manera, entrarem en contacte amb l'expressió històrica de les diferents confrontacions que tenen lloc al si del món domèstic i que constitueixen una clara mostra de la desestructuració dels vincles de parentiu a causa, fonamentalment, dels desacords originats al voltant de la base material sobre la qual s'instal·la la cèl·lula familiar. S'accedeix, aleshores, a una imatge de la família situada a les antípodes de les visions ideològiques elaborades pels teòrics de l'època vinculats a l'Estat o a l'Església ⁽⁹⁾.

La pràctica judicial de Vila-real del Set-Cents serà, doncs, la que ens permetrà apropar-nos a la configuració del món familiar de l'Antic Règim. La manera en que ho farà pendrà un caràcter força qualitatiu -un procés esdevé com una declaració o testimoni referit a una casuística particular-, en detriment, però, d'una quantificació que, tot i que és desitjable, resulta difícil atés el límit que els poc més de cent plets imposen. Aleshores, el vehicle per al desenrotllament del nostre treball serà la narració on cadascun dels testimonis i vivències privades arreplegades componen una variada tipologia de relacions i actituds que, en definitiva, palesaran el complicat que de vegades resulta viure.

Caldria cloure aquestes pàgines introductòries amb el record necessari per a tots aquells que han fet possible el present treball i que, per això mateix, haurien d'anar en primer lloc i no pas en el darrer. Ens referim, com no, a Vicent Gil i Josep Miquel Moliner que mitjançant la seua col·laboració al capdavant de l'arxiu ens han facilitat la tasca fent-la un veritable plaer. Menció especial ha de rebre Josep Lluís Martínez i Clavell que tant de temps i tanta generositat ens ha dedicat a la correcció gramatical. Agraïment també

als membres del jurat que ens honraren, segurament per damunt dels nostres mèrits, amb la distinció del premi d'assaig de la ciutat de Vila-real. Finalment, Mari Carmen, sempre ella, que amb la seua comprensió ens deixa que furtem hores a la deguda atenció als afers quotidians i poder distreure el temps en aquests afers.

NOTES

- 1) CHACÓN JIMÉNEZ, F. «La familia en España: una historia por hacer» en LA FAMILIA EN LA ESPAÑA MEDITERRÁNEA, Barcelona, 1987, p. 14.
- 2) FORTES BAREA, E. y ANDREU TORRES, P. «Mujer y sistema familiar. Algunos ejemplos de la transmisión de la propiedad en Lorca y Murcia en los siglos XVIII y XIX» en FAMILIA, GRUPOS SOCIALES Y MUJER EN ESPAÑA, Murcia, 1991, p. 180.
- 3) ROWLAND, R. «Matrimonio y familia en el Mediterráneo Occidental: algunas interrogaciones» en FAMILIA Y SOCIEDAD EN EL MEDITERRÁNEO OCCIDENTAL, SIGLOS XV-XIX, Murcia, 1987 p. 247 y ss.
- 4) STONE, L. FAMILIA, SEXO Y MATRIMONIO EN INGLATERRA. 1500-1800, Mèxic, 1989, p. 23.
- 5) MUCHEMBLED, R. L'INVENTION DE L'HOMME MODERNE, París, 1988, p. 293. En aquest sentit recordem que tant la legislació foral com la castellana que s'implantarà des de 1707 dediquen títols i rúbriques exclusivament circumscrits a temes familiars i on, a més, el seu caràcter conjugal i nuclear resta perfectament subratllat.
- 6) El que la família és un intermediari fonamental en la transmissió de les propietats però no pas l'única es pot veure en el treball de BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R. «Familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano (siglos XVI-XVII). Ponderación global y marco jurídico» en PODER, FAMILIA Y CONSANGUINIDAD EN LA ESPAÑA DEL ANTIGUO RÉGIMEN, Barcelona, 1992, pp. 49 y ss.
- 7) FERRER ALÓS, LL. «Familia y grupos sociales en Cataluña en los siglos XVIII y XIX» en FAMILIA, GRUPOS SOCIALES Y MUJER EN ESPAÑA, Murcia, 1991, pp. 119-120.
- 8) CASTELLÓ TRAYER, J.E. EL PAÍS VALENCIANO EN EL CENSO DE FLORIDABLANCA, València, 1987, p. 93.
- 9) L'ús dels expedients judicials en l'estudi de les relacions familiars es pot veure en l'obra de DUBERT, I. HISTORIA DE LA FAMILIA EN GALICIA DURANTE LA ÉPOCA MODERNA. 1550-1830. (ESTRUCTURA, MODELOS HEREDITARIOS I CONFLICTIVIDAD), La Coruña, 1992, p. 43.

II. EL MATRIMONI O LA CONSTITUCIÓ DE L'EMPRESA FAMILIAR

Tot i que hem considerat la família com a un element de socialització que, a més, es converteix en una empresa de producció i consum, cal dir que fonamentalment la família és un concepte metodològic per a comprendre l'estructura de la societat; no és una entitat fixa, o una cosa, definida «a priori» i estudiada per si i de per si. Aleshores, cal entendre la institució familiar com una estratègia per a sobreviure o per a la projecció de l'individu, en tots dos casos obtenint i distribuint recursos al voltant de la solidaritat de la parentela.

II.1. El sistema matrimonial

II.1.1. La pauta demogràfica

La qüestió entre el comportament demogràfic i les característiques de la família ha estat plantejada de manera ineludible des del moment en què es volgué tipificar les seues dimensions, des que els primers estudis al respecte convergiren en el propòsit de construir un model. Malgrat que el fracàs ha estat la tònica dels intents d'homogeneïtzar el comportament familiar de les diverses regions de l'occident europeu, el primer molló, sembla que inamovible, s'establí a determinar el predomini de la família nuclear -composada pels pares i els fills fadrins- amb la inclusió, de vegades, d'un nombre variable de criats ⁽¹⁾.

Les altres característiques, ja centrades en el moment de la seua constitució, insisteixen en la incidència d'una pauta de nupcialitat significada per l'accés tardà de dones i hòmens al matrimoni, a més de l'existència d'aproximadament un deu per cent o més en cadascuna de les generacions que no arribava mai a casar-se ⁽²⁾. Aquesta tendència que els historiadors han definit sota l'expressió de «sistema matrimonial europeu» és vàlida també pel que fa al Vila-real de 1787, amb l'interrogant que suposa el celibat el qual creem resulta un poc baix. Com es pot veure al quadre núm. 1, tot i que s'intueix clarament que l'edat de noces és inferior en el grup femení, el moment en què elles contraïen matrimoni deuria trobar-se ja des del segle XVII a partir dels 21 o 23 anys ⁽³⁾. Aquesta dinàmica nupcial, qualificada de precoç pels demògrafs en el marc de l'Europa occidental, aniria acompanyada durant el Set-cents per una caiguda del fenomen de les segones núpcies i, aleshores, per un augment

de la durada dels matrimonis amb la consegüent estabilitat conjugal ⁽⁴⁾, que és la que realment permet el desenvolupament de les funcions familiars.

Quadre núm. 1.- Estat civil dels habitants de Vila-real en 1787

Edat	Hòmens						Dones			
	Núm.	Fadrins	Casats	Víduos	Núm.	Fadrines	Casades	Vidues		
16-25	525	428	81'5%	97	18'4%	0	520	257	49'4%	261
25-40	693	109	15'7%	572	82'5%	12	587	41	6'9%	572
40-50	319	27	8'4%	280	87'7%	12	317	12	3'7%	265
+50	555	63	11'3%	413	74'4%	79	484	25	5'1%	268

Elaboració pròpia a partir del cens de Floridablanca de 1787 ⁽⁵⁾.

A més de la generalitat d'aquestes pautes val a dir que la majoria dels matrimonis de Vila-real es celebrarien durant els mesos d'agost i setembre, quan era passada la Quaresma i un cop acabades les feines agrícoles ⁽⁶⁾. També gairebé tots els enllaços es durien a terme entre la gent del poble, amb la qual cosa l'evolució demogràfica tindria un caràcter fonamentalment endogen ⁽⁷⁾. I ja que parlem de dinàmica evolutiva cal deixar ben clar que aquesta major solidesa de la vida nupcial es trobaria en la base del fort creixement demogràfic experimentat per Vila-real durant el segle, duplicant clarament el nombre d'habitants entre els anys 1700 i 1794, quan passaria de bon tros la xifra de les sis mil ànimes ⁽⁸⁾.

Aleshores, com s'observa al quadre núm. 1, accés tardà al matrimoni, debilitat del mercat de víduos a partir dels vint-i-cinc anys, llarga durada de la vida conjugal i celibat al voltant del deu per cent constituïrien els trets definitoris del sistema matrimonial vila-realenc. Tots quatre aspectes permeten adornar-se'n del paper desenvolupat pel grup familiar. Així doncs, l'edat de noces podria justificar-se per la necessitat d'arribar a la constitució del grup familiar amb les majors garanties econòmiques possibles, les que oferirien el dot de les dones i generalment l'herència familiar; d'aquesta manera, entendrem que cada generació necessitava d'un període o cicle d'acumulació per tal de poder dotar i casar les filles, igualment, i en el cas que el dot fóra insuficient, caldria esperar la mort dels pares i a la recepció de l'herència per a gaudir de la suficiència econòmica necessària que permetrà casar-se.

Així, l'accés tardà al matrimoni dels habitants de Vila-real estaria degut a la inevitable tasca productora i acumulativa que havia de desenvolupar l'empresa familiar, la qual cosa generaria una mena de dinàmica evolutiva de

llarga durada, recordem que aquest tret ja el podríem trobar durant el segle XVII, la qual estaria en la base de la substitució o reemplaçament d'unes famílies per altres. Aquesta tasca productora i acumulativa, a més a més, seria possible per la llarga durada dels matrimonis, de la qual cosa ofereix testimoni el restringit percentatge de víduos.

Al respecte, el fet que el nombre de víduos a Vila-real siga irrellevant entre els vint-i-cinc i cinquanta anys també vindria a demostrar la necessitat i voluntat de mantenir l'estabilitat de la llar familiar. En altres paraules, creem que quan de vegades un dels conjuges moriria el que passaria és que tot seguit i al cap d'un temps escaient el víduo o la vídua contrauria de nou matrimoni amb una sola finalitat, la de recomposar la parella, la de garantir l'estabilitat, atesa la diferència de rols entre l'home i la dona. Així doncs, quan les circumstàncies ho exigien es produirien enllaços per afinitat, per tal de restaurar una situació difícil davant l'absència de la mare o del pare ⁽⁹⁾.

En tot cas, també l'estabilitat de la vida conjugal provocaria que l'edat de noces superara de vegades i molt sovint els vint-i-cinc anys, quan els pares ja eren vells i aleshores el cicle vital de l'empresa familiar tocava a la seua fi era necessària la seua substitució per altra, la que passarien a compondre els fills en arribar a aquesta edat que indiquen les dades demogràfiques. No sols això, però, ja que l'estabilitat possibilitaria sense cap mena de dubte la socialització de l'individu. La seua inserció en la societat a partir del nucli familiar mitjançant la tasca educativa desenvolupada pels pares. En definitiva, el reforçament del vincle familiar com a element vertebrador, si més no com un primer esglaó, de la vida social.

Fins i tot el celibat contribuiria a reforçar els lligams familiars i el caràcter d'empresa econòmica que li és pròpia a aquesta institució. Això que pot semblar estrany i sempre exagerat no ho és tant si tenim en compte que el patrimoni dels fadrins, no sols el que deriva directament de l'herència sinó també el que anirien fent i acumulant, tindria com a destinataris els nebots, els fills dels germans. Aleshores, hauríem de considerar l'existència dels fadrins no com a elements aïllats, al marge de la dinàmica i funcions familiars, sinó com una mena d'estratègia o solució, de vegades aleatòria o casual però també sovint interessada o planificada, que reforçaria el caràcter acumulatiu de l'empresa econòmica familiar.

A més a més, al fil d'aquestes consideracions sobre el celibat també hauríem d'afegir que al voltant de la família nuclear s'establirien un conjunt

de relacions canalitzades molt sovint pels vincles de parentela; en aquest cas amb els fadrins, però també amb els cunyats, sogres,...., permeten la socialització de l'individu, creant en definitiva tota una xarxa de relacions socials. I és que la família constitueix en l'Antic Règim un espai socio-polític, com els ordres socials, el poder local i l'Estat, on naixen i es desenvolupen les sociabilitats de cada grup, de manera que la comunió d'interessos entre membres d'una mateixa «casa» o llinatge pressionava convertint les relacions socials en solidaritats.

II.1.2. El marc polític i jurídic

Havent definit, encara que amb totes les esmenes i precaucions possibles, la família com una empresa de producció, consum i socialització, ens hem de fer ressó de l'existència de dues parts, de dos socis fundadors -home i dona de diferents famílies- que signen el contracte matrimonial. El matrimoni és, aleshores, la carta de naturalesa i presentació de la cèl·lula social que és la família durant l'època moderna, avalada tant per l'Església, desitjosa de fornir d'un estricte codi de conducta als feligresos, com per l'Estat, que d'aquesta manera podria regular i controlar una part important de les transmissions de propietats, a més d'exercir un cert control i enquadrament sobre els súbdits.

I és que en els orígens de l'edat mitjana sembla que el significat del matrimoni no anava més lluny d'un contracte privat entre dues famílies en relació amb l'intercanvi de propietats, atorgant també a l'esposa certa protecció econòmica en cas de mort o abandonament del marit. Fou durant el segle XIII quan l'Església va controlar el contracte nupcial instaurant el principi de l'enllaç monogàmic, indissoluble, prohibint i castigant les relacions incestuoses, la fornicació fora del matrimoni i l'adulteri, a més d'excloure els fills borts de tot dret hereditari. El procés de control eclesiàstic es va consolidar quan el matrimoni fou considerat com a sacrament l'any 1563 a Trento, en exigir Roma la presència d'un sacerdot per a atorgar validesa a la cerimònia de noces ⁽¹⁰⁾.

Així doncs, a l'entrada en la Modernitat quedaran establerts una sèrie de passos, de procediment per a verificar l'enllaç nupcial. En primer lloc, era necessari, o al menys recomanable, la subscripció d'una mena de contracte -la carta matrimonial- entre la família de la núvia i el futur desposat on s'establiria el dot que ella portava -fins i tot s'inventariava- a canvi de la

promesa del creix que el marit li hauria de donar en cas de quedar-se vídua, normalment la meitat del dot. Tot seguit vindria la proclamació pública de tres amonestacions i, en tercer lloc, la boda en l'església, amb el consentiment de les dues parts i la benedicció eclesiàstica. El darrer pas era ja la consumació sexual, i des d'aquest moment el matrimoni es convertia en un vincle indissoluble al qual sols la mort d'un dels cònjuges podia posar fi.

Per a mantenir el caràcter d'indissoluble la mateixa parròquia s'encarregava de la confecció d'un registre públic, el llibre de matrimonis, impossibilitant, o al menys intentant-ho, la pràctica de l'abandonament i de la bigàmia. A més a més, la pròpia Església i l'Estat s'encarregaren de condemnar moralment aquestes pràctiques, per un costat, i de perseguir-les com a delictes, per un altre, amb la qual cosa la tasca d'enquadrament i control de la societat per part de les dues institucions restava completa i satisfactòria.

La raó d'aquest control cal trobar-la en la mateixa importància de la tasca familiar. Aleshores, la família, reproductora i vertebradora del sistema social, crea uns mecanismes com l'aliança i la parentela, que s'encarregaran d'aquestes funcions. L'aliança matrimonial era l'últim esglau en el procés de sociabilitat maniobrant i aprofundint en els cercles familiars que l'envolten. Realment era un pacte entre dues famílies adreçat cap a l'objectiu de no contravenir les fronteres socials del grup, consolidar les relacions d'interés i perpetuar la integritat del patrimoni com a mínim.

Per a aconseguir aquest propòsit, sols calia a l'Estat, amb el suport ideològic de l'Església, subratllar el patriarcalisme subjacent en el quefer quotidià sancionant-lo a nivell legal. Així, ja en l'època foral el consentiment o autorització del pare era preceptiu per a contraure matrimoni, ja que *«sovint sesdeve en la ciutat o regne de Valencia que los fills e filles de alguns de la dita ciutat o regne que son richs e tenen bens, per inductions o seductions de algunes persones que son pobres o no son de la condicio de aquelles se cases ab los desusidits o furten sots sperances que casant ab aquellos poran viure ab los bens i patrimoni de lurs pares, e de aquí naxen molts inconvenients e dans»*. Les Corts de València en l'any 1542 ja es feren ressò, aleshores, de la necessària preservació dels ordres socials, i per això determinaren que els pares no restaren en l'obligació de dotar la filla o ajudar econòmicament el fill que es casara sense el preceptiu consentiment ⁽¹¹⁾.

Aquesta voluntat paterna per a concertar matrimonis continuà en el segle XVIII, amb l'extensió de la legislació castellana al País Valencià, insistint en

la prohibició dels enllaços clandestins ⁽¹²⁾. Ara bé, ja en l'any 1776 la sensibilitat il·lustrada de l'equip de Carles III va considerar *«que no se les oblique ni precise a casarse con persona determinada contra su voluntad; pues ha manifestado la experiencia que muchas veces los padres y parientes por fines particulares e intereses privados intentan impedir que los hijos se casen, y los destinan a otro estado contra su voluntad y vocación...»*; aleshores, restaven els pares en l'obligació d'autoritzar el matrimoni dels fills, i en el cas d'haver fet els vint-i-cinc anys, i ser major d'edat, el consentiment patern ja no hi era necessari ⁽¹³⁾.

Malgrat aquesta aparent llibertat per a constituir matrimonis, la realitat era que el consens amb els pares hi era obligat ja que els prèveres tenien l'ordre de no celebrar-ne sense la preceptiva autorització del tutor ⁽¹⁴⁾, i així ho recordava també una disposició del propi Carles III datada l'any 1788 ⁽¹⁵⁾. La raó d'aquesta marxa enrere no hi ha més remei que cercar-la en la importància del matrimoni per a confirmar les estratègies socials de producció i socialització, bé siguen d'acumulació o bé de supervivència. Tanmateix, el conflicte d'interessos entre el desig familiar -entès com a patriarcal- i la voluntat individual restava obert -com ho fa palés Moratín en la seua obra *El sí de las niñas*-. Aleshores, en aquestes circumstàncies la legislació es tornava contradictòria, com ho mostra una nova disposició de 1804 que permetrà als hòmens majors de vint-i-cinc anys i a les dones de més de vint-i-tres casar-se sense el consentiment dels pares ⁽¹⁶⁾.

Ara bé, conforme ens endinsem en el nostre món contemporani sembla que el triomf és per a la voluntat individual -com en tantes altres coses-, i ja trobem documentats a Vila-real entre 1819 i 1831 almenys cinc expedients de dissensió o desacord per la manca d'autorització paterna, procediment que tot pareix indicar ja hi era previst des de 1785 ⁽¹⁷⁾. Consistien en el fet que, generalment la filla, era dipositada en la casa d'un veí fins a la data de celebració de la boda. En qualsevol cas, les notícies que tenim encara a principis del segle XIX fan pensar en l'existència de forts conflictes entre la voluntat familiar i la decisió individual; així ho posà de manifest davant de la justícia de Vila-real Francesca Carda l'any 1819:

«Que deseo contraer matrimonio con Josef Sancho y Nebot mozo soltero de esta vecindad; y noticiosos de ello Geronimo Carda y Josefa Maria Vilar, mis Padres, muestran una fuerte resistencia oprimiendome con palabras y aun con obras. Y deseando executar mi voluntad sin violencia alguna Suplico

a Vuestra Merced se me deposite en la casa y sujeto que fuese al agrado de Vuestra Merced lo qual cumplido se pueda proceder a las demas diligencias...»⁽¹⁸⁾.

En tots els expedients consultats no hi haguè necessitat de resolució judicial en accedir els pares a les pretensions de la filla. Tanmateix, pareix que l'oposició es manifestaria fins i tot en els casos més extrems i inversemblants, com ho seria el que instà Gràcia Renau l'any 1831 quan el seu pare hagué de reconèixer que malgrat «*no convenirle dicho enlace por ser dicho Ivañes viudo con hijos, ser avanzada edad y no poseer bienes propios, y que toda vez que la misma se hallara resulta a contraer dicho Matrimonio, no tenia inconveniente lo efectuase mayormente hallandose en la edad de veinte y nueve años...*»⁽¹⁹⁾.

Malgrat aquestos exemples tot plegat hem de concloure que gairebé tot l'Antic Règim, pràcticament fins les darreries del segle XVIII, es caracteritzà pel fet que l'autoritat dels pares restava total i completa en la concertació de les aliances o enllaços matrimonials. Situació que tot i que començaria a trencar-se durant els primers passos del liberalisme dissortadament encara continuaria durant el XIX -al voltant d'aquesta situació recordem l'article de Larra titolat "El casarse pronto y mal"- . Aquesta circumstància l'hem de veure com una resposta a les funcions inherents a la institució familiar, si més no una estratègia d'adequació entre la realitat socio-econòmica i la voluntat de perpetuar-se com a llinatge o simplement de sobreviure.

En aquest patriarcalisme tant accentuat és on hem de veure també la causa d'un accés al matrimoni tan tardà com el manifestat a Vila-real en els darrers anys del Set-cents. I és que essent preceptiva l'autorització dels pares, i més encara la corresponent i necessària ajuda econòmica, els matrimonis sols es concertarien quan els pares hagueren assolit la suficient capacitat econòmica per a poder casar els fills, quan aquestos hagueren ajudat al redreçament i bon funcionament de l'economia domèstica. Mentrestant als descendents sols els calia esperar si no volien caure en una situació fins i tot delictiva.

En qualsevol cas, del que tampoc hi ha cap mena de dubte és el fet que a la cèl.lula familiar l'autoritat i funció del pare seria semblant a la desenvolupada pel sobirà absolutista en la instància superior de l'Estat, tots dos en definitiva se situarien en una vertical de poder i autoritat amb la finalitat d'exercir el control i enquadrament social, el pare a la base i el monarca al cim⁽²⁰⁾. En definitiva, parlem de l'existència d'un ordenament, d'una manera de viure

durant l'Antic Règim, que exigeix la integració dels individus en ell, i que com una mena de principi vital informava totes les esferes de la vida col·lectiva, bé fóra civil o pública bé domèstica o privada⁽²¹⁾.

I és que tot i que la legislació es refereix a la generalitat dels pares, home i dona, en altres apartats s'encarregà de convertir el marit en el dipositari de l'autoritat i en el director de la llar familiar. Així doncs, sols els hòmens eren subjectes de dret i per això restaven capaços de contractar i disposar, de representar l'empresa domèstica vers l'exterior, cap a l'espai públic; als hòmens els calia, en definitiva, l'assumpció i execució inherents al càrrec de cap de família. En altres paraules, sense el permís i consentiment del pare cap mena de contracte signat pels fills i la dona no tenia validesa. I això era tant en el marc de la legislació foral com en les disposicions arrellegades dintre la «Novísima Recopilación»⁽²²⁾.

No sols la representació externa, també la gestió i administració estaven dirigides, encara que no sempre executades, pels hòmens. Així, encara que els patrimonis aportats per l'home i la dona romangueren separats, tenint únicament en comú els guanys o béns de la societat conjugal⁽²³⁾, l'administració de dit patrimoni es feia de manera conjunta però sota l'única direcció, amb poders gairebé absoluts, de l'home.

En tot cas, el règim de béns de la societat conjugal introduït pels decrets de Nova Planta venia a millorar, i de quina manera, la situació de la dona al nostre país. Ara, a partir del Set-cents, la dona mantenia el patrimoni que aportava al matrimoni -el dot que hui s'ha convertit únicament en l'eixovar- i el dret a la meitat dels guanys, mentre que abans, durant l'època foral, era el marit qui s'aprofitava dels béns de la societat conjugal⁽²⁴⁾.

Malgrat aquesta millora en la situació de la dona durant el segle XVIII, resulta evident que tradicionalment el seu paper era el d'una subordinada que sols assolia protagonisme quan l'espós no hi era, bé per mort, abandonament o simplement absència. Les seues funcions restaven limitades a l'espai interior on s'encarregava de la tasca domèstica i de l'educació dels fills. Tot just el contrari que l'home el qual desenvolupava un rol de representació del nucli familiar a l'exterior, essent l'encarregat de dirigir l'empresa familiar.

D'aquesta manera queda configurat un sistema matrimonial, en el qual s'inserta el Vila-real del Set-cents, caracteritzat per un accés tardà al matrimoni de gairebé tota la població -els fadrins i víduos hi eren minoria-. Aleshores, la immensa majoria de la societat civil restava enquadrada dins la

cèl·lula familiar, i actuava sempre sota la direcció del pare, sempre sota la pressió d'un accentuat patriarcalisme.

II.2 La contractació matrimonial

L'herència i el matrimoni constitueixen els eixos de la transmissió patrimonial intrafamiliar durant l'Antic Règim; més encara, la circulació general dels béns es fornïa, més que dels contractes de compra-venda, de l'activació i funcionament d'aquests dos mecanismes ⁽²⁵⁾. La funció reproductora de la família, clar és que en termes econòmics, tenia les seues fites tant en el moment en què els descendents es separaven del tronc familiar com quan els ascendents morien i eren definitivament reemplaçats pels fills.

Es tractava, aleshores, de dos moments d'un mateix fenomen: la transmissió intergeneracional al si de la família. En primer lloc, tot just quan es concertava el matrimoni, el dot mitjançant les cartes matrimoniales; el següent pas, s'hi produïa quan la mort dels pares possibilitava la transmissió hereditària, en aquest cas normalment establert mitjançant el testament.

Així doncs, quan es concertava un matrimoni s'havia de transmetre ja una part del patrimoni familiar. Ací tenim, doncs, una de les raons per les quals el matrimoni esdevenia el pas fonamental no sols de l'individu en qüestió sino també de la «casa» a què pertanyia. En segon lloc, també hem de considerar que s'encetava tota una estratègia de perpetuació o acumulació mitjançant l'ampliació del cercle de relacions socials, extenent així la xarxa de solidaritats familiars.

Ja que parlem d'estratègies hem de deixar ben clar que les d'acumulació es trobaven molt limitades, i quan es produïen seria per a establir un intercanvi d'influències; així, la família que comptava amb molts diners enllaçaria amb una altra que gaudiria de l'estatut de noblesa, o amb aquella que tindria una àmplia projecció política,... Aleshores, aquestes relacions establertes mitjançant el matrimoni tindrien com a principal característica el que es farien entre iguals. L'endogàmia matrimonial, si s'accepta la denominació, vindria justificada pel fet que durant gairebé tot l'Antic Règim era necessària l'autorització dels pares, la qual cosa constituïria un impediment per al ràpid ascens en l'ordenament social.

Reforçant aquesta anàlisi hem de recordar el pronunciament de les Corts Valencianes en l'any 1542 ⁽²⁶⁾, així com l'opinió del propi Carles III que en 1776 es queixava que «*habiendo llegado á ser tan frecuente el abuso de*

contraer matrimonio desiguales los hijos de familia, sin esperar el consejo y consentimiento paterno...». Aleshores, amb l'objectiu d'impedir-ho disposà que «*si se llegase á celebrarse el matrimonio sin el referido consentimiento ó consejo, por este mero hecho, así los que lo contraxeren, como los hijos y descendientes que provinieren de tal matrimonio, quedaran inhábiles, y privados de todos los efectos civiles, como son el derecho á pedir dote ó legítimas, y de suceder como herederos forzosos y necesarios en los bienes libres...*» ⁽²⁷⁾.

Per això, el matrimoni serà normalment un instrument de perpetuació i assegurança que l'assolít fins al moment no es perdria. No oblidem pas que estem davant d'una societat estamental on la mobilitat social seria irrellevant i pràcticament reduïda al fenomen de l'òsmosi. Dit en altres paraules, caldria que passaren moltes generacions perquè una família anara acumulant la suficient riquesa que li permetra aspirar a ascendir en l'escalafó social, emparentant el seu llinatge amb el d'una família ja benestant. I quan això s'hauria aconseguit sols calia mantenir-ho mitjançant la concertació d'enllaços amb l'única finalitat de romandre al cim.

En aquestes estratègies que es fonamentaven en la transmissió de béns cal assenyalar que la dona hi jugava un paper fonamental, donat pel fet que era ella l'única que portava béns en el moment de constitució del matrimoni. I és que encara que durant el segle XVIII sobre el paper l'home portara al matrimoni les *arres*, que mai no serien superiors al deu per cent del dot, no tenim cap mena de prova que fos realment així, tot just el contrari ja que les cartes matrimoniales consultades no fan cap referència al respecte, el que fa pensar que o bé serien un regal únicament testimonial o bé no hi existirien en la pràctica. Així doncs, tot i que el patrimoni masculí seria el més nombrós, la major part de les vegades es feia efectiu en morir els pares i, per tant, quan la parella es casava tan sols posseïa el dot ⁽²⁸⁾.

Així doncs, en el reemplaçament generacional, que no necessàriament suposava substitució immediata donat que la família dels ascendents continuava encara durant un temps el desenvolupament del seu cicle, coexistint fins i tot durant uns anys, la dona hi jugava un paper fonamental. Com hem vist era ella qui garantia el funcionament i independència de la nova cèl·lula familiar mitjançant el dot. Al respecte hem d'insistir en el fet que no hi ha cap mena de testimoni en la documentació emprada que expose la pràctica de les arres al Vila-real del Sent-cents, fins un deu per cent del dot com l'aportació

de l'home al matrimoni.

La raó que ho explique l'hem de cercar en el fet que l'home ja hi aportava els béns que poguera tenir propis -producte del seu treball normalment, però també d'alguna herència-, els ingressos derivats del seu treball a partir de la celebració del matrimoni i la capacitat d'administració del patrimoni inicial. En qualsevol cas, la mancança de les arres, que l'espós havia de donar a la muller com una mena de garantia, vindria a ser la contrapartida que la societat de Vila-real oferiria al règim de béns de la societat conjugal instaurat arran dels decrets de Nova Planta.

Ens expliquem, fins als inicis del Set-Cents els guanys del matrimoni hi anaven a mans de l'home, per la qual cosa la dona quan es signaven las cartes matrimonials es feia acreedora d'un *creix* a satisfer en produir-se la mort del marit, el qual era la meitat del valor del dot. L'objectiu era pervindre el futur de la dona en cas de quedar-se vídua, mitjançant el creix i el dot -el qual se li havia de restituir abans que passara un any- ⁽²⁹⁾. Ara bé, la normativa legal vigent des de 1707 ja no contemplava l'existència del creix, el qual d'alguna manera hi era substituït per les arres. Tanmateix, la situació no estava restablerta, ja que les arres s'entregaven quan es concertava el matrimoni i suposaven menys quantia, però fonamentalment perquè la dona tenia dret als béns de la societat conjugal. Aleshores, considerem que la millora que per a la situació de la dona suposava el repartir-se els guanys en cas de dissolució del matrimoni convertí les arres en una pràctica poc menys que cerimoniosa i simbòlica.

És a dir, en el trànsit dels segles XVII al XVIII es produí un canvi en la contractació matrimonial, però en la pràctica l'objectiu fou romandre com abans, tot i que el paper desenvolupat per la dona en la transmissió intrafamiliar augmentà a causa de la instauració del règim de béns conjugals. Aquesta situació de trànsit es va desenvolupar durant els primers anys del Set-cents, ja que els matrimonis concertats abans de 1707 continuaren regint-se per la normativa foral. Això ho mostra, la demanda guanyada per Ana María Ferrús l'any 1723 perquè li fóra lliurat el dot i el corresponent creix, puix el matrimoni s'havia celebrat l'any 1700:

«...prometiendome como me prometio el dicho Redó, mi marido, hazerme aumento de ciento veinte y ocho libras que es la mitad de la referida mi dote en caso de fallecimiento o otro permitido en derecho como se acostumbrava hazer en el tiempo de los abollidos fueros a las donzellas que se casavan,

segun practica que avia en este Reino...» ⁽³⁰⁾.

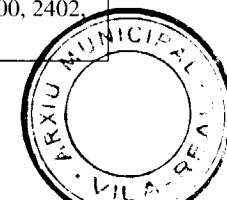
Aleshores, el significat original del dot o donació «propter nuptias», avui restringit pràcticament al concepte d'eixovar, era permetre la realització de les noces, constituint-se com una mena de premi a la virginitat de la dona -per això les vídues no hi eren dotades-, possibilitant que la família recentment constituïda poguera gaudir de la suficient i necessària independència econòmica per tal de permetre donar els primers passos en la tasca i funcions familiars.

De la validesa del que hem dit donen ampla justificació els quadres referits a la quantitat aportada i a la composició del dot durant el Set-cents a Vila-real. Tot i que la mostra és restringida, ja que sols hem utilitzat fonts de caire judicial, creem que és suficientment representativa. Així, el quadre número dos permet adonar-se'n, d'una banda, de la proporció que hi hauria entre el nivell de riquesa del grup familiar i la quantitat destinada per a casar la filla. Aquesta impressió vindria avalada pel fet que el matrimoni era l'instrument indispensable per a concertar estratègies d'acumulació i perpetuació. També, per un altre costat, apreciem les elevades quantitats que de vegades configuraven les constitucions dotals, prova inqüestionable que l'objectiu era permetre la independència econòmica de la parella.

Quadre núm. 2. - Quantia dels dots a Vila-real. 1690-1810.

lliures	núm.	dots	% total	valor total	mitja	configuració social
I	0-50	6	17'6	194L. 8S. 3D.	32'4	1 dona llaurador
II	51-100	7	20'5	576L. 10S.	82'35	3 filles llaurador 1 neboda mercader
III	101-150	9	26'4	1081L. 10S.	120'16	1 vídua teixidor 1 filla llaurador 1 vídua llaurador
IV	151-200	7	20'5	1361L. 6S.	194'47	1 dona apotecari 1 filla-dona llaurador
V	251-300	2	5'8	528L. 2S.	264'05	1 vídua llaurador
VI	500	2	5'8	1000L.	500	
VII	4093	1	2'9	4093L.15S.	4093'75	1 dona advocat

A.M.V. 2074, 2080, 2122, 2137, 2148, 2164, 2188, 2205, 2208, 2228, 2247, 2280, 2378, 2379, 2319, 2389, 2390, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2402, 2403, 2405, 2406, 2407, 2409, 2412, 2413, 2414.

El quadre número tres vindria a demostrar plenament la validesa de les nostres conjectures. Així, tothom pot apreciar com en la mesura que augmenta la quantitat destinada per a casar la filla-considerem que en escala proporcional a la riquesa de la família- la composició del dot es torna més complexa i completa. Dissortadament no hem pogut avaluar la incidència percentual dels diferents components del dot, però del que no hi ha dubte és que l'objectiu era permetre la independència econòmica de la nova família.

Al respecte, la presència de censals en els dots de major quantia seria la prova de la major riquesa de la «casa», així com també un instrument de seguretat, encara que no total, que el patrimoni atorgat a la filla no mai podrà ser enagenat pel marit, i sí sols l'usdefruit. Aleshores, aquesta forma de patrimoni que constitueixen els censals seria una garantia que l'estatus social aconseguit romandria inalterable, en garantir de manera perpètua la percepció d'una renda, essent la peça clau de l'estratègia de perpetuació duta a terme per les famílies benestants.

Quadre núm. 3. - Béns dotals. Distribució per grups.									
	Lliures	Núm	E	D	I	E+I	E+C	E+I+D	E+I+D+C
I	0-50	3	1	1		1			
II	51-100	4				3	1		
III	101-150	4				1		3	
IV	151-200	6			1	3		2	
V	251-300	1						1	
VI	500	1							1
VII	4093	1							1
E= eixovar; I = immoble; C = cens; D = diners.									
A.M.V. 2080, 2148, 2164, 2188, 2208, 2247, 2378, 2379, 2392, 2394, 2396, 2397, 2399, 2400, 2405, 2407, 2409, 2412, 2413, 2414.									

Quadre núm. 4.- Tipologia dels béns dotals (mostra 20 dots -58'82%.)		
	núm. presència	%
Eixovar	17	87
Censos	3	15
Diners	4	20
Immobles	16	80
A.M.V. 2080, 2148, 2164, 2188, 2208, 2247, 2378, 2379, 2392, 2394, 2396, 2397, 2399, 2400, 2405, 2407, 2409, 2412, 2413, 2414.		

El quadre número quatre contribueix a subratllar la importància de l'eixovar -les eines de la tasca domèstica podriem dir-ne-, que apareix gairebé en totes les notícies de constitució dotal que ens han arribat. El que això demostraria és la dedicació domèstica desenvolupada preferentment per la dona, tot i que, clar és, no seria l'única. La importància de l'eixovar seria tanta que ens atrevim a suggerir que les constitucions dotals en diners tindrien molt sovint l'objectiu de reemplaçar la macança de l'eixovar. Tanmateix, el que crida sobremanera la nostra atenció és l'elevat percentatge obtés pels immobles, pràcticament presents en tots els dots. Aquests immobles de vegades serien la casa on la nova família hi viuria i en altres casos -si l'habitatge el portava l'home o si vivien amb els pares- es tractaria de terres que constituïrien o complementarien els ingressos familiars. En qualsevol dels casos el que significava era la independència de la parella de novençans.

Independència que en la major part dels casos implicaria la residència neolocal, l'allunyament del domicili dels ascendents i la constitució d'una nova llar. Tot i que hi haurien excepcions, considerem que aquesta afirmació, a més a més, es veuria ratificada per l'accés tardà al matrimoni, el qual suposaria també una mena de període d'aprenentatge amb la finalitat d'assolir la maduresa escaient per a separar-se del tronc familiar, i, en segon lloc, perquè -com ja veurem més endavant- la norma hereditària suposava la distribució igualitària entre els descendents, la qual cosa permet suposar que gairebé ningú no hi seria beneficiat amb l'objectiu de romandre procurant pels pares. Així doncs, un sistema de dret igualitari, en el qual el dot és una part de l'herència, tendeix a expulsar els fills fora de la llar dels pares en el moment d'accedir al matrimoni.

Aleshores, la constitució dotal suposava un primer esglaó de la transmissió intrafamiliar, la qual seria completada quan l'home rebia la part corresponent de l'herència per via testamentària, de la qual generalment hi era exclosa la dona dotada -total o parcialment-. Això passava en la mesura que s'entenia que ja havia rebut la seua part quan va contraure matrimoni, ja que durant el Set-cents ens trobem en un marc jurídic que forçava la distribució equitativa entre els fills, almenys en teoria sense cap mena de distinció de sexe. De la universalitat d'aquesta pràctica, que indica que el dot no era més que una part de l'herència, dona testimoni el testament de Pasqual Monsó fet a Vila-real, l'any 1716:

«... quando la dicha Maria Rosa Monsó contraxo matrimonio con Vicente

Batalla, labrador, la constituyo ciento nueve libras y catorze sueldos moneda deste Reyno en bienes muebles y raizes con escritura de bodas que solemnisé yo el referido escrivano... considerando lo sobredicho quiere que la dicha Maria Rosa Monsó haya los dichos bienes de dicha constitución dotal por legitima de su herencia y que no reciba cosa alguna de su contenido y dispuesto en dicha clausula del referido testamento...»⁽³¹⁾.

Aquesta part de l'herència hi era atorgada normalment pel pare durant l'època foral, ja que era ell qui comptava amb l'usdefruit dels béns de la dona, mentre que ja en el segle XVIII, quan s'instaura el règim de béns de la societat conjugal, resultaria més sovint que el dot el constituïren tant el pare com la mare, tot i que la preeminència de l'home continuaria en la mesura que seria el rebedor de la major part de l'herència familiar⁽³²⁾. El document mitjançant el qual es realitzava dita transmissió eren les *cartes matrimoniales*, que tradicionalment havien constituït l'acta de constitució del matrimoni atés que gairebé sempre se signaven abans de la cerimònia eclesiàstica, deixant ben palés que es tractava d'una donació *propter nuptias*.

Testimoni de tot el que fins ara hem assenyalat és l'escriptura de constitució de dot atorgada per Pedro Vicent i Florentina Bosquet a favor de la seua filla Vicenta en l'any 1748 per a celebrar el matrimoni amb José Navarro, on s'indica que és «*a cuenta de la legitima y demas derechos paternos*», per tal de «*poder soportar mas comodamente las cargas del matrimonio*»⁽³³⁾.

En tot cas, val a dir que no sempre s'escripturava davant del notari, establint-se de vegades contractes verbals o també tenint com a testimoni el rector de la parròquia, com quan mossén Bautista Esteller signa un paper on diu que «*hize este presente albaran para seguridad y tener memoria de todo lo que se ha dado en matrimonio a Tomasa Esteller*»⁽³⁴⁾, amb la finalitat d'estalviar-se uns diners que sempre hi anirien bé⁽³⁵⁾. Tanmateix, el que ocorreria en aquestos casos és el fet que es perdria força davant de les possibles reclamacions, com per exemple seria el cas de Joseph Mateu que passats uns anys des de la celebració del matrimoni encara no li havien donat res ja que «*no fue reducida a escritura publica dicha promesa y constitucion verbal*»⁽³⁶⁾.

Es tracta, doncs, d'una mena de contracte entre la família de la futura esposa i el nuvi mitjançant el qual normalment abans de la cerimònia se li donava el dot per a la seua administració, el qual s'inventariava per tal d'estalviar possibles conflictes i malentesos. El caràcter de donació *propter*

nuptias sota la forma d'escriptura pública ho mostra, per exemple, la carta matrimonial signada per Manuel Moner en l'any 1749 quan hagué de reconèixer que:

«*Yo el referido Manuel Moner recibí los bienes que abaxo se expresaran, por Dote y propio caudal de la dicha Raymuna Ahiz..., que me fueron entregados antes de la celebración de nuestro matrimonio, estimados por personas peritas...*»⁽³⁷⁾.

I és que com hem vist abans el que composaven els dots suposava quantitats molt elevades -no oblidem pas que es tractava d'una part de l'herència-, i aleshores resultava escaient l'inventari de totes i cadascuna de les peces que composaven l'aportació *propter nuptias* que hi feia la dona. Per un costat perquè en cas de morir sense descendència el patrimoni aportat tornava a la llar familiar d'origen, intentant així afavorir la condició de la resta de membres de la «casa». Seria el cas, per exemple, d'Agustín Esteller quan en 1729 li fa signar al seu futur gendre que «*en caso que su hija muera sin sucesion buelva todo quanto da a su hija a su mujer y hermanos y hermanas*»⁽³⁸⁾.

Tan elevades hi eren que de vegades la família es veuria en la necessitat d'hipotecar llur patrimoni o d'establir una sèrie de condicions o terminis de pagament del dot. El que això suposaria seria, per un costat, que de vegades retardar l'edat d'accés al matrimoni era suficient per a fornir el necessari procés d'acumulació familiar. En segon lloc, la prova que el dot era indispensable per a la independència física i econòmica de la parella de novençans. Aquest seria el cas, per exemple, de Vicente Hernandí que per casar-se amb Vicenta Villarreal acceptà que les cent lliures que li corresponien administrar del dot de la dona foren «*a pagar en seis años y en el interin el usufructo de quatro hanegadas de huerta...*». Aquestes condicions, signades l'any 1761, determinaren que l'any 1767 els seus sogres foren embargats per a satisfer la quantia inicialment estipulada⁽³⁹⁾.

Si l'esforç dels pares era tan gran per tal de dur endavant les estratègies de reproducció familiar no resulta estrany, doncs, que també vetlaren per la recuperació del dot en cas que aquesta no prosperara. No sols això, també la restitució del dot hi era obligada en cas de mort d'un dels cònjuges per tal de transmetre-ho als descendents, si mor la dona, o per a possibilitar la independència econòmica de la vídua, si el que mor és l'home; així ho reconeix de nou Manuel Moner quan assenyalava que «*si el Matrimonio fuese*

disuelto por muerte o por otro caso que la ley dispone bolvere y restituir a la dicha Raymunda Ahiz, i sus sucesores o causa havientes las citas ciento noventa y una libras...»⁽⁴⁰⁾. Igualment és el cas del dot oferit a José Navarro on de manera imperativa s'establí «la presisa condicion que en qualquier caso de restitucion de dote dicha Vicenta Vicent o quien su derecho representare tenga obligacion de tomar en pago o parte de pago de dicha dote los mesmos bienes constituidos...»⁽⁴¹⁾.

Per a previndre aquestos casos el futur espós no podia anar més enllà de l'administració dels susdits béns, no sent possible, almenys en el terreny legal, la venda o enagenació del patrimoni dotal, com tampoc no ho era l'embargament per deutes del cap de família. Aquest seria el cas de Vicenta Cotelí quan l'any 1769, ajustant-se a la normativa legal, assenyala que:

«... y como sea cierto y procede de derecho que los bienes dotaes y propios de la muger no estan tenidos ni obligados por delito del marido ni pueden ser tratados ni embargados, por dicha razón y respeto es indubitado ser nulo y de ningun efecto dicho embargo en las referidas mis tierras...»⁽⁴²⁾.

Quadre núm. 5.- Causes de restitució del dot.

		Núm.	%
I	MORT MARIT	12	42'85
II	MORT MARE*	2	7'14
III	MORT DONA**	3	10'71
IV	ABSÈNCIA MARIT	4 ***	14'28
V	DEUTES MARIT	6	21'42
VI	SEPARACIÓ	1	3'57
		28	99'97

* Sol.licita la filla quan mor la mare casada en segones núpcies.

** Sol.licita la mare quan la filla mor sense descendència.

*** Tres abandonaments i un empresonament.

A.M.V. 2122, 2208, 2280, 2319, 2378, 2379, 2387, 2389, 2390, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2402, 2403, 2405, 2406, 2407, 2409, 2412, 2413, 2414, 2418.

Així doncs, com també permet adonar-se'n el quadre número cinc, hi havien una sèrie de casos pels quals el dot s'havia de restituir íntegrament a la dona o a la seua família. La causa més important hi era la de la mort del marit, per la qual cosa la vídua reclamava la seua aportació *propter nuptias* per tal de no veure's desemparada i poder viure dignament. Aquest desig també es palesa quan el marit hi era fortament endeutat o bé l'abandonava o

es separaven, i és que de vegades com que l'home era l'administrador dels béns conjugals posava en perill fins i tot el que la dona li havia aportat, per la qual cosa no li quedava més remei que fer ús de les garanties legals que hi havia al seu abast. Un exemple del que acabem de dir l'ofereix, entre altres, Marta Ferreres, en l'any 1721, quan s'oposà a l'embargament d'unes terres pels deutes del marit al legant que hi eren seus, per la qual cosa demanava la restitució del dot, o almenys de la part que se li pogera tornar:

«... por motivo que el dicho mi marido a venido a deterior fortuna y suma pobreza y se halla tan gravado por las deudas e instado por sus acrehedores que haviendo llevado muchos de sus bienes no tiene en su patrimonio ni en su poder bastantes para poderme hacer pago de dicha mi dote...»⁽⁴³⁾.

En definitiva, aquestos casos en els quals la sol.licitud la feia la dona suposarien gairebé un setanta per cent de les causes de restitució del dot, i és que a més de permetre la independència dels novençans el dot era també un instrument de protecció de la dona, la qual no podia guanyar-se la virtut i la vida igual que l'home⁽⁴⁴⁾. A més a més, també els progenitors sol.licitarien la restitució de la donació *propter nupcias* en morir la filla sense haver deixat descendència, en aquest cas per a restituir el patrimoni familiar i beneficiar així les estratègies matrimonials dels altres fills; en darrer lloc, ho sol.licitarien els fills, vetlant per la seua herència, quan la mare morira trobant-se casada en segones núpcies.

Com hem vist tot plegat, l'empresa de producció i socialització encetada amb el matrimoni tocava a la seua fi quan un dels cònjuges moria o bé esdevenia una separació, fóra aquesta legal -com si fóra un divorci- o fóra producte d'una llarga absència -pràcticament un abandonament-. En qualsevol dels casos l'administració conjunta del patrimoni familiar sota la direcció de l'home es trencava, tant per a transmetre-ho als fills com a herència, bé per a tornar a l'entorn dels ascendents -també en el cas que fóra l'home qui morira sense descendència-, o simplement per a permetre viure el més dignament possible a la vídua. Al cap i a la fi, doncs, la vida continuava i uns reemplaçaven els altres, encara que no totes les estratègies concertades prosperaren.

II. 3. La fi del contracte. Les causes de separació matrimonial.

Tot i que la major part de les famílies començaven a dissoldre's quan un dels cònjuges moria, la realitat és que la societat de l'Antic Règim, també

tingué de deixar la porta oberta per a resoldre les desavenències matrimonials que a bon segur es produïrien. Així doncs, encara que l'objectiu de sacralitzar el matrimoni era establir un fort control sobre la moral i actituds dels individus de l'Antic Règim, condemnant i perseguint l'adulteri, els mals tractes, la bigàmia, ..., la realitat vindria donada pel fet que aquestes tensions sols hi quedarien soterrades, mai no vençudes plenament, i de vegades aflorarien a la superfície fent necessària una solució definitiva davant la impossibilitat de continuar amb la vida conjugal.

Les causes que hem trobat al Vila-real del Set-cens per a justificar aquestes separaciones, que mai no acabaven en divorci per raons òbvies, són poques però substancials. En tots els casos el jutge, que era l'alcalde ordinari, dictava la separació de béns escaient perquè la vida sota el mateix sostre tocara a la seva fi i els cònjuges deixaren de molestar-se. A partir de la decisió de la justícia de Vila-real el cas passava a mans dels tribunals eclesiàstics que normalment atorgaven el vist i plau al procés de separació matrimonial, que no de dissolució ⁽⁴⁵⁾.

Pensem, encara que no sobre evidències fermes, que la principal causa d'aquests processos de separació la constituïen els mals tractes de l'home ⁽⁴⁶⁾. Els quals, en produir-se de manera reiterada donarien pas per part de l'esposa a la demanda de restitució de béns i allunyament de l'home:

«Que fuese condenado su marido a restituirle y entregarle los bienes que aporlo al matrimonio por motivo de que muchas vezes la maltratava sin razon castigandola a deshoras de la noche. Y que por ello cada instante la despachava de su casa y que son tantos los malos tratamientos que padece que son insufribles. Y por tanto concluyó que se le condenase en haverle de entregar sus bienes propios para retirarse de su marido» ⁽⁴⁷⁾.

El testimoni de Francisca Agraid resulta aclaparador, més encara si tenim en compte el que com a contrapartida expressava el seu marit per tal de defensar-se:

«... no es assi como expressa su muger si que si ha tenido algunas diferencias con su muger ha sido por no querer esta obedecerle en las coas licitas y de su obligacion que le mandava...» ⁽⁴⁸⁾.

I és que l'home exercia el rol de cap de família, essent la dona una peça subordinada i pràcticament considerada com una eina de producció, com un objecte. Creem que, aleshores, aquest testimoni lliurat per Francisca Agraid en l'any 1765 seria extrapolable fins a constituir una aproximació a les

condicions de desenvolupament de la vida domèstica durant l'Antic Règim. Ara bé, ja en les situacions límit la justícia protegia la dona, tot i que era necessari que demostrara les causes de la seua determinació. Per això, l'alcalde ordinari de Vila-real, un cop feta la roda de testimoniatges preceptiva, determinà en un primer moment:

«Que devia mandar y mando que la dicha Francisca Agrait quede detenida en la casa de Mosen Pasqual Andrià, guardando en ella reclusion y no la rompa baxo el apercibimiento que se procedera con todo rigor de derecho. Y assimismo a Joseph Bonet el que guarde carceleria en la villa y arravales que se señala y no la quebrante baxo los mismos apercibimientos y hasta que otra cosa se mande...» ⁽⁴⁹⁾.

La reclusió de la dona en casa del rector fou provisional, tot just mentre es realitzava l'inventari de béns escaient per a procedir a la seua separació. Així doncs, sis dies després -concretament el dèsset de juliol de 1765-, es dictava la sentència definitiva, almenys pel que feia a la justícia civil i ordinària:

«Que devia mandar y mando el que Francisca Agrait se passe a la casa de Pedro Agrait su Padre..., el qual la tenga con custodia y guarda hasta que el Juez eclesiástico se mande otra cosa; y Joseph Bonet se mantenga en su casa Alqueria sin propassarse a maltratar en adelante a su muger en qualquiera parte que sean baxo la pena de cien libras aplicadas por mitad a penas de camara y gastos de Justicia. Y mientras durase la separacion de ambos consortes Joseph Bonet se administre y de a su muger los alimentos necesarios segun su calidad estado y hacienda, lo que pidan en Juicio separado...» ⁽⁵⁰⁾.

Com hem vist, doncs, tot i que la darrera paraula li corresponia a l'església, la separació matrimonial restava establerta en el terreny legal passats sols uns dies de la demanda; ara bé, s'ha de subratllar que això mai no suposava la indissolubilitat del sagrament matrimonial restant l'home i la dona en l'obligació de portar una vida moral dintre dels paràmetres del celibat ⁽⁵¹⁾, la qual cosa atorgaria a aquest tipus de demanda un caràcter excepcional pres en circumstàncies extremes.

Tanmateix, aquesta rapidesa i eficàcia de la justícia civil i ordinària a garantir els drets de la dona -que a bon segur contrastaria amb el que passa actualment- no ens ha de fer perdre el sentit de la realitat, i aquest no és altre que la muller constituïa un ser subordinat i dependent, que necessitava per tal

de separar-se d'uns motius, que hi havia de presentar testimonis que justificaren la seua actitud, i que la meitat dels guanys no li eren lliurats i sí sols el dot, més una pensió per a aliments. Al respecte, tot i que també hem d'assenyalar que l'home no podia actuar lliurement, la seua posició era dominant i les seues possibilitats d'acció hi eren majors, ja que a ell li corresponia l'administració del patrimoni conjugal i ella, en canvi, era la dipositària de l'honra i la fama a la llum de la societat.

Probablement per a estalviar-se el possible empresonament i la segura pensió per a alimentar l'esposa, alguns hòmens mirarien de solucionar les desavenències conjugals fugint, anant-se'n de casa i deixant la muller abandonada, sense ningú que la represente i vetle pel seu pervindre i fama. I és que l'abandonament per part de l'espós no sols deixava desemparada la dona, la qual en estar casada no constituïa un subjecte de dret i restava incapaç per a administrar llurs béns en mancar l'autorització del marit, sinó que també veia com la seua virtut i fama romanien exposades a una opinió pública regida per un estricte codi moral. Així, la posició d'Antonia Beltran, esposa de Manuel Tellols, era ben clara quan l'any 1768 sol·licità al jutge que passats tres dies tornara el seu marit o se li restituïra el dot, ja que:

«... el dicho mi marido se ha ido de mi compañía sin haverle yo dado causa ni motivo para ello, ni prevenir que la pueda tener y ni haze vida maritable, faltando a la presisa obligacion del estado, y demas de haver de alimentar, vestir y calzarme anexas al matrimonio, ocasionando con estos siniestros e irregulares procedimientos notable daño y perjuicio a mi persona honra y fama...» ⁽⁵²⁾.

Aleshores, hom pot apreciar que l'abandonament constituïa també un motiu de separació legal -fins i tot podríem dir-ne de divorci sempre ateses les circumstàncies de l'època-, en el qual el procediment judicial hi seria semblant al ja exposat abans. Ara bé, no sempre l'abandonament i els mals tractes suposaven que la dona iniciara un procés de separació, ja que de vegades simplement es donaven per satisfetes amb poder continuar com abans, però, això sí, amb llicència judicial per a poder administrar-se en l'absència del marit:

«Que cosa de ocho o diez dias atras en poca diferencia me maltrato de obras el memorado mi marido, haviendome hecho una herida en la cabeza, desde cuyo tiempo me hallo enferma y me ha abandonado y dejado dicho mi marido, y se a ausentado de esta Villa, sin saberse su paradero, ni quando

se restituira a ella, sin dejarme lo necesario para mis alimentos, y como para estos no tenga yo otro medio que vender una tierra de regadio propia mia que le aporte en dote sita..., y como no pueda obtener la licencia de mi marido para la venta por su ausencia, y no saberse ni esperarse su venida de proximo... Pido y suplico... licencia, permiso y facultad para poder vender la prenarrada tierra y de su precio alimentarme y no peresca de hambre, estando como estoy muy enferma...» ⁽⁵³⁾.

El testimoni lliurat per Francisca Simó l'any 1767 a més de patètic il·lustra clarament la posició de subordinació en què es trobava la dona durant tota la seua vida, primer plegada a la voluntat del pare i tot seguit a la del marit. Probablement per aquesta dependència la demandant no es va atrevir a sol·licitar la separació, perquè, en definitiva, la dona havia estat educada per a obeir, per a la submissió, i no pas per a pendre decisions i solucions. Així doncs, el cas abans esmentat mostra, per un costat, la resignació amb la qual hi vivia la dona -sembla que fins i tot esperava que tornara l'espós-, i, per altra banda, el que hi haurien separacions *de iure* però també *de facto*.

Un cas molt semblant al que acabem d'analitzar, encara que de manera inversa atés que la demanda de restitució la planteja l'home, on es fa palesa la separació *de facto* per abandonament de l'home, és el que suposa la demanda plantejada per Carlos Barques l'any 1770, quan demanà que la seua esposa li havia de tornar les seues propietats; en definitiva, li havia de restituir els béns que va dur al matrimoni:

«Que cosa de unos nueve meses atras en poca diferencia me ausente y separe de la Compañía de Josepha Sans mi muger por rectos y justificados motivos que me obligaron a ello, quedandose ella sola en la casa en que viviamos, a fin de precaber y evitar otros mayores daños y perjuicios que podian resultar permaneciendo yo con ella en una misma cassa...» ⁽⁵⁴⁾.

I és que tot i que de vegades la llei protegia la dona, el que gairebé mai no feia era sancionar l'home, excepció feta dels mals tractes, però fins i tot en aquest cas el càstig no anava més enllà de l'empresonament durant uns dies i una multa. En canvi, si la culpable de les desavenències conjugals era l'esposa la normativa era implacable en legislar que *«la muger casada pueda perder por delito los gananciales, y demas bienes que le pertenezcan...»* ⁽⁵⁵⁾. Aquest seria el cas de l'acusació d'adulteri feta per Pasqual Nebod contra la seua muller en l'any 1768, el qual sol·licità no haver de passar-li aliments ni tampoc restituir-ne el dot ⁽⁵⁶⁾.

La raó d'aquesta diferència de tracte cal esbrinar-la en el fet que la dona era la dipositària de l'honra i fama familiar, a més d'una font de temptació segons la tradició bíblica. En qualsevol cas de nou fem referència a la submissió de la dona respecte a l'home, i per acabar de demostrar-ho posem de manifest la diferència de tracte que es dispensava si la que abandonava el domicili conjugal era la dona; així, l'any 1761 Matheo Ferreres sol·licitava que la seua dona tornara a casa -se n'havia anat a la del seu fill-, i ho feia davant la justícia «*por no excitar un escandalo que en esta ocasion iria a moverse si el porfiase en querer vaciar la casa de donde no queria salir su muger y seguirle a la otra olvidada de sus obligaciones con su marido...*»⁽⁵⁷⁾.

Hom pot apreciar la resignació amb què actuaven dones com Francisca Simó i la determinació, per contra, que prenien Carlos Barques i Matheo Ferreres, per exemple. Aleshores, diferents actituds i la discriminació davant la llei per motiu de sexe fornien les causes de separació matrimonial, tant foren *de iure* com *de facto*. Al respecte, volem també cridar l'atenció en el fet que les demandes esmentades en les darreres pàgines -un total de sis- es concentren cronològicament entre els anys 1761 i 1770, i si considerem les que hi pogueren haver en altres períodes, les quals semblen haver-se perdut, a més de les que no n'ha arribat notícia durant la dècada del seixanta, ens podem fer a la idea que la vida conjugal de finals de l'Antic Règim a Vila-real es trobaria plena de desavenències i trencaments, així com, en qualsevol cas, marcada per la submissió de la dona. I aquest darrer fet seria el que, en definitiva, permet pensar que malgrat aquestes desavenències la realitat social del Vila-real del Set-cents continuaria essent definida per l'estabilitat de la vida conjugal.

NOTES

- 1) Família nuclear que en molts indrets d'Europa així com de la Península Ibèrica suposaria percentatge sentre el setanta i el vuitanta per cent: DUBERT, I. HISTORIA DE LA FAMILIA EN GALICIA..., pp. 96 i 150.
- 2) Un estat de la qüestió sobre el sistema familiar i matrimonial on apareixen recollides les principals aportacions historiogràfiques, fonamentalment les de Laslett i Hajnal, es pot veure a ROWLAND, R. «*Matrimonio y familia en el Mediterráneo Occidental: Algunos interrogantes*» en F. Chacón (ed.) FAMILIA Y SOCIEDAD EN EL MEDITERRÁNEO OCCIDENTAL. SIGLOS XV-XIX, Murcia, 1987, pp. 243-61.
- 3) PÉREZ GARCÍA, J.M. y ARDIT LUCAS, M. «*Bases del crecimiento de la población valenciana en la edad moderna*» en ESTUDIS SOBRE LA POBLACIÓ DEL PAÍS VALENCIÀ, vol. I, València, 1988, pp. 220 i ss. També PÉREZ GARCÍA, J.M. «*La demografía valenciana del siglo XVIII*» en HISTÒRIA DEL PAÍS VALENCIÀ. L'ÈPOCA BORBÒNICA FINS A LA CRISI DE L'ANTIC RÈGIM, Barcelona, 1990, pp. 31-2. L'edat de la dona en casar-se, a més d'altres característiques, ens ve indicada també per treballs localitzats en un àrea geogràfica molt pròxima a Vila-real com el d'ARNAU ALEMANY, L. «*Estudio demográfico de Mascarell (Plana Baixa). 1680-1980*» en SITÀBI, vol. XXXIV (1984), València, i, sobre tot, el de TORRENT FUERTES, K. «*Evolución demográfica de La Plana Baixa en el siglo XVIII: el caso de Nules*» en ESTUDIS, núm. 11 (1984), València, pp. 203-7. D'aquestes dades s'entén que el relleu generacional es produiria un cop passats el quaranta anys, coincidint aquesta data amb les obteses per al cas gallec: DUBERT, I. HISTORIA DE LA FAMILIA EN GALICIA..., p. 127.
- 4) Ibidem. Sembla que la durada dels matrimonis es trobaria pròxima als trenta anys.
- 5) CASTELLÓ TRAYER, J. E. EL PAÍS VALENCIANO EN EL CENSO DE FLORIDABLANCA (1987), Valencia, 1977, p. 358.
- 6) VILANOVA AÑO, S. GENT D'AHIR. EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA DE VILA-REAL DE LA FUNDACIÓ A LA GUERRA DEL FRANCÉS (1274-1808), Vila-real, 1988, p. 51.
- 7) TORRENT FUERTES, K. op. cit. pp. 204-5.
- 8) VILANOVA AÑO, S. op. cit. p. 9.
- 9) CHACÓN JIMÉNEZ, F. i HURTADO MARTÍNEZ, José. «*Matrimonio y consanguinidad en la España del Antiguo Régimen*» en PODER, FAMILIA Y CONSAGUINIDAD EN LA ESPAÑA DEL ANTIGUO RÉGIMEN, Barcelona, 1992, p. 243.
- 10) STONE, L. FAMILIA, SEXO Y MATRIMONIO EN INGLATERRA. 1500-1800, Méjico, 1989, p. 24.
- 11) GARCÍA CÁRCER, R. «*Pautas de conducta de la familia española*» en HISTORIA 16, núm. 57 (gener 1981), Madrid, p. 57.
- 12) Novísima Recopilación (N.R.), Llibre (L) X, Títol (T) II, Llei V.
- 13) N. R. L. X, T. II, Llei IX.
- 14) N. R. L. X, T. II. Lleis XIV, XV i XVI.
- 15) N. R. L. X, T. II, Llei XVII.
- 16) N. R. L. X, T. II, Llei XVIII.
- 17) La reglamentació jurídica correspon a N. R. L. X, T. II, Llei XVI. La documentació emprada es troba a Arxiu Municipal de Vila-real (A.M.V.), 2381, 2382, 2383, 2384 i 2385.

- 18) A.M.V. 2382.
- 19) A.M.V. 2385.
- 20) STONE, L. op. cit. pp. 90-104.
- 21) MARAVALL, J. A. ESTADO MODERNO Y MENTALIDAD SOCIAL. SIGLOS XV A XVII, vol. II, Madrid, 1972, p. 14-5.
- 22) N.R.L. X, T. I, Llei XI. Sobre la legislació foral vegeu, per exemple, el treball de BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R. «Familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano (siglos XVI-XVII). Ponderación global y marco jurídico» en PODER, FAMILIA Y CONSANGUINIDAD EN LA ESPAÑA DEL ANTIGUO RÉGIMEN, Barcelona, 1992, pp. 52 i ss.
- 23) N.R.L. X, T. IV, Llei III.
- 24) Durant l'època foral l'home reté fins i tot els guanys provinents dels béns parafernals: BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R. op. cit. p. 52.
- 25) Ibidem, p. 49.
- 26) GARCÍA CÁRCCEL, R. op. cit. p. 57.
- 27) N.R.L. X, T. II, Llei VIII.
- 28) MATALÍ, R. i SOLÈ, R. «Familia, moral i herència en l'edat moderna» en L'AVENÇ, núm. 142 (novembre 1990), Barcelona, p. 44. També CHACÓN, F. «Continuidad de costumbres y transmisión de la propiedad en el sistema familiar castellano. Siglos XVI-XVIII» en HISTORIA SOCIAL DE LA FAMILIA EN ESPAÑA, Alicante, 1990, p. 52.
- 29) BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R. op. cit. p. 59.
- 30) A.M.V. 2378.
- 31) A.M.V. 2228.
- 32) Vegeu nota núm. 27.
- 33) A.M.V. 2389.
- 34) A.M.V. 2400.
- 35) Sembla que la major part dels dots a Granada no hi eren escripturats: CASEY, J. i VINCENT, B. «Casa y familia en la Granada del Antiguo Régimen» en LA FAMILIA EN LA ESPAÑA MEDITERRÁNEA (SIGLOS XV-XIX), Barcelona, 1987, p. 198.
- 36) A.M.V. 2402.
- 37) A.M.V. 2379.
- 38) Ibidem.
- 39) A.M.V. 2409.
- 40) A.M.V. 2379.
- 41) A.M.V. 2389.
- 42) A.M.V. 3091.
- 43) A.M.V. 2397. Al respecte cal recordar que la legislació en ús durant el segle XVIII diu que «la muger, renunciando las ganancias, no pague las deudas hechas por el marido durante el matrimonio» en N.R.L. X, T. IV, Llei IX.
- 44) Un 14'5% de la conflictivitat familiar enregistrada a l'Audiència de Santiago respondria a demandes de restitució del dot, establint-se les semblances amb el cas de Vila-real en el fet que la majoria hi serien posades per dones, la situació econòmica de les quals tampoc no seria molt bona, és a dir, produint-se en casos d'extrema necessitat material: DUBERT, I. HISTORIA DE LA FAMILIA EN GALICIA..., p. 325.
- 45) Els «divorcis» sembla que sovintejarien bastant si accepten que a Motilla durant el segle

XVII es produirien més de quaranta casos, a més cal afegir que totes les classes socials s'hi veuen implicades i normalment la causa esdevenia per mals tractaments: CASEY, J. «La familia en la Andalucía del Antiguo Régimen» en HISTORIA 16, n.º 57 (enero 1981), Madrid, p. 68. Així i tot, segons l'exemple gallec no arribarien al cinc per cent dels casos de conflictivitat familiar, tractant-se de separació física dels cònjuges i no pas d'indissolubilitat del matrimoni: DUBERT, I. op. cit. p. 312.

- 46) Ibidem.
- 47) A.M.V. 2403.
- 48) Ibidem.
- 49) Ibidem.
- 50) Ibidem.
- 51) DUBERT, I. op. cit. p. 312.
- 52) A.M.V. 2387.
- 53) A.M.V. 2411.
- 54) A.M.V. 2419.
- 55) N.R.L. X, T. IV, Llei XI.
- 56) A.M.V. 3104.
- 57) A.M.V. 2417.

III. PRODUCCIÓ I REPRODUCCIÓ. EL CICLE DE TRANSMISSIÓ DELS BÉNS.

III.1. L'herència testamentària. El següent pas.

III.1.1. El marc legal general.

L'encapçalament que presideix aquestes paraules es vol fer ressò, d'una banda, de la importància que la transmissió interfamiliar dels béns desenvolupava en el joc del reemplaçament generacional. En definitiva, doncs, permetia l'activació de les estratègies d'adaptació que envoltaven la concertació matrimonial, possibilitant tant la constitució d'una nova empresa familiar com l'establiment de vincles entre diferents *cases* i, aleshores, fent que les relacions socials es trobaren farcides de solidaritats.

Per un altre costat, el que també volem subratllar és el fet que aquesta transmissió intrafamiliar prenia la forma d'un cicle. Allò que volem assenyalar és que no sols hi era necessari un període d'acumulació per part dels ascendents amb la finalitat de permetre la independència dels descendents, també, i sobre tot, que la transmissió es produïa en dos temps. No sols, però, en dues etapes sinó que també amb protagonistes diferents en cadascuna d'elles.

Així, com ja hem vist, una primera donació efectiva de béns des de la família d'origen fins a la recentment constituïda es produïa un cop celebrat el matrimoni mitjançant la dona, amb una mena de rebut o carta de donació signada per l'espós. Aleshores, el dot era considerat com una part dels béns a rebre per l'element femení en la partició definitiva, un cop morts el pare i la mare ⁽¹⁾. En aquest moment, per la via de la successió testamentària normalment, l'home rep la part que li pertoca.

Com ja sabem, la contribució masculina és inexistent quan s'accedeix al matrimoni, ja que al Vila-real del Set-cents no hi ha constància del pagament de cap mena de quantitat en concepte d'arres. Això suposa que dintre del cicle de transmissió del patrimoni familiar l'home i la dona aporten en moments diferents, ja que mentre la dona avança una primera etapa en casar-se -el dot és la part corresponent de la llegítima-, l'home s'ha d'esperar a la mort dels pares. Tanmateix, la dona, en cas que el rebut pel dot no fora equivalent al que li corresponia heretar, en morir els ascendents es veuria compensada fins a completar la seua part.

Aleshores, tenim un primer tret consistent en el diferent moment i destinatari de la transmissió, en l'existència de dues etapes per a dur a terme la transmissió, la qual cosa ja es podia apreciar durant l'època foral i continuaria encara per molts anys, pràcticament fins que el creixement econòmic i el desenvolupament social contemporani convertí el dot en un aspecte testimonial i anecdòtic esborrant-lo de la memòria col·lectiva. La segona característica que presideix el règim de successió al Vila-real del segle XVIII és la igualtat. Així, la transmissió efectiva a la muller mitjançant el dot i també en la participació després la mort dels pares, té com a conseqüència que la igualtat en el repartiment siga total i absoluta, sense cap mena de distinció de sexes, almenys en el terreny legal ⁽²⁾.

Aquesta situació, vigent des de principis del segle XVIII, contrasta amb una normativa foral que pràcticament atorgava total llibertat al testador per a disposar lliurement dels seus béns ⁽³⁾, la qual cosa insertava al País Valencià en la zona on es podia practicar un sistema hereditari de tipus indivisible on la unigenitura podia condicionar les relacions familiars -comú a la Corona d'Aragó i als territoris de la vessant cantàbrica-, que contrastava amb el sistema distributiu vigent al centre i sud de la península i on la fragmentació patrimonial produïda en cadascuna de les transmissions generacionals es veia compensada per l'aportació d'ambdós cònjuges ⁽⁴⁾.

Aleshores, els decrets de Nova Planta pel que fa al dret familiar i sistema successori suposen la fi del costum, del dret consuetudinari podríem dir-ne, i el triomf del dret romà vigent a Castella des de la seua recopilació en l'any 1348 -Partidas-, i sucesivament actualitzat i ampliat -la «*Nueva Recopilación*» de 1567 i la «*Novísima Recopilación*» de 1805- fins la redacció del primer codi civil del període contemporani feta l'any 1889, on molts dels seus articles restaren incorporats essent vigents fins i tot en l'actualitat.

La igualtat com a element vertebrador del sistema hereditari descansa sobre el principi de la llegítima. Per aquest concepte, que s'aplicava en el moment en què hi havia fills, s'havien d'adreçar quatre quintes parts del patrimoni per a la transmissió i repartiment entre els fills, d'aquest vuitanta per cent dos terços restaven per a dividir-se equitativament mentre que la tercera part podia ser emprada, si ho volia el testador, per a millorar un o alguns hereus. Restava al testador per a disposar lliurement la quinta part del seu patrimoni, amb la qual normalment satisfesia les despeses del seu soterrar i el remanent s'empraria tant per a obres de caritat, com per a l'usdefruit del

cònjuge o fins i tot per a augmentar la dotació dels hereus en general o d'algun d'ells en particular ⁽⁵⁾.

En cas que no hi hagueren fills, bé per no tindre'n el matrimoni o tractar-se d'un fadrí, també hi havien forts obstacles per al desenvolupament de la lliure disposició de l'atorgant. Així, els ascendents, en cas de viure, primaven sobre les altres línies del parentiu -recordem que això ja passava quan moria una filla dotada-, i sols quan aquestos no hi eren, i aleshores tenien preferència els colaterals, podia el testador afavorir, si realment ho volia fer, algun d'ells⁽⁶⁾.

Així doncs, la norma hereditària a Vila-real durant el segle XVIII vindria caracteritzada, com en altres indrets, per una pràctica social de divisió igualitària en la transmissió de la propietat. D'aquesta manera, el dret a l'herència i l'obligació de la llegítima permet la fragmentació, la qual normalment es realitzaria en dos moments o etapes i, en qualsevol cas, faria necessària l'aportació d'ambós cònjuges a l'economia familiar. La resistència a aquesta fragmentació sols calia trobar-la en l'establiment de vincles, de «mayorazgos», els quals normalment sols foren emprats pels grups de poder.

Ara bé, i en resposta a la restricció dels vincles a les èlites, tot i que el repartiment era obligat, sancionant així el dret de tots els fills a heretar -aquesta branca del parentiu té preferència sobre la colateral-, la capacitat de maniobra per al testador encara era considerable, ja que li calia decidir si l'herència quedaria molt dispersa -repartint a tots per igual- o es concentrava més en unes mans que sobre la resta, impedit així un excessiu fraccionament en afavorir un dels hereus. Aleshores, la possibilitat de disposar de la millora i del quint es convertia en l'instrument per a nodrir les diferents estratègies de reproducció social desenvolupades al si de la família.

La tercera característica que defineix el sistema hereditari vigent durant el segle XVIII és l'existència de dues línies d'herència, la de l'home i la dona. Cadascú dels membres del matrimoni té la seua pròpia fortuna que ningú, ni tan sols el cònjuge, de no haver autorització per escrit, no pot tocar, podent fer cadascú amb llur patrimoni el que li plau, sempre respectant el principi de la llegítima -és a dir, el dret dels fills a heretar-. Sols restaven en comú els béns de la societat conjugal, que administrava l'home però que transmetien tots dos, i que en cas de mort d'un d'ells restaven per a l'usdefruit del supervivent⁽⁷⁾, com una mena de garantia o assegurança de benestar per a poder viure més dignament.

Aquest sistema de «*mater maternis pater paternis*» es converteix en una de les especificitats dels sistemes de transmissió europeus ⁽⁸⁾, el qual ja hi era present durant l'època foral ⁽⁹⁾. L'aventatge de l'existència de dues línies d'herència -o la raó d'aquesta especificitat- no era altra que salvaguardar els interessos dels fills en cas de mort d'un dels cònjuges i segones núpcies del supervivent ⁽¹⁰⁾. I és que això ocorria sovint durant l'Antic Règim, com ja posàrem de manifest en el capítol precedent, sempre a la recerca de restablir la unitat conjugal necessària per al desenvolupament de les tasques de producció i sociabilització.

III. 1. 2. La pràctica quotidiana a Vila-real.

Per a començar aquest apartat volem posar de manifest l'estreta relació que hi havia entre el repartiment hereditari i el sistema matrimonial vigent a Vila-real que descriguérem en el capítol anterior. En definitiva, el que volem subratllar és el fet que l'existència d'un dret igualitari tendeix a fer fora de la llar als fills un cop accedeixen al matrimoni, ja que en principi tots són considerats iguals i ningú no és afavorit. La residència neolocal seria la norma, essent una excepció el fet viure amb els pares, la qual cosa seria possible tant pel costum de dotar les filles com per l'accés tardà al matrimoni, permetent així que passats uns pocs anys el cicle de transmissió restara complet en morir els ascendents. Aleshores, sistema hereditari i sistema matrimonial formen un conjunt totalment imbricat que condiciona el desenvolupament de la xarxa de relacions socials. Prova inqüestionable del que acabem de dir és l'important pes que l'herència, la transmissió endògena hauríem de dir, bé siga per boda o testament, desenvolupa en el gros de les transferències de la propietat ⁽¹¹⁾.

Així doncs, la família era l'intermediari o vehicle fonamental per a l'accés a la propietat, la qual cosa obligava sovint a la confecció d'inventaris «*post mortem*» per tal de procedir al repartiment del patrimoni, sempre que hi haguera més d'un hereu i per part del testador no s'haguera establert una distribució entre les parts interessades. A més a més, la llei establia que l'execució s'havia de fer efectiva abans d'acomplir-se un any de la mort del transmissor, per part dels comissaris judicials en cas de tractar-se de successió «*ab intestato*» o pels marmessors o «*albaceas*» anomenats en el testament ⁽¹²⁾.

Deixant de banda els formalismes i centrant-nos en la pràctica successòria a Vila-real hem d'assenyalar, en primer lloc, l'existència de conflictes oberts

pel canvi de legislació produït l'any 1707. Res ho pot il·lustrar millor que el plet sostingut pels hereus de Pasquala Sancho, Maria i Francesc del Notari, sobre la validesa d'un testament fet el vint d'agost de 1707, tot just entre la promulgació dels decrets de Nova Planta, feta el dotze d'agost, i la seua arribada a la població de Vila-real, datada els sis de setembre. El quid de la qüestió no era altre que esbrinar si la normativa foral que va informar la darrera voluntat de Pasquala Sancho, en instituir com a hereu universal el seu fill mentre que sols li deixava un cobertor i un jornal de terra a la filla, tindria validesa o en canvi s'hauria de plegar allò estipulat per les lleis castellanes en matèria de llegítima ⁽¹³⁾.

Així, els arguments de la part de Francesc del Notari n'eren molt clars quan assenyalaven que el testament «*fue hecho en tiempo de los abolidos fueros y segun prevenida e indubitada disposicion de estos el testamento en que instituian por herederos alguno o mas descendientes y se preferia otro de ellos no era nullo por razon de dicha preferision...*» En canvi, l'altra part sostenia que «*segun expresa e indubitada disposicion de las presentes leyes [es refereixen a les castellanes] quando se prefiere algun hijo en testamento subsiste la mejora de tercio y quinto...*» ⁽¹⁴⁾.

La sentència de la justícia local fou la de donar validesa al testament, afavorint així la part de Francesc del Notari, l'instituint com a hereu universal, obrint així una mena de període transitori fins a la total i única vigència de la normativa legal instaurada des de 1707. Es tracta, doncs, d'una decisió semblant a l'establerta quan es permetí rebre el creix a les vídues casades abans de l'adveniment definitiu dels Borbons, la qual cosa deixa ben palesa la coexistència de dos sistemes legals, de vegades totalment oposats, durant els primers anys del segle XVIII.

També a causa de la incidència de la guerra de Successió, però des d'una vessant més tràgica provocada per l'incendi general sofert per Vila-real el dotze de gener de 1706, fou necessari que els habitants de la vila recorregueren a la justícia local. El motiu no era altre que la pèrdua de les escriptures originals, en aquest cas els testaments però també s'enten que qualsevol títol justificatiu de propietat o dret. Així, l'espós de Josepha Serisuelo demanà en l'any 1727 una roda de testimoniatges per tal de justificar i donar validesa als béns transmesos pel testament de Theresa Grifolla, la seua sogra, el qual fou redactat l'any 1682 ⁽¹⁵⁾. De la mateixa manera, i en aquest cas suposa també una mostra de la normativa hereditària en cas de no haver-hi fills, un parent

colateral de Silva Melchor sol·licita l'any 1735 la seua inclusió en la successió *ab intestato* referint-se als esdeveniments de 1706:

"... a tiempo que las tropas de Su Magestad en aquella ocasion entraron en esta villa, donde mataron a muchos vezinos y por esta causa el dicho Silva Melchor murio sin testamento, y por que no dexo hijos ni descendientes legitimos y naturales, ni ascendientes que le pudiesen heredar se eligio la sucession intestada a los colaterales y como a mas proximos en grado de consanguinidad..." ⁽¹⁶⁾.

Al marge d'aquests conflictes d'interessos localitzats en una conjuntura temporal molt precisa, hem de continuar assenyalant que la pràctica successòria a Vila-real es caracteritzà també per la introducció de clàusules dissuasòries, per executives, als testaments que procediren a una distribució equitativa dels béns. L'objectiu, evidentment, no era altre que desaconsellar les baralles i desavenències entre els hereus, provocant l'acceptació de la darrera voluntat sempre que s'ajustara a llei. Un exemple bastant aclaparador del que hem dit el constitueixen les paraules arreplegades al testament de Josep Taurà que en 1767, i un cop havia deixat les dues filles com a hereues universals, deia així:

"... y si alguna de dichas mis hijas quisiera o intentara el mover alguna question o pleyto contra lo por mi dispuesto en este testamento quiero que el instante poner la demanda la parte inobediente es mi voluntad que solo perciba de mis bienes, y herencia la legitima mejorando como mejoro en este caso la parte obediente en el tercio de todos mis bienes derechos y hacciones que al presente tengo..." ⁽¹⁷⁾.

Malgrat l'existència d'aquest tipus de clàusules els conflictes familiars es produïrien, atés que allò que hi havia en joc suposava una gran quantitat de diners a més de forçar una difícil entesa entre famílies -pensem que segurament els fills ja s'haurien casat-. Bona prova d'això és el fet que la font emprada com a suport del nostre estudi són les causes judicials que per qüestions hereditàries es produïrien durant el Set-cents. Així doncs, sols de testaments n'hem trobat quaranta, mentre que el nombre de sol·licituds de successió *ab intestato* en suposen vint-i-tres. Són els primers, ens referim als testaments, els que realment suposen conflictes i litigis, aproximadament n'hem trobat un nombre de cent encara que en aquests plets el testament sols es conserva en quaranta casos, essent les causes molt variades i, de vegades, força inconsistents que fan pensar que el motiu vertader no seria altre que fote el familiar, bé retardant l'execució del testament o bé intentant cercar si al cap d'uns anys

havia perdut els documents originals que acreditaven la propietat ⁽¹⁸⁾.

En qualsevol cas, el que s'ha de subratllar és el fet que aquestos plets que naixen com a conseqüència de desacords en la divisó i distribució del patrimoni familiar constitueixen la causa de litigi més nombrosa, enfrontant parents colaterals -normalment germans- atesa la importància que la partició de la propietat, la fragmentació dels recursos materials en un sistema hereditari regit pel principi de la igualtat, tindria en un món com el de l'Antic Règim on les oportunitats de prosperar hi serien poques i sempre molt difícils. Per això mateix, i a l'inrevés, la tensió derivada de la partició en una zona de repartiment desigual, que en la pràctica exclou als que no són afavorits, poques vegades s'enregistraria, almenys en el terreny legal ⁽¹⁹⁾.

Un altre motiu digne de relleu és el que té a veure amb la partició del cos de béns de la societat conjugal, atés que el cònjuge supervivent normalment es resistia a transmetre-ho, intentant, almenys així ho creem, augmentar el temps d'usdefruit de del susdit patrimoni. Aquest seria el cas, molt extremat per cert, de Josepha Ripolles, vídua d'Antonio Nebot, que en reclamar-li els fills exposà que *"siendo como soy muger honesta, viuda y recatada gozo del Privilegio de casa de Corte, y por ello me compete la eleccion de tribunal que elixo por ahora el de la Real Audiencia de este Reyno en donde presento alegar y excepcionar de mis derechos, y defensas mas en forma"*. Cal dir al respecte que aquest litigi fou traslladat a l'Audiència de València on probablement tardaria un bon grapat d'anys a solventar-se ⁽²⁰⁾.

Continuant amb les causes, també hem d'assenyalar la que derivaria dels malentesos quan era l'hora de procedir a la partició, sempre en el cas que el testador no ho haguera fet. Això ho trobem, per exemple, en la demanda que sobre l'herència de Vicente Asensi posava la seua filla, Maria Asensi, en l'any 1728 quan assenyalava que *"de cuyos bienes se han apoderado y ocupado Maria Anna Porcar consorte en segundas nupcias del predicho Visente Asensi, y Visente Assensi hijo del dicho Visente difunto y hermano mio"* ⁽²¹⁾.

Al marge ja de la conflictivitat subjacent en els afers successoris també el concurs de la justícia seria inevitable quan esdevenia la mort *"ab intestato"*. En aquest cas, calia que el jutge es pronunciara sobre qui tenia dret a heretar determinant el nombre d'hereus per a procedir a la distribució equitativa de la totalitat dels béns sotmesos a transmissió. Es tractava, doncs, d'un procediment rutinari i pràcticament automàtic per a atorgar validesa a la transferència de la propietat, i prova del que assenyaalem és el fet que en cap

dels vint-i-tres casos de sol.licitud de successió *"ab intestato"* hi trobem cap litigi, procedint únicament la justícia a subratllar el dret a heretar dels familiars del difunt.

Aprofundint en aquesta circumstància hem d'assenyalar que sembla que les morts sense haver fet testament es produïrien molt sovint, atés que la major part dels que redactaven la seua darrera voluntat ho feien sols uns dies abans de la seua mort en trobar-se malalts i vells ⁽²²⁾. Aleshores, tot pareix indicar que la majoria dels intestats ho serien per haver esdevingut la mort sobtadament, i per això també molts d'ells serien població jove i adulta. Aquesta darrera impressió la confirma el fet que la major part dels hereus en aquest tipus de causes siguin ascendents i colaterals, mentre que els descendents directes constitueixen un percentatge inferior al cinquanta per cent.

Quadre núm. 6.- La successió "ab intestato" a Vila-real (segle XVIII)

Ascendents	Colaterals	Descendents	TOTAL
4 17'3%	9 39'1%	10 43'4%	23

A.M.V. 2115, 2116, 2119, 2123, 2126, 2127, 2129, 2133, 2134, 2136, 2141, 2142, 2144, 2148, 2151, 2152, 2153, 2155, 2157, 2158, 2163, 2208.

Encara que no hi haguera transmissió efectiva també hem de dir que la justícia local intervenia quan un dels veïns es donava per desaparegut. Així doncs, l'absència injustificada durant molts anys provocava que l'alcalde ordinari de Vila-real anomenara un administrador amb dret a l'usdefruit del cos de béns del desaparegut entre els familiars més pròxims -ascendents i colaterals ja que els casos enregistrats de desapareguts pertanyen a fadrins- ⁽²³⁾. Tant en el cas de les successions *"ab intestato"* com en l'administració de béns dels desapareguts el jutge afegia a la seua determinació una mena de clàusula de seguretat en dir que ho feia *"sin perjuicio de terceros que pudieren tener mejor derecho"*, deixant així la porta oberta per a posteriors modificacions en cas que canviaren les circumstàncies inicials.

Un cas molt peculiar d'intervenció de la justícia local, de fet sols hi hem trobat un testimoni durant el segle XVIII i un altre ja en l'any 1818, és el que constituïa l'exercici del dret d'abolengo. Es tractava del dret a temptejar una propietat que, en cas de venda, hi tenien els familiars inclosos dins del quart grau de parentiu, establint-se a partir d'aquesta condició una mena d'escala o ordre de preferència segons la proximitat del grau de consanguinitat. Així, en

l'any 1767 Vicente Mansano assabentat que li restaven nou dies per a demanar la retrovenda d'una terra que la germana li havia venut a determinada persona exposava el següent:

"El afecto a los bienes troncales dispensa quando de enagenar, accion y libertad al pariente para tantearlos para que jamas salgan de la parentela... y como la susodicha tierra vendida sea de mi patrimonio y abolengo pues recayo en la herencia de mi padre, el que contrajo segundas nuncias por la prenarrada Francisca Rochera, de cuió matrimonio pocreo la supraexpresada Visenta Mansano, mi hermanastra, y otros hijos a quienes pertencio la relacionada tierra como a otros de los herederos de mi Padre. Y como yo la quiera por el tanto com a pariente mas proximo de la relacionada mi hermanastra dentro del quarto grado por via de retracto conforme a la ley real..." (24).

Com pot veure's el dret d'abolengo pretenia garantir la possibilitat d'establir un vincle o lligam entre el llinatge i la propietat, la qual cosa era realment difícil atesa la pràctica successòria igualitària vigent a Vila-real que afavoria la constant i successiva fragmentació del patrimoni familiar. Aleshores, l'exercici d'aquesta prerrogativa l'hem de veure com un desig d'oposar-se a l'excessiva parcel·lació de la terra provocada per l'acció conjunta del règim successori i la pressió demogràfica. Ara bé, tot i que en els plets solventats la raó li és atorgada al demandant hem d'insistir en el fet que constitueixen una excepció, tant per ignorància de la norma legal o del propi fet de la transmissió com per una mancança d'interés o impossibilitat de comprar.

Aleshores, intentant establir una mena de tipologia sobre els conflictes judicials en matèria de successions, la justícia local intervingué en aquestos afers per tres tipus de motius. D'una banda, per les implicacions directes de la guerra de Successió, les quals es produïren durant els primers anys del Set-cents; així, trobem que bé per la coexistència de la normativa foral a substituir amb la tot just implantada legislació castellana, o bé per la pèrdua dels instruments acreditatius de la transmissió o propietat arran de l'incendi de l'any 1706. En segon lloc, els veïns de Vila-real sol·licitarien el concurs de la justícia per a resoldre incompliments de promeses testamentàries, particions incorrectes, moratòries en l'execució de les disposicions, etc. En aquest darrer apartat haurem de considerar que es tractava d'allò més habitual i pràcticament universal, tant en l'espai com en el temps, i és que donat que per via successòria es transmetrien la major part dels béns durant l'Antic Règim els

conflictes d'interés es produïrien molt sovint. En tercer lloc, quan un veí sol·licitava la retrovenda de béns inclosos en el patrimoni familiar exercint el dret d'abolengo.

Al marge dels conflictes i suposant ja una mena de procediment administratiu, el concurs de la justícia resultava indispensable quan esdevenia una mort *"ab intestato"* o un veí romania desaparegut durant molt de temps. En qualsevol dels casos, tant si hi havia conflictivitat o si es tractava d'un procediment de caire administratiu, l'acció d'aquest tribunal ordinari subratllava el dret a heretar dels familiars convertint-se, aleshores, en una mena de garantia que la transmissió dels béns es feia de manera ajustada a dret.

Cómes feia la transmissió? Quin objectiu pretenia aconseguir? Constitueixen qüestions en bona mesura ja satisfetes. Així, el dret a heretar dels fills procurant la divisió equitativa suposava la peça clau del nou sistema hereditari, amb el qual forçava pràcticament a la residència neolocal dels matrimonis que anirien constituint-se a una edat avançada. Així i tot, desitjant analitzar d'una manera més acurada el quefer quotidià en matèria de transmissions internes ens cal veure el que els veïns de Vila-real disposaven com a darrera voluntat. El suport documental el donen quaranta testaments dels quals ens ha arribat notícia mitjançant els plets solventats davant la justícia; del seu contingut donem àmplia referència en el quadre número set.

Tot i ser una mostra molt restringida que cronològicament comprén un període de poc més de seixanta anys,ensem que és suficientment representativa de la realitat social que pretenem analitzar. Una prova de la validesa d'aquestes conjectures l'ofereix el fet que el nombre de fadrins presents en la nostra mostra siga inferior al deu per cent, coincidint aleshores amb les dades generals extretes del cens de Floridablanca. En qualsevol cas, la situació familiar del testador, que també pot veure's en el quadre número vuit, permet adonar-se'n no sols de la poca incidència del celibat sinó també de la forta concurrència de matrimonis amb fills, la qual cosa l'hem de veure com un indicador de la llarga durada del matrimoni, de l'estabilitat de la vida conjugal -apreciem també en el quadre número set que l'existència de fills menors d'edat és minoritària-, la qual estaria provocada també pel recurs generalitzat a les segones núpcies com una forma de continuar amb les funcions familiars.

Centrant-nos en primer lloc en el grup dels que no hi tenen fills -és a dir, els fadrins i una part reduïda dels casats- no podem sinó atorgar validesa a allò assenyalat al respecte, quan parlavem del sistema matrimonial. Així doncs,

Quadre núm. 7. Les transmissions testamentàries a Vila-real (segle XVIII)

ANY	ANY	NOM	PROFESSIÓ	E.C.	NÚM. FILLS	HEREUS	DISTR.	MILLORA	CONJUGE
2139	1707	Josep Serisuelo	llaurador	c	4 (0,4)		n		us.
2075	1707	Pasquala Sancho	—	vd	2 (1,1)		s	T-Q fill	
2080	1707	Josep Monzó	llaurador	c 2ª	6 (1,5)		s	fill	
2114	1707	Pasquala Aragó	m. pastor	c	5 (2,3)		n		
2247	1709	Juan Aragón	—	c	4 (1,4)	menor	n	2 fnc. fill	us. *
2160	1710	Juan Belayre	escrivà	f		2 nebots	s		
2121	1710	Juan Boveyra	llaurador	vd	2 (2,0)		n		
2120	1711	Laureano Chulví	boticari	c	1 (0,1)	menor			us.
2072	1713	Jerónimo Sans	llaurador	c	3 (1,2)	menor	n		us. **
2228	1716	Pasqual Moner	—	c	3 (2,1)		s	fill major	
2137	1719	Andrés Ripolles	mercader	c	0		germà		us. 300L*
2080	1724	Antonia Monzó	—	f			germà		
2074	1729	Felipe Benlloch	llaurador	c 2ª	6 (4,2)		s	2 fills 2ºmat. quint	
2132	1730	Alberto Menero	llaurador	c 2ª	3 (3,0)		n	quint	
2133	1731	Cosme Palanques	ciutadà	c 2ª	3 (3,0)		n	quint	
2068	1732	Josefa Torà	—	vd	3 (3,0)		n		
2186	1739	Baltasar Gil	ciutadà	s		8 nebots	s		
2185	1739	Teresa Capella	m. llaurador	c 2ª	5 (2,3)	menor	s	T-Q fill major	
2146	1740	Merenciana Sabater	donya	vd	2 (0,2)		n		
2078	1743	Josep Martínez	—	vd	3 (0,3)		s		
2177	1747	Josefa Sans	—	c	1 (1,0)				
2077	1747	María Broch	—	vd	3 (0,3)		s		
2140	1747	Teresa Peset	—	vd 2ª	4 (3,1)		s	filla major	
2080	1749	Vicente Monsó	llaurador	c	3 (2,1)	menor	s	2 fills	casa *
2079	1753	Josep Bastida	llaurador	vd	0	7 nebots	s	1 nebot	
2234	1755	Juana Roca	donya	vd	0	nebot			
2069	1760	Catalina Aparisi	m. mercader	c	0	neboda			
2147	1761	Pedro Manrique	llaurador	vd	1 (0,1)				
2208	1762	Bernardo Sahoras	mercader	c	2 (0,2)	menor	n		us. *
2209	1764	Josep Ferrer	—	c	1 (0,1)				
2216	1764	Antonio Nebot	llaurador	c	3 (1,2)			T-Q fill	
2081	1764	Juana Beltrán	m. espard.	vd 3ª	4 (2,2)		n	1 fill	
2211	1765	Bernarda Pasqual	m. espard.	vd	2 (2,0)		s		
2210	1765	Jayme Pasqual	—	vd	4 (0,4)		s		
2164	1766	Elías Andrés	llaurador	c	5 (4,1)		s	fill major	
2213	1767	Pasquala Marsà	—	vd	6 (4,2)		n	T-Q filla major	
2214	1767	Josef Taurà	—	c	3 (0,3)		s		
2159	1769	Josefa Peset	—	c 2ª	6 (3,3)		n		
2161	1771	Lorenzo Gascó	—	vd	3 (2,1)		n		
2194	1772	Jose Joaquín Polo	don	c	4 (2,2)		n	T-Q fill majorus.Q	

E.C.: Estat civil, c= casat, f= fadri, vd= víduo.

NÚM. FILLS: núm. total (hòmens, mullers); men.= menor.

HEREUS: en cas que no hi hagueren descendents i l'herència corresponga als colaterals.

DISTR.: el testament arplega la distribució de l'herència; s= si, n= no.

MILLORA: T= terc; Q= quint.

CONJUGE: us.= usdefruit.

* l'usdefruit romandria mentre no es tornara a casar.

** l'usdefruit romandria fins que els fills es casen o siguen majors d'edat.

atés que la llei imposava el dret a la successió dels colaterals en cas que no n'hi hagueren, d'ascendents, hem de veure el celibat com un element més de les estratègies familiars, ja que el seu patrimoni heretat tornava en darrera instància a la "casa" d'on va eixir, a més augmentat per allò aconseguit durant el cicle vital. En definitiva, en la mesura que aquest estat civil seria una decisió voluntària -molt sovint també unida al sacerdoci-, els fadrins suportarien de vegades l'èxit de les estratègies d'acumulació o supervivència fornides al si de la família; en altres paraules, de vegades el pervindre familiar d'alguns individus dependria en bona mesura de les aportacions fetes pels colaterals fadrins o que simplement no tingueren fills, els quals sovint vindrien a restituir, al cap d'uns anys, la integritat del patrimoni deixat pels avantpassats.

Quadre núm. 8. Situació familiar dels testadors a Vila-real (segle XVIII)

Testadors	Casats	Fadrins	Víduos	Amb Fills	Sense Fills
40	22 55%	3 7'5 %	15 37'5%	33 87'5%	7 17'5%

Pel que fa a la distribució dels béns entre els hereus hem d'assenyalar, com també pot veure's al quadre número nou, que aquesta seria una pràctica emprada tant per hòmens com per les dones, essent provocada pel desig i voluntat del testador de millorar algun dels fills, assenyalant-li béns específics i estalviant així els possibles conflictes. En canvi, en aquells testaments on es procedia a una partició equitativa la distribució pràcticament es faria innecessària, probablement per raó de l'existència de clàusules executives i dissuasòries que forçarien els hereus a l'enteniment en la posterior partició, en cas contrari la part que protestaria es veuria obligada a quedar-se únicament amb la llegítima essent millorada l'altra part ⁽²⁵⁾.

Quadre núm. 9. Distribució de l'herència per part del testador.

	Més d'un hereu	Distribueixen	No distribueixen
Hòmens	20	11 55%	9 45%
Dones	11	5 45'4%	6 54'5%
Total	31	16	15
ús millora	12	9 75%	3 25%

Aleshores, la distribució podríem considerar-la com una mena de complement per a la disposició de la millora, la qual, recordem-ho, constituïa el marge que li quedava al testador per a disposar lliurement dels seus béns.

Aquest marge, que mai no podia atemptar contra el dret a heretar dels altres fills, sols podia comprendre un terç del total de béns subjectes a transmissió obligatòria per als hereus -un terç del vuitanta per cent-, a més, si ho volia, del remanent del quint de lliure disposició, normalment destinat a les despeses del soterrar i, de vegades també, a l'usdefruit del cònjuge supervivent.

Tot i que en la major part de casos es procediria a una distribució equitativa, la pràctica de la millora fou emprada per tots el grups socials, almenys això mostra el quadre número set pel que fa a Vila-real. Així doncs, ens atrevim a assenyalar que la millora no era pas un instrument de classe adreçat a garantir el manteniment, en la mesura que fos possible, d'una part considerable del patrimoni familiar dins d'una línia de descendència, sobre tot perquè l'èxit d'aquest propòsit dependria entre altres coses del nombre d'hereus -si realment es volia això caldria establir un vincle o "mayorazgo"-

Quadre núm. 10. **Destinatari de les millores a Vila-real (segle XVIII)**

		Fill	Filla	Primogènit	Terç + Quint
Total millores	14 35%	12 85'7%	2 14'2%	6 42'8%	5 35'7%

L'ús de la millora caldrà cercar-lo en una mena d'agraïment a determinats fills per haver participat més que la resta dels hereus al desenvolupament de les funcions familiars. Aquest agraïment, en la mentalitat del Vila-real del segle XVIII, es fonamentaria en la contribució econòmica duta a terme per l'element masculí que, fins al seu casament, ajudaria en el treball de la terra, taller, ..., essent una peça clau de l'acumulació econòmica inherent a tota empresa familiar.

La lectura del quadre número deu ratifica les impressions fins ara esmentades. Així, la disposició de la millora encara que no suposava una pràctica majoritària sí que era emprada sovint. A bon segur, la raó d'aquest ús tant generalitzat es fonamentaria en el desig de recompensar i agrair els serveis de determinats fills que haurien fet costat als pares en l'esforç de redreçament de l'empresa familiar. Per això, la millora gairebé sempre es dipositaria en mans de l'element masculí, la tasca del qual és sempre quantificable en termes econòmics -dissortadament no es pot dir el mateix de la tasca domèstica desenvolupada per la dona-. Continuant amb aquest raonament tampoc no ens haurà d'estranyar que siga el primogènit el beneficiari d'aquest tipus de disposició, atés que per la seua condició de fill

major havia tingut més temps de dedicació, i en uns moments de major necessitat, a la unitat de producció i vida que era, i és, la família. Fins i tot, de vegades l'agraïment seria tant que molt sovint la concessió de la millora aniria acompanyada del remanent del quint de lliure disposició.

Si l'objectiu principal té a veure amb les relacions afectives desenvolupades al si de la família, no seria just que deixàrem d'assenyalar un motiu de caire secundari fornit en el desig de permetre l'ascensió social del fill millorat. Dit en altres paraules, tot i que la disposició de la millora estaria provocada per la voluntat de recompensar un fill, atorgant-li la possibilitat d'una vida material millor que la dels germans, també en el punt de mira del testador es trobaria la possibilitat que aquest poguera encetar les seues estratègies d'acumulació o manteniment en bones condicions, les que li oferien els béns pertanyents a la millora.

Així doncs, el gros del cos de béns subjectes a transmissió havia de correspondre als descendents directes; així ho indicava el sistema hereditari instaurat al País Valencià des de l'any 1707 que sancionava el dret de tots els fills a heretar, permetent un marge perquè el testador poguera repartir lliurement entre els fills -la tercera part del vuitanta per cent, a més del remanent de la quinta part que restava-. Aleshores, què és el que passava amb el cònjuge? La resposta és fàcil d'intuir atés que, com ja sabem, el patrimoni familiar es constituïa mitjançant les aportacions de tots dos cònjuges, home i dona, els quals l'administrarien sota el règim de béns de la societat conjugal; així, quan esdevenia la mort d'un d'ells el supervivent es quedava el que havia aportat al matrimoni més la meitat dels guanys que hi pogueren haver.

La vigència del règim de béns de la societat conjugal implicava que per a procedir a la partició calia presentar les proves del que s'havia aportat en el moment de constituir el matrimoni -cartes matrimoniales, testaments, títols de propietat,...-. En cas contrari, passava el que s'exposava al plet per la successió de Juana Ana Esteller en l'any 1733: "*... en atención de que todos los bienes que posehen marido y muger se presumen superlucrados constante matrimonio y comunes y partibles entre marido y muger no provandose lo contrario...*" (26).

Aleshores, al supervivent li restava una part molt important del patrimoni familiar per a continuar la seua existència amb les millors condicions possibles, per la qual cosa era sovint ignorat en les deixes testamentàries. Ara bé, com que de vegades els fills eren menors d'edat, i haurien de romandre sota

la tutela de pare o mare supervivent, també si el testador considerava que el que li quedava no seria prou per a viure dignament o, simplement, com una mostra d'amor o afecte, li corresponia al víduo o vídua el remanent del quint de lliure disposició.

Quadre núm. 11. Disposició del quint per al cònjuge (Vila-real, s. XVIII)

Hòmens				Dones			
Casats	Cònjuge	Propietat	Usdefruit	Casades	Cònjuge	Propietat	Usdefruit
17 77'2%	11 64'7%	3 27'2%	8 72'7%	5 22'7%	0	—	—

L'existència d'aquest vint per cent estava justificada per la necessitat de satisfer les despeses del soterrar i de tot el cerimonial funerari en general, a més de poder pagar els deutes i altres obligacions establertes pel testador, encara que també hi havia la possibilitat de carregar-les sobre els hereus millorats -com una mena d'obligació inherent al cos de béns heretats⁽²⁷⁾. En la pràctica, però, sembla que normalment sempre hi sobrava alguna quantitat o cosa, la qual era destinada a augmentar la millora o per al cònjuge, en aquest darrer cas bé en règim de propietat o d'usdefruit.

La disposició del quint per al cònjuge, que obeïa a les raons abans esmentades, suposaria una pràctica generalitzada tal i com es pot veure al quadre número onze. Ara bé, sota aquesta consideració s'amaga un fet que s'ha de posar de relleu com és l'ús sexista d'aquest tipus de disposició. En efecte, encara que tots els grups socials restaven oberts per a la realització d'aquestes donacions -el mateix passava amb la millora-, això no suposa que ens trobem davant d'una pràctica universal socialment parlant ja que sols els hòmens en faran ús i no pas les dones.

La raó d'aquesta situació caldria cercar-la en la millor posició econòmica de l'home dins del matrimoni, en el fet que ell era qui més béns hi aportava, atés que gairebé sempre era el beneficiari de la millora i que, pel seu treball fora de casa o simplement per casar-se a edat més tardana, tenia una major quantitat de béns adventicis. Aleshores, quan esdevenia l'hora de la separació de béns per mort d'un dels cònjuges la situació de la dona seria molt més precària, essent la cessió del quint de lliure disposició, temporal o en propietat, una mena de compensació.

Aquest caràcter de compensació es conjuga perfectament amb les causes abans esmentades, ja que l'objectiu era permetre afrontar en millors condicions el que a la dona li restava d'existència, com una mostra d'afecte o de

reconeixement de la seua tasca domèstica atés el seu limitat patrimoni. Al fil d'aquestes consideracions, hem d'assenyalar que el caràcter que de compensació prenia la disposició del quint per part de l'espós il·lustra ben a les clares la posició subordinada i secundària exercida per la dona en la societat de l'Antic Règim.

Tant és així que, encara que la vida conjugal haguera estat plena de felicitat i es volguera posar remei a les possibles necessitats de l'esposa en quedar-se vídua, poques vegades es concediria la plena propietat del remanent del quint i sí únicament l'usdefruit sota una sèrie de condicions: fins la mort de la interessada, mentre no es tornara a casar i fins que els fills es casaren o foren majors d'edat -vegeu al respecte el quadre número set-.

En definitiva, doncs, els drets dels fills primaven sobre les degudes compensacions i atencions a l'esposa; el desig de transmetre el patrimoni als hereus, i així permetre o consolidar la seua independència i el desenvolupament de la pròpia empresa familiar, estava per davant de les compensacions conjugals en l'ordre de prioritats de la mentalitat de l'època. Així les coses, hem de veure la cessió de l'usdefruit com l'establiment d'una mena de vincle o *fideicomiso* que duraria mentre romangueren les condicions establertes, no essent possible per la vídua vendre ni alienar en tot o en part el cos de béns subjectes a la cessió, ja que el darrer destí el constituïrien els hereus⁽²⁸⁾.

III.2. Pràctiques successòries, sistemes agraris i cicle familiar.

En un món on la divisió igualitària constitueix l'eix de les transmissions intrafamiliars, malgrat tots els correctius existents -la millora del terç i remanent del quint-, hi hauria una gran mobilitat de persones i terres, essent aquesta considerada com un bé moble més dintre dels patrimonis camperols. Així doncs, ens trobariem davant d'una societat que confon el patrimoni i l'eina de treball, i la partició del primer implica la desmembració de l'altre.

El que volem subratllar és el fet que els règims successoris es troben estretament vinculats a la importància atorgada per cada societat al rol del patrimoni en la constitució d'una explotació. Per això, als indrets on hi hagué una transmissió integral producte d'una herència desigual ens trobem amb una estructura agrària congelada, convertint-se la terra en un subjecte de relació -els hòmens són repartits a la terra més que la terra es repartida als hòmens-; en canvi, en un marc com el de Vila-real durant el Set-cents, on la desmembració i circulació de la terra és un motiu recurrent, entenem que hi

hauria una dissociació entre els conceptes de propietat -patrimoni- i explotació -eina de treball-.

Aquesta circumstància, a més a més, es veuria agreujada per una conjuntura demogràfica expansiva que accentuaria les connotacions minifundistes i suposaria també l'esclat d'un veritable procés de polarització social ⁽²⁹⁾. L'estructura de la població activa enregistrada a Vila-real a les darreries del segle contribueix a donar suport a les nostres conjectures. Així, en un medi on la terra era la base de l'economia la forta presència de jornalers -fins un nombre de 400- fa pensar en la manca de propietats que patiria bona part de la població, restant obligada a obtenir els ingressos necessaris mitjançant el lloguer de la seua capacitat de treball, molt sovint a la terra -la dels grans propietaris- o també en els tallers artesanals ⁽³⁰⁾.

Ara bé, la distinció entre propietat i explotació queda més palesa si atenem a la gran quantitat d'arrendataris que a bon segur hi hauria a les darreries del segle. I és que, essent constantment fragmentada la propietat en una conjuntura demogràficament expansiva, molt sovint els llauradors de Vila-real, els que encara no s'haurien vist reduïts a la condició de jornalers, augmentarien les seues explotacions mitjançant la pràctica de l'arrendament ⁽³¹⁾.

Aleshores, els repartiments igualitaris, tot i que suposaven desmembració i circulació, no afectaven gairebé en res la societat atés que l'elasticitat de l'economia seria considerable. Elasticitat, en definitiva, perquè sempre hi hauria terra en circulació, bé en compravenda o bé en arrendament, també perquè malgrat que l'agricultura seria l'activitat fonamental hi hauria un elevat grau de diversificació que permetria, en cas de necessitat, reemplaçar-la o substituir-la total o parcialment -condició mixta de propietari i jornalero o llaurador i artesà, etc- ⁽³²⁾.

Aquesta elasticitat, provocada per la desmembració i circulació inherents a la divisió hereditària, augmenta també el significat de la família com a empresa de producció i reproducció. Així, podem parlar d'un cicle familiar en la mesura que cadascuna de les famílies travessa per estadis diferents en funció de llurs necessitats de consum i de la força de treball disposada. Amb aquest raonament ens atrevim a suggerir que els anys que segueixen a la constitució del matrimoni no permeten disposar de gran força de treball; però, progressivament, a mesura que els fills creixen també ho fa la seua capacitat d'explotació augmentant les dimensions de la seua economia -comprant terres o llogant-les-. A parir dels quinze o vint anys, quan l'empresa familiar

tornaria a les seues dimensions originàries, atés que els fills s'anirien casant, la capacitat del grup domèstic decreixeria i les dimensions de les seues explotacions també -bé perquè ja no llogarien tantes terres o bé perquè les que comprarien les haurien transmès en concepte de dots-.

En definitiva, doncs, el món de la transmissió intrafamiliar equitativa implica una gran mobilitat de persones i terres, la qual estaria fornida per un desig conscient d'adaptar l'explotació a la capacitat de treball disposada per la família camperola segons els diferents estadis que travessava.

NOTES

- 1) Això es pot veure, per exemple, a N. R. L. X, T. VI, Llei IX.
- 2) CHACÓN JIMÉNEZ, F. "Continuidad de costumbres y transmisión de la propiedad en el sistema legal castellano, siglos XVI-XVIII" en CHACÓN (ed.) HISTORIA SOCIAL DE LA FAMILIA EN ESPAÑA, Alicante, 1990, pp. 51-2.
- 3) BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R. "Familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano (siglos XVI y XVII)..." p. 60. La total i lliure disposició de l'atorgant suposa una llarga tradició que comença quan Pere II en 1318 subratlla el triomf del testador sobre els drets dels descendents. Tot seguit, en 1403 Martí I afegeix que és necessari que en el testament s'anomene als possibles hereus manifestant el desig de deixar-los alguna cosa o no res. En la pràctica sembla que es deixarien cinc sous que seria l'equivalent d'un jornal en el segle XVII. En 1604 Felip III atorga un fur assenyalant que s'entendrà exclós de la llegítima quan es manifeste expressament.
- 4) COMAS D'ARGEMIR, Mª D. "Matrimonio, patrimonio y descendencia. Algunas hipótesis referidas a la península Ibérica" en PODER, FAMILIA Y CONSANGUINIDAD EN LA ESPAÑA DEL ANTIGUO RÉGIMEN, Barcelona, 1992, p. 158.
- 5) N.R.L. X, T. XX, LI. IX.
- 6) N.R.L. X, T. XX, LI. II. Molt interessant és el treball de SÁNCHEZ BAENA, J.J. i CHAÍN NAVARRO, C. "La persistencia del Antiguo Régimen en la estructura matrimonial mediterránea: el análisis del parentesco en Cartagena (1750-1850)" en PODER, FAMILIA..., pp. 178-185.
- 7) N.R.L. X, T. IV, LI. VI.
- 8) CHACÓN, F. "Continuidad de costumbres..." p. 53.
- 9) MATALÍ, R. "Estudios de las transmisiones intrafamiliares en la Valencia foral: Testamentos y bodas en el siglo XVII" en ESTUDIS, núm. 11 (1985), València, p. 168.
- 10) N.R.L. X, T. IV, LI. VII.
- 11) Op. cit, nota núm. 9. També BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R. op. cit. p. 49.
- 12) Tots els testaments haurien de ser executats i definits pel justícia abans d'un any de la segua activació, en cas contrari les parts interessades podrien promoure diligències penals contra els marmessors: BARRERA AYMERICH, M.V. IGLESIA., RELIGIÓN Y SOCIEDAD. LA PARROQUIA COMO UNIDAD DE PRODUCCIÓN Y VIDA DURANTE EL ANTIGUO RÉGIMEN, Tesis Doctoral, Fac. Geografía i Història de la Universidad de València, 1991, p. 180.
- 13) A.M.V. 2076.
- 14) Ibidem.
- 15) A.M.V. 2201.
- 16) A.M.V. 2136.
- 17) A.M.V. 2214.
- 18) A.M.V. 2204. En aquest plet es pot veure el desig que de vegades hi hauria de fotre i comprovar si es conservaven els instruments legals; així, Josep Peris demandà el germà en l'any 1733 per no donar-li quatre jornals de terra que li corresponien de l'herència del pare -mort l'any 1706-, una roda de testimonis demostrà que l'esmentada terra li l'havia venut al germà.
- 19) DUBERT, I. HISTORIA DE LA FAMILIA EN GALICIA DURANTE LA ÉPOCA MODERNA..., p. 276 i 282.
- 20) A.M.V. 2216.
- 21) A.M.V. 2230.
- 22) Els morts "ab intestato" suposarien gairebé un cinquanta per cent dels difunts en la segona meitat del segle XVIII a Borriana. Les causes cal atribuir-les tant al fet que la mort esdevindria sobtadament com a la manca d'interés atés que el patrimoni s'hauria de repartir equitativament entre els hereus: BARRERA AYMERICH, M.V. "La representatividad social del testamento y la importancia de mecanismos sustitutorios durante los siglos XVII y XVIII (Un estudio sobre la documentación parroquial de Borriana)" en ESTUDIS CASTELLONENCs, núm. 4 (1987-8), Castelló, p. 356.
- 23) AM.V. 2130, 2218 i 2252.
- 24) AM.V. 2423. L'altre cas es troba a A.M.V. 2422.
- 25) A.M.V. 2214.
- 26) A.M.V. 2219.
- 27) N.R.L. X, T. VI, LI. XI.
- 28) A.M.V. 2208. Es tracta de Bernardo Sahoras, mercader, el qual té dos fills menors.
- 29) VILANOVA AÑÓ, S. EVOLUCIÓN DEMOGRÁFICA DE VILA-REAL..., p. 70.
- 30) Ibidem pp. 68-9.
- 31) BARRERA AYMERICH, M.V. "El proceso de penetración de grupos rentistas en la tierra: el clero de Burriana durante la segunda mitad del siglo XVIII" en ESTUDIS, núm. 14 (1989), València, pp. 96-102.
- 32) VILANOVA AÑÓ, S. op. cit. pp. 67-71.

IV. PRODUCCIÓ I REPRODUCCIÓ. LES MINORITATS.

Fins ara hem analitzat el marc legal en matèria de successions i transmissions testamentàries instaurat des del segle XVIII, així com la seua aplicació en la pràctica quotidiana a Vila-real i la seua repercussió en els cicles de reproducció familiars. Tanmateix, ens queda per esbrinar què és el que passava quan la unitat familiar es trencava deixant com a successors als descendents menors d'edat. I és el fet que sovint esdevindria que la mort d'un o de tots dos cònjuges als pocs anys de la celebració del matrimoni suposava la transmissió automàtica del cos de béns, d'una o de les dues parts, a uns fills conceptuats com a menors d'edat.

Aquesta situació no tindria res d'excepcional, tot just el contrari, atés que les circumstàncies demogràfiques del Set-cents ho propiciarien i, a més a més, que la condició de major d'edat s'obtenia una vegada complits els vint-i-cinc anys. Fins aquesta edat no es gaudia de reconeixement legal, tot i que a partir dels catorze anys s'estava en condicions d'adreçar-se a la justícia per tal de sol·licitar que se li designara un tutor i curador de la seua persona i béns; així és el cas, per exemple, de Joseph Laborda que representant també els seus germans exposà en l'any 1722:

«Que por quanto yo ni mi hermano no podemos parecer en Juicio ni administrar nuestros bienes que pro iudiasso nos tocan con Juana Laborda nuestra hermana que como raices recayentes en dicha herencia estan citos en esta Villa y no tenemos persona que las nuestras represente; y teniendo como tenemos la edad de mayores de catorse años y menores de veinte y cinco tenemos el poder de elegirnos persona por nuestro curador, y teniendo como tengo la exacta aberiguacion y confianza de Antonio Malvenda nuestro cuñado y marido de la dicha Juana Laborda que siguiendo el derecho de su consorte seguirá el mio y el de mi hermano y regira nuestras personas y bienes... por lo qual le nombro por mi curador y de mi hermano ausente...»⁽¹⁾.

El tractament legal atorgat a la minoria d'edat, com pot veure's també en el fragment que tot just hem llegit, tenia una forta connotació socio-econòmica, com ho era defensar el menor en un medi que li era hostil, amb l'objectiu fonamental d'estalviar que el període de minoritat es convertira en una situació afavoridora de l'expoliació del patrimoni del menor. Aquest, i no altre, constituïria el vertader motiu de l'establiment de les tuteles i curadories, atés que en la societat de l'Antic Règim la infància i la joventut

a penes serien considerades en trobar-se afectades per una elevada mortalitat, la qual cosa implicaria que no es mostrara afecte vers allò que té poques possibilitats de sobreviure⁽²⁾.

No sols, però, les circumstàncies demogràfiques contribueixen a fornir d'interés material el món de les minoritats, també ho mostra clarament el fet que tutoria i curadoria siguen conceptes inseparables durant l'Antic Règim. Així, la tutoria, que exigeix tenir cura de la persona, i la curadoria, que centra la seua preocupació per les propietats, sempre apareixen juntes en la documentació emprada a l'Arxiu Municipal de Vila-real, on les trenta-set sol·licituds enregistrades ho són de nomenament de tutor i curador. Tanmateix, si això no fóra considerat prova suficient encara podríem argüir que per a ser nomenat tutor -i curador- pel jutge, cal l'existència d'un «fiador» que garantitze amb els seus béns la transparència i bona fe en la gestió del patrimoni del menor; així se li exigia, per exemple, en 1711 a Pedro Canos en fer-se càrrec dels fills i herència del seu germà:

«... y si por su culpa o negligencia algun daño resultara contra el dicho menor y su caudal se los pagara y para ello dio por su fiador a Pedro Canos, labrador vesino de la presente villa, el qual estando presente se constituyo por tal fiador Real y llano y asiendo de deuda aiena suia propia sin que preseda diligencia alguna contra el dicho principal ni sus bienes de fuero ni de derecho cuio benefisio renuntia»⁽³⁾.

Així les coses, hem de continuar assenyalant que la curadoria suposava la creació d'una mena de vincle entre tutor i menor, on el primer s'encarregava de l'educació i manutenció del segon mentre administrava els seus béns fins a la majoria d'edat. Es tracta, doncs, d'una propietat vinculada temporalment que difícilment es pot alienar o vendre mentre dure la minoritat; prova del que assenyallem és la retrovenda d'una casa a la que obliga el curador de Juan Bautista Roca en l'any 1732 contra el desig de la seua àvia:

«Y se funda esto en que la ley manda que los bienes de los menores que son los rahíces se conserven en poder del dicho menor y que no se vendan, si no es en caso presiso y necesario resultando de ello mayor utilidad y conveniencia al dicho menor...»⁽⁴⁾.

La durada i la inalienabilitat del patrimoni del menor queda ben palesa quan s'obliga una retrovenda fonamentant-se aquesta de la següent manera per part de la justícia de Vila-real:

«La Ley llama menor al que non ha veinte y cinco años cumplidos... A que

añade la misma Ley que de tal menor como este se entiende que si daño o menoscabo recibiese, por su liviandad o por culpa de su guardador, o por engaño quel ficiere otro ome, que debe de ser entregado de aquella cosa que perdio...» ⁽⁵⁾.

Aquest vincle sols podia ser trencat o alterat parcialment quan el patrimoni sotmés a curadoria havia d'afrontar el pagament de deutes i els corresponents endarreriments, per a la qual cosa calia sol.licitar al jutge permís per a vendre el necessari amb l'objectiu de satisfer el compromís abans que començara un procés d'execució legal del patrimoni. D'això és fa ressò, per exemple, el curador dels fills de Josep Girona quan en l'any 1764 assenyalava que:

«Y como en su herencia no han recaído bienes muebles ni semovientes, ni efectos algunos en que poder yo desempeñar mi obligacion, no obstante aver acudido quienes varias veces an dicho aver recaído en la herencia muchas deudas, y que no podre desempeñar mi obligacion a menos que vendiendo un pedazo de tierra» ⁽⁶⁾.

Fins i tot passava que el patrimoni del menor era insuficient per a suportar les càrregues de la seua manutenció, per la qual cosa el curador sol.licitava la taxació d'aliments. Aquest és el cas, per exemple, dels curadors testamentaris dels fills d'En José Joaquin Polo atés *«que los bienes que llevan adjudicados apenas pueden producir renta que sufrague sus alimentos...»*, per la qual cosa sol.licitaren *«... tasar a dichos menores para sus alimentos las rentas de sus bienes o aquella cantidad anual que a Vuestra Merced bien vista le fuere, la qual sirva en descargo para la rendición de cuentas de la administración de los mismos bienes...»* ⁽⁷⁾.

Quadre núm 12. Vincle del curador amb el menor (Vila-real s. XVIII)

	Núm.	%					
INDETERMINAT	17	45'94					
FAMILIAR	20	54'05	germà	oncle	cunyat	avi	mare
			5 25%	11 55%	2 10%	1 5%	1 5%

A.M.V. 2074, 2121, 2122, 2135, 2189, 2208, 2209, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2291, 2292, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2304, 2305, 2306, 2307, 2318, 2394, 2398.

Aleshores, com que en arribar a la majoria d'edat s'havien de lliurar comptes no es pot parlar de mòbil econòmic i sí en canvi de responsabilitat moral a l'hora de fer-se càrrec d'una tutoria i curadoria. Per això, la major part

dels que assumirien aquesta responsabilitat serien familiars dels menors, atés que la principal via per a proveir d'aquesta cobertura legal als menors era el manament testamentari⁽⁸⁾; així doncs, corresponent la decisió als pares aquestos sempre triarien a persones del seu entorn i de confiança, amb la qual cosa les possibilitats d'elecció gairebé sempre es circumscriurien a la família.

En el cas que no s'haguera establert mitjançant testament, bé per oblit o molt sovint per mort *«ab intestato»* l'altre recurs que restava era el de procediment judicial, on el jutge triava, sempre que el menor no fóra major de catorze anys i li manifestara el seu desig al respecte, la persona més escaient per a encarregar-se de la curadoria. En aquest cas hi tenien preferència els familiars, com ho mostra la sol.licitud presentada en 1713 per Mossén Joan Garcés per a regir els menors de Pasqual Año:

«A Vuestra Merced pido y suplico mande se haga convocacion de tres parientes los mas propincuos de los susodichos menores, y en defecto de estos tres vesinos de la presente Villa, uno de los quales sea por Vuestra Merced nombrado y decretado en tutor y curador de dichos menores...» ⁽⁹⁾.

Així doncs, hi havia dues vies per al nomenament de tutor; o bé es procedia per manament testamentari o bé ho feia el jutge quan ho sol.licitava el propi menor o alguna altra persona. En qualsevol cas, els familiars eren qui sovint assumien aquesta responsabilitat, i prova del que assenyallem és el contingut del quadre número dotze on ens adonem que la majoria manifesten aquesta condició i on, a més a més, pensem que bona part dels que apareixen com a indeterminats ho són per manca de dades de la font documental i en realitat serien familiars o, si més no, es tractaria de veïns de la vila ⁽¹⁰⁾.

Al marge dels procediments i coneixement del vincle del curador ens queda per cercar qui sol.licitava la tutoria i curadoria i perquè ho feia. Resulta innegable que en la mesura que la principal via era la clàusula testamentària eren els pares qui gairebé sempre prenen la trascendental decisió. Ara bé, què passava quan esdevenia una mort "ab intestato" quan el testador s'havia oblidat d'incloure dita clàusula o quan el tutor anomenat no podia fer-se càrrec del compromís adquirit? La resposta ens l'anticipa la lectura del quadre número tretze on podem veure la classificació dels sol.licitants de la curadoria davant la justícia de Vila-real; aleshores, ens adonem que sovint la mare hauria de renunciar a la tutela per a defensar mitjançant un plet el seu dret a recuperar el dot que havia aportat al matrimoni i que l'home havia transmés als fills, la qual cosa sembla que passava molt sovint.

Quadre núm. 13. **Sol.licitants de la curadoria a Vila-real (segle XVIII)**

	Núm.	%
MARE PER A PLEITEJAR PEL DOT	7	18'91
MARE EN CASAR-SE EN SEGONES NÚPCIES	7	18'91
ACREEDOR	5	13'51
FAMILIAR	4	10'81
MENOR EDAT	12	32'43
MARMESSORS	2	5'40
	37	99'97

A.M.V. 2074, 2121, 2122, 2135, 2189, 2208, 209, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2291, 2292, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2304, 2305, 2306, 2307, 2318, 2394, 2398.

També hi havia incompatibilitat per a exercir la cura legal quan la mare es tornava a casar, la qual cosa, en la mesura que aquesta situació no mai afectava al pare, ens porta a la consideració del paper subordinat que la dona desenvolupava al si de la família; així, com que l'home sempre era el cap de família sempre tindria el dret a la tutela dels fills, però quan la vídua es tornava a casar i perdia la condició de cap de l'empresa familiar automàticament també hi renunciava a la custòdia legal.

També hi hauria clàusula testamentària en els casos en què el sol.licitant era el marmessor, ja que s'entenia que era l'encarregat de resoldre aquesta qüestió en compliment de les seues funcions. Ho deixa ben clar, per exemple, mossén Joan Garcés, en l'any 1714, en referir-se de la manera següent:

«... como aviendo sido nombrado Alvasea por Josepha Giner ya difunta nesita para cumplimiento de las obras Pias que se dixo en su ultimo testamento la susodicha Josepha Giner de que se nombre persona que administre y cuide de las personas e hijos menores de Pasqual Año ya difunto...» ⁽¹¹⁾.

En canvi, es tractaria de mort «*ab intestato*» quan el sol.licitant seria un menor d'edat, sempre que hi haguera complit els catorze anys, i també quan la sol.licitud la feia un familiar; en aquestos casos, pensem que allò que es desitjaria seria restablir la normalitat en la vida dels menors, per això ells els primers interessats, procurant per la seua socialització en condicions normals o pràcticament semblants. També els acreedors ho sol.licitarien per tal de poder recuperar el que els pertanyia o simplement per a continuar com abans sense que els seus drets i interessos es trobaren afectats; aquest és el cas

d'Antonia Reus quan en l'any 1718 demanà que s'anomenara tutor i curador dels fills de Vicente Año argüint que:

«... y como yo tenga que sustentar cierta demanda contra la herencia del dicho Joseph Año de Thomas difunto, lo que no puedo executar por ser los dichos Joseph Año, Thomas Año y Thomasa Año de menor edad Inhabiles para administrar sus bienes; supuesto estan sin persona legitima que rixa defiende y administre sus personas y bienes se le deve proveher un tutor y curador» ⁽¹²⁾.

En definitiva, doncs, tota una casuística que no contribueix més que a il·lustrar la preocupació vigent a les darreries de l'Antic Règim per la socialització dels menors, permetent que el dret a la successió dels béns familiars mai no fora alterada i així possibilitar la seua educació i posterior inserció en la societat com a individus útils -essent aquesta una expressió sovint emprada per la ideologia il·lustrada-.

NOTES

- 1) A.M.V. 2299.
- 2) DUBERT GARCÍA, I. *Los comportamientos de la familia urbana en la Galicia del Antiguo Régimen. El ejemplo de Santiago de Compostela en el siglo XVIII*, Santiago, 1987, p. 91.
- 3) A.M.V. 2373.
- 4) A.M.V. 2358.
- 5) A.M.V. 2369. Aquest es el cas de Lorenzo Mir, marit en segones de Rosa Vicent, que demanà en l'any 1822 que li retornaren una terra venuda per la dona essent menor d'edat, tot i que quan ho va fer estava casada en primeres núpcies.
- 6) A.M.V. 2359.
- 7) A.M.V. 2326.
- 8) DUBERT, I. op. cit. p. 92.
- 9) A.M.V. 2279.
- 10) Ibidem.
- 11) Ibidem.
- 12) A. M. V. 2296.

V. LA VIRTUT I LA FAMA: LA DONA I LA FAMÍLIA.

El desenvolupament historiogràfic dels darrers anys ha palesat la necessitat de replantejar-se la Història en la seua totalitat. En efecte, vessants o disciplines com la demografia i l'anomenada història de les mentalitats han contribuït poderosament a centrar la recerca al voltant de les masses i no pas únicament de l'individu; han fet, en definitiva, possible el canvi d'una Història centrada en l'esdeveniment i en la importància de la personalitat senyera cap a una recerca que capgira al voltant de les multituds anònimes amb el suport de les sèries documentals uniformement tractades ⁽¹⁾.

Dintre d'aquest procés de renovació bona part de l'èmfasi s'ha carregat sobre la necessitat de plantejar-se quin ha estat el paper de les dones, com han participat en l'esdevenir històric i, en definitiva, perquè cal parlar de discriminació sexista en el nostre present. Per tot això, el debat historiogràfic ha trobat un dels seus pilars en els temes que tracten sobre les Dones i la Història, on s'ha assenyalat que la visió de l'evolució històrica centrada únicament en el costat únicament masculí era, si no equivocada, almenys incompleta i parcial ⁽²⁾.

Visió parcial que obliga a plantejar-se la història de les dones des d'una òptica de complementarietat, d'interferències recíproques entre tots dos sexes, mamprenen el camí vers un intent d'Història Total, on el concepte de gènere es configura com una categoria útil per a la recerca històrica en la mesura que suposa un aglutinador de les diferències entre els sexes i de la causalitat que els informa ⁽³⁾. I és que dos factors han condicionat des de sempre la vida de les dones: en primer lloc, el sexe que ha provocat que les diferències d'època històrica, classe i nacionalitat tinguen menys importància i passen a un lloc secundari quan es parla de les dones; en segon lloc, però en relació al factor abans esmentat, el fet que, fins ben poc, tota dona es definia per la seua relació amb els hòmens. Per tot això, les dones han hagut de tenir cura tant de la família i la llar com d'altres treballs, així com de proporcionar uns ingressos addicionals, realitzant feines per les quals rebien entre la meitat i les dues terceres parts del que guanyava l'home ⁽⁴⁾.

Des d'aquesta perspectiva cal centrar els nostres esforços en la recerca de l'estructura familiar, considerant que les disposicions legals del matrimoni i les estratègies familiars adreçades a mantenir o repartir el patrimoni ens permetran adonar-nos del paper desenvolupat per la dona en el món de l'Antic

Règim. Cal, en definitiva, subratllar el binomi irreductible que hi havia entre la família, entesa com la cèl·lula bàsica de vertebració social, i la història de la dona, atés que la seua vida es duia a terme al si d'aquesta institució.

V.1. Una educació diferent i un rol subordinat.

Durant el segle XVIII subsisteix l'ordenament estamental originat en l'Edat Mitja. Els factors que ho permeten són, per un costat, la continuïtat d'una economia tradicional de base agrària i, també, la concepció platònica de la societat que vertebrava aquesta en diferents graus segons les condicions de cadascú. D'aquest darrer principi derivava tant el règim polític com l'organització social, perquè tot individu havia de tenir un ordre de viure, i en aquell en que es trobava havia d'oobeir el seu major, bé en la casa, el monestir, la ciutat o en el regne. Es tracta, doncs, d'un principi vital que organitzava la societat jeràrquicament farcint tots els plans de la vida col·lectiva sobre la premisa de la necessària fidelitat i obediència ⁽⁵⁾.

Per això és que en una societat estamental la dona participava de l'estatus jurídic del grup a què pertanyia, i de llurs privilegis i limitacions. Però com les diferències eren més d'ordre tributari, penal i processal que estrictament de dret privat, en el cas de les dones eren de singular importància les limitacions que patien en atenció al seu sexe. Les causes d'aquesta mancança de consideració són nombroses i molt variades, tot i que sempre giren al voltant de la menor força física de la dona, la tasca reproductora que inevitablement havia d'afrontar i el caràcter derivat de l'home a més de font de temptació i pecat que la moral cristiana li havia atorgat ⁽⁶⁾.

Aleshores, i per posar uns exemples, les dones podien ser regines, regents o, fins i tot, governadores, però no mai podien exercir oficis municipals, ni tenien tampoc accés a centres d'estudis superiors. La fi primordial que atorgava la societat a les dones era el matrimoni, i aquest concepte ha perdurat, malgrat els canvis esdevinguts, fins als darrers anys del nostre segle. La importància de la muller es desenvolupava al si de l'empresa familiar, on era una peça clau tant en el cicle de transmissió dels béns com en la pròpia producció econòmica i socialització dels fills.

La seua inserció en l'aparell productiu fou molt limitada i restringida a una sèrie d'ocupacions. Així, al marge de les feines del camp o la possible però no sovintejada regència d'establiments comercials o posades, sembla que l'especialització de la dona en treballs com el de criades, parteres i dides fou

una realitat. Ara bé, aquestes ocupacions no ens deuen fer oblidar que la dedicació fonamental era la llar, bé en règim d'exclusivitat o compartida amb les feines abans esmentades, les quals molt sovint no suposarien més que ingressos complementaris per a l'economia familiar⁽⁷⁾.

I és el fet que les dones hi eren educades al matrimoni en una doble vessant. Per un costat, mirant d'assolir la preparació escaient per a la tasca domèstica hi eren exercitades en disciplines com el cosir i cuinar, a més de l'assumpció de certs dogmes religiosos que elles haurien de transmetre directament als fills⁽⁸⁾. Al marge d'aquesta preparació pràctica, virtuts com l'obediència, fidelitat, recolliment, temperància i laboriositat li eren reconegudes a la dona per part dels moralistes de l'època i la seua observança era de tot punt obligada⁽⁹⁾.

En l'educació tradicional la mancança d'escoles era una realitat, i quan n'hi havien eren fonamentalment per als xiquets, atés el perill moral i espiritual que pensaven suposaria una educació mixta⁽¹⁰⁾. A més a més, com per a l'educació de la dona no era tan necessari el coneixement de gramàtica o matemàtiques com el potenciar els valors del «cor» que feren possible la vida en la llar, per això foren les mares les encarregades d'educar les filles en la tasca pròpia del sexe (cuina, costura,...) i en les pràctiques religioses del catolicisme. Aquesta educació centrada en l'espai de la casa paterna sols rebia les aportacions externes dels confessors que es convertiren en veritables guies i supervisors de la conducta de les dones en l'època moderna⁽¹¹⁾.

Aleshores, la vida de les dones es desenvolupava fonamentalment en les cases, al si de la família però de portes endins, i com ja hem vist en els capítols precedents sempre subordinada a l'home, fóra aquest el pare, marit o fins i tot el germà. Així, els primers anys de la seua vida la dona se'ls passava sotmesa a la tutela del pare, el qual sempre preferiria els varons com ho demostra el fet que la millora fou emprada sovint en favor d'aquestos. La resta de la vida, tot just quan es casava mitjançant l'autorització prèvia del pare, la passava la muller sotmesa al marit i limitada en l'administració dels seus béns.

En definitiva, doncs, una posició subordinada que tot i que té uns arrels llunyans en el temps era sistemàticament induïda pel règim matrimonial i pel sistema legal que l'emparava. I és que les casades, pel fet de ser-ho, restaven sotmeses a una «*capitis diminutio*» que les deixava pràcticament en mans del marit; a l'inrevés del que passava amb els hòmens que en casar-se guanyaven plena independència. Així doncs, la condició d'esposa suposava una clara

delimitació de les atribucions femenines que capgirava en l'obligació de conviure amb el seu marit i d'obeir-lo, atés que a aquest li pertocava assumir la funció de cap de família; prova del que assenyallem és l'actitud de Joseph Bonet davant d'un plet de restitució de dot promogut per la seua esposa en 1765 quan digué que: «*si ha tenido algunas diferencias con su muger ha sido por no querer esta obedecerle en las cosas licitas y de su obligacion que le mandava...*»⁽¹²⁾.

Per aquesta representació i direcció de l'empresa que exercia l'home es dóna el fet que molt sovint, gairebé sempre si ens referim de manera més acurada, la dona quan apareix en algun document oficial -plet, testament, donació,...- indica la seua condició de casada i el nom del marit, la qual cosa mai -o molt poques vegades- no feia l'home. Aquesta situació, que implicaria possessió, no es trobava justificada per cap precepte legal i sí per allò que la realitat imposava. Aquest fet seria més l'equivalent, o un clar precedent segons els casos, del genitiu de possessió ja emprat des de sempre pels títols nobiliaris i generalitzat entre la burgesia durant la primera meitat del segle XIX⁽¹³⁾.

Aquesta delimitació de rols dintre de la família, on la dona vivia de portes endins i l'home era el portantveu de la unitat conjugal vers l'exterior i davant la resta d'una societat articulada sempre al voltant de les cèl·lules base que eren les famílies, es palesa també en el règim econòmic de la muller casada on la seua capacitat d'administrar els béns parafernals i de la societat conjugal era de tot punt nul·la. I és el fet que la dona no sols no exercia cap mena de control sobre aquest tipus de béns en vida del marit sinó que tampoc no podia establir cap mena de relació jurídica sense la corresponent autorització del cap de família.

Tot el que hem dit resta exemplificat en nombrosos expedients d'utilitat que es menaven davant de la justícia de Vila-real on el que es demanava era permís per a vendre, per part de les dones, davant de l'absència, i aleshores mancança d'autorització, del marit. El cas que tot just reproduïm és el més extremat atés que sembla que l'havia abandonada, la qual cosa com ja comentarem en pàgines precedents esdevindria sovint, deixant-la en una situació econòmica molt precària:

«*Josefa Maria Palanques, consorte de Joaquin Jarque, vecina de esta villa, ante Vuestra Merced como mejor en derecho proceda paresco y Digo: Que obligada al pago de la contribucion actual, a la de quinzenas en que me*

hallo atrasada, al mantenimiento propio y de la familia en comer y vestir, y a haver de acudir a gastos indispensables en el casamiento de mi hija Petra que se halla tratado y proximo a efectuarse me precisan a hazer la venta de tres hanegadas de tierra huerta ... a razon de noventa y dos libras por hanegada que es el justo valor de ella y en que nos hallamos convenidos. Pero como la qualidad de ser casada con dicho Don Joaquin Jarque me inhabilita de llevar a efecto la indicada venta sin el permiso de Vuestra Merced que es procedente ya por la ausencia de mi marido en muchos años sin saberse su paradero ya tambien por la necesidad y utilidad manifestada» ⁽¹⁴⁾.

La raó de casos com el tot just esmentat no és altra que la «*capitis diminutio*» soferta per la dona en el moment de deixar la tutela del pare per a casar-se, quan lliurava incondicionalment al seu marit, tant l'administració dels béns propis com els corresponents a la societat conjugal. Aleshores, la societat de l'Antic Règim, fins i tot més enllà d'aquesta referència temporal, estava regida pel principi de la masculinitat, essent la dona una peça subordinada que sols prenia rellevància i veu pròpia davant l'absència de l'home.

Per aquest rol subordinat de la dona, sempre sotmesa a l'autoritat de l'home, a més d'incapacitada legalment per a l'administració dels seus béns, es dona el fet que la major part de casos de desavenències conjugals, o la totalitat en el cas de Vila-real, es resolen mitjançant l'abandonament del marit, i no mai de l'esposa, restant únicament aquestos en l'obligació de restituir el dot i, de vegades i si feia falta, passar aliments ⁽¹⁵⁾. Per això també els mals tractes soferts per la dona durant la seua vida conjugal sols podien conduir a una separació i no pas a una causa de tipus penal ⁽¹⁶⁾. Igualment, testimoni de tot açò assenyalat és també únicament cal redordar-ho, que caldrà esperar fins principis del segle XIX perquè la veu i opinió de la dona es manifeste obrint els expedients de dissenso, defugint dels interessos materials dels seus tutors per a poder casar-se lliurement i enamorada ⁽¹⁷⁾.

V.2. Família i honor. Els delictes contra la dignitat de la dona.

El naixement del món modern resta marcat, ja des dels seus orígens, per un desig i voluntat d'aprofundir en el control social, en el falcament d'una societat en renovació, fixant la funció dels individus en l'indret estamental, ideològic i familiar que és considerat desitjable per al manteniment i reproducció d'unes estructures que és pretenen immutables tot just quan

comencen a trencar-se. Per això, l'Antic Règim disposà d'un instrument de control i integració social que li és propi: l'honor, el qual és el premi de respondre puntualment al que s'està obligat pel que socialment s'és ⁽¹⁸⁾.

Vehicle d'integració social atés que des del segle XVI es produí un procés de socialització de l'honor, tot i que inicialment l'honra era patrimoni de les classes privilegiades. Així, el llaurador, els artesans, professions liberals, ..., la «*mediocritas*», en definitiva, reclamen llur dret a l'honor pretenent el reconeixement públic de la seua funció social, no cridant a la sang ni a les virtuts cavalleresques sinó per ser qui s'és, sempre a la recerca de fixar i remarcar el lloc ocupat en l'ordenament i jerarquia social ⁽¹⁹⁾.

En aquest context, i reprenen allò assenyalat en el punt anterior, la dona noté més honor que el de l'home; es a dir, participa de l'estatus i reconeixement social de la seua família i d'aquell que la condueix i la representa, atés que la seua vida es desenvolupa al si d'aquesta institució que tothom coincideix a definir com la cèl·lula base de l'organització social. Per això, la dona resta durant l'Antic Règim com la dipositària de l'honor de l'home i, per extensió, de tots els membres de la família.

Dues raons justifiquen aquesta valoració tan plena de misogínia que fa palés el principi de la masculinitat com a element fonamental de l'escala de valors socials de l'Antic Règim. La primera d'elles es fa ressò de la naturalesa inferior i derivada de la dona respecte a l'home segons la tradició bíblica sobre la gènesi de la vida. L'altra, també amb els mateixos orígens, correspon a la visió d'una dona descendent directa d'Eva i, aleshores, com enemic irreconciliable de l'home, font de temptació i causa de les seues malaurances.

A partir d'aquestes consideracions la ubicació de la dona resta en el domicili, tancada i sotmesa a la tutela de l'home, pare o espós. En constituir-se com una de les claus del sistema social, la cura de l'honestitat de la dona no podia romandre en mans de la muller i aleshores implica l'home; implicació també en la mesura que amb la deshonra de la dona es deshonren tots els hòmens de la família. En definitiva, l'honor com a sistema i vehicle d'integració social troba en la dona un perill, un element de dissolució. Per això és que el destí de la dona s'articula mitjançant el matrimoni al si de la família, en la casa però de portes endins, amb l'objectiu de preservar l'honestitat del grup i llinatge familiar i també per a estalviar que l'home, d'una altra casa o família, pugui caure en la temptació i així perdre el seu honor i el reconeixement social ⁽²⁰⁾.

Una demostració palmària de allò assenyalat fins ara la constitueixen els casos d'adulteri. Probablement mai el principi de la masculinitat no fou tan evident com en aquestos casos i és que sols cometia adulteri la dona casada i no pas l'home⁽²¹⁾. La defensa i reparació de l'honor permetia a l'espós matar-los a tots dos⁽²²⁾; tanmateix, i per tal d'afavorir l'acció de la justícia, s'establí que si l'home actuava de la manera abans esmentada no poguera pendre el dot ni tans sols els béns de la societat conjugal, i sí en cas de comdenar-los mitjançant la denúncia i posterior sentència judicial⁽²³⁾. Aquesta darrera situació és la que trobem il·lustrada a Vila-real en l'any 1768 quan Pascual Nebod després d'haver trobat la seua esposa en delictes flagrant d'adulteri amb un soldat sol·licità davant la justícia local la separació matrimonial, a més de no restituir el dot i de no passar aliments per al sosteniment de la dona⁽²⁴⁾.

Aquest era el preu que havia de satisfer la dona per atemptar contra l'honor i la dignitat del marit. I és el fet que un estricte codi mai no escrit la feia dipositària de l'honor familiar, per la qual cosa calia protegir-la; per això, es passava la vida sotmesa a l'autoritat del pare i, després, del marit. Malgrat aquesta tutela, sinònima de subordinació, ens trobem que la dona estava pràcticament desprotegida davant la llei, probablement perquè restava emparada per l'home i per la mancança de valoració que la seua capacitat mereixia, la qual cosa produí que quan es legislà al seu favor fou en defensa d'interessos generals i no pas dels particulars, dels de la dona precisament. Prova d'aquest fet és la legislació que prohibia l'autoritat paterna en la boda, en realitat més aviat la limitava en fer-la desitjable, obligant al consentiment de la filla; igualment, en atenció als interessos generals, per tal de preservar i afavorir el manteniment de la unitat conjugal com a element d'enquadrament social, i contra allò establert per la normativa foral, es permeté que les vídues pogueren casar-se dintre de l'any en què moriren els marits⁽²⁵⁾.

Pròpiament, en defensa de l'honor, i també cercant l'interés del conjunt de la societat, restaven tipificats els delictes de paraula contra l'honorabilitat de la dona. El quadre número catorze palesa clarament el paper subordinat de les dones respecte als hòmens en ser aquestos qui actuen normalment com a part acusadora -la resta de casos en què no és així es tracta de vídues i fadrines. Tot i que la mostra es restringida també és cert que es concentra cronològicament en un quart de segle, i si, a més a més, tenim en compte que no totes les injúries i difamacions es solventarien mitjançant plets, haurem de considerar que els resultats del quadre són representatius.

Representatius, per un costat, del fet que la sort moral de la dona, la fama en definitiva, és extensiva a l'home i al conjunt de la família. Per això, Joseph Badenes sol·licità en el plet que per difamació a la filla es solventà en 1765 a Vila-real «*que me restituyan y a dicha mi hija el onor y la fama que nos han quitado...*»⁽²⁶⁾. Il·lustratius, en segon lloc, del fet que el motiu de la causa judicial d'aquest tipus de delictes és la difamació, entesa aquesta com el dir mal d'algú cercant de fer mal al seu bon nom, a la seua reputació, diferenciant-se de l'insult -tot i que gairebé sempre van plegats- en la mesura que aquest suposa la pronunciació de paraules ofensives i atemptatòries directament, de vegades producte d'un estat d'ànim molt irritat. El cas de difamació que més sovinteja és el de manifestar públicament haver gaudit dels favors carnals de l'esposa o filla de l'acusador⁽²⁷⁾.

Quadre núm. 14.- **Delictes de paraula contra l'honor i dignitat de la dona**
Vila-real, segle XVIII

Sig.	Any	Acusador	Denunciat	Causa
3056	1747	Blas Vives y esposa, corder	Lorenzo Franch	Encalçar i difamar
3057	1749	M ^a Diego, vda. de llaurador	Josep Dufaura	Insults
3058	1749	Joseph Boves, quincaller	Josep Martínez, llaurador	Difamació de l'esposa
3059	1749	Mathias Miró, cirujà	Juan Rubert	Difamació de l'esposa
3060	1764	Francisco Llorens, llaurador	Pedro Vicent, llaurador	Difamació de la filla
3063	1765	Joseph Badenes, teixidor	Sesilia Navarro	Difamació de la filla
3089	1765	Vicente Candau, escultor	Francisca Peset	Difamació de la filla
3067	1770	Francisca Ayza	Rosalía Molina	Insults
3071	1771	Cristoval Llisterrí, sastre	Joseph Bernard	Difamació de la filla
3072	1772	Sebastián Arroyo	Francisca Peset	Difamació de l'esposa

També hi ha casos d'acusació per encalçar o acosar l'esposa mirant d'aconseguir els seus favors. Aquest és el cas del plet promogut en l'any 1747 per Blas Viñes contra Lorenzo Franch en exposar que «*varias veces el dicho Franch avia solicitado a la referida Francisca Queralt para que condescendiera a gosarla carnalmente y haviendose negado esta a todas sus instancias insto el referido Franch que aunque le costara lo que le costara que lo pidiese que el se lo daria a lo que le respondio dicha Queralt que ya tenia su marido para sostenerla...*»⁽²⁸⁾.

Ara bé, cal assenyalat que si en el cas de difamació de l'esposa el que es posa en dubte és la seua honorabilitat, més greu sembla quan el que es qüestiona és la fama de la filla atés que es comprometrien les possibilitats de

concertar un futur matrimoni en condicions escaients; això és el que sembla indicar, per exemple, el pare de Pasquala Llisterra en 1771 quan denuncià Josep Bernard:

«Cuyas palabras son muy denigrativas al honor y estimacion de mi hija doncella, y esto mismo ha reiterado otra vez, quedando mi hija expuesta segun la opinion de algunos ha perder algun comodo o que tal vez pensaran alguna cosa nada correspondiente a su honor y honrradura que tanto prevalece en ella...» ⁽²⁹⁾.

En defensa de l'honor de la dona s'invocava la sort moral i prestigi del grup familiar, no distingint, doncs, entre l'honra de l'individu i la de la «casa» o llinatge, o, més clarament, relacionant tots dos fent que siguin una mateixa cosa. Així ho manifestava Vicente Candau quan en l'any 1765 defensa l'honor de la filla argüint que *«es donzella honesta y recatada, de buena familia aunque pobre y emparentada con las mejores familias y que tiene hermanos y parientes eclesiasticos...»* ⁽³⁰⁾.

En aquestos casos l'acció judicial es duia a terme empresonant automàticament el denunciador i tot seguit convocant una roda de testimoniats, sempre que l'acusat no reconeguera el seu delictes, la qual cosa sembla que ocorria gairebé sempre, amb la fi de verificar l'acusació. El que passava sovint era que molt poques vegades es donava per provada la denúncia, o més concretament sols en tres dels casos de difamació i insults es confirma la culpabilitat del denunciador, essent la pena en un d'ells l'arrest domiciliari durant trenta dies sota l'amenaça de pagar vint-i-cint lliures de multa ⁽³¹⁾, mentre que en un altre cas on sembla que les paraules foren si cal més denigratives la pena imposada és de presó durant el mateix lapsus de temps ⁽³²⁾. Allò que il·lustra procediment i sentències com aquesta és el fet que la presó de l'Antic Règim a penes tindria una funció punitiva *per se*, i més aviat aprofitava per a custodiar els detesos fins el judici i posterior trasllat al destí prescrit, usant-se únicament com a lloc de tancament en les condemnes de reclusió menor ⁽³³⁾, precisament les que suposarien els delictes contra l'honor.

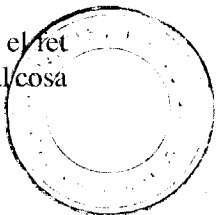
Ara bé, aquesta classe de plets també suposaven una mena d'indagació sobre la virtut i sort moral de la dona, amb el fi de provar també si la difamació, en cas de produir-se, estava justificada per l'actitud o comportament de la presumpta víctima. Aquest és el cas de Maria Diego que, tot i que l'acusació contra Joseph Dufaura en l'any 1749 per dir-li bagassa restà provada, va veure com la seua fama fou qüestionada públicament en dir un dels testimonis

que *«no ha vivido con el recato devido a la honestidad del matrimonio, i que hasiendole cargo del escandalo que dava en esta villa, y se jactava de ello, lo que, aunque no fuesse assi, era perjudicial al honorable del matrimonio y sexo dando ocasion a que le dixeren semejantes palabras...»* ⁽³⁴⁾. En aquest cas, on la justícia va entendre que no es podia ni s'havia de restaurar l'honor de la part acusadora la pena fou la de deixar en llibertat l'acusat i imposar a cadascuna de les dues parts una multa de cinc lliures, la qual cosa suposava castigar la muller pel seu comportament ⁽³⁵⁾.

A més a més, i al marge dels trets ja esmentats, cal assenyalar també que atesa la importància d'allò que es resol de vegades les penes imposades es signifiquen no pas tant pel càstig al delictes i sí en canvi pel seu caràcter inhibitori. Així, en el procés que es segueix en l'any 1749 contra Josep Martínez per haver dit que havia conegut carnalment l'esposa de Josep Bover s'establí que pagara una multa de sis lliures amb les que satisfer les despeses de l'acció judicial, a més de no poder concórrer als llocs on es trobava Teresa Camps sota l'amenaça de deu anys de galeres i la confiscació de la meitat de llurs béns ⁽³⁶⁾. Aleshores, el que cal entendre d'una sentència com aquesta és la preocupació de la societat per preservar la integritat moral de l'esposa, no castigant des d'un primer moment l'home per acossar-la, o fent-ho lleugerament, i sí establint els mecanismes possibles per tal d'estalviar-ho.

El caire que pren aquesta sentència, més preocupada aparentment pel restabliment de la normalitat que pel càstig a la transgressió, correspon plenament al que passava quan el que es resolia eren delictes d'obra. Aquestos eren fonamentalment, si ens atenem a allò representat en el quadre número quinze hauríem de parlar en el sentit d'únicament, causes per estupre, considerant que s'obtenien els favors sexuals d'una menor amb engany o prevalent-se d'una situació de necessitat o de submissió d'aquesta. Es tractava d'engany quan hi havia promesa de casar-se i cal pensar que hi hauria pressió o s'aprofitarien de la submissió quan ella era criada en la casa del denunciador; al respecte, quatre de les causes que mostra el quadre número quinze indiquen el treball de criada de l'estuprada, mentre que la resta simplement suposarien engany sota la promesa de casar-se, almenys en el paréixer dels acusadors.

Resulta aclaparador, i molt il·lustratiu de la mentalitat de l'època, el fet que la tipificació del delictes fóra la d'estupre i no mai de violació, la qual cosa

no és estranya atés que aquesta figura jurídica no estava prevista en la legislació i, aleshores, no podia tindre's en compte.

Aleshores, de nou trobem il·lustrada la mancança de consideració de la dona en la societat del Set-cents, on el delictes pròpiament és la pèrdua de l'honor i no pas per la violència exercida sobre ella, i el que es procura restablir és l'honor i no pas castigar l'ús de la força, l'agressió en definitiva, tot i que en alguns dels plets s'indica clarament que a «a fuerza desfloro a dicha mi hija quitandola el onor y virginidad...»⁽³⁷⁾.

Quadre núm. 15.- Delictes d'obra contra l'honor i dignitat de la muller
Vila-real. XVIII

Sig.	Any	Acusador	Denunciat	Causa
3095	1727	Francisco Romero	Josep Palau	Estupre de la filla
3100	1729	Felipe Moreno, llaurador	Ignacio Cabedo	Estupre de la filla (criada)
3101	1729	Blas Broch	Lorenzo Franch	Estupre de la filla (criada)
3097	1746	Rosa Segarra	Leopoldo López	Estupre i incompliment promesa boda
3014	1747	Joseph Aragón, familiar Inquis.	Pedro Gumbau	Estupre de la filla
3103	1749	Antonio Falcó i muller, criats	Vicente Llorens	Estupre i embaràs
3102	1756	Tomasa Juan	Vicente Català	Estupre i embaràs
3098	1768	Sebastián Carcedo, llaurador	Pasqual de la Os	Estupre de la filla
3099	1802	Theresa Martínez, criada	Miguel Soria	Estupre i embaràs

L'objectiu és sempre restablir la normalitat, i aquest propòsit resta satisfet aconseguint que la donzella burlada es case, tan fa que siga amb l'agressor o amb un altre; per això, les penes imposades, al marge de l'empresonament preceptiu i preventiu, es circumscriuen a la reparació del greuge mitjançant la boda o, en el seu defecte, pagar el dot perquè la xica es poguera casar a més d'una pena de desterrament. De nou ens trobem que quan s'actuava en favor de la dona realment el que es feia era mirar pels interessos generals i no pels particulars, els d'ella en aquest cas; el que es pretenia era restablir l'honorabilitat del grup familiar a què pertanyia la dona, a més d'induir al matrimoni com a element vertebrador de la societat i com el darrer destí, i el més natural, de la dona. Res més il·lustratiu del que pretenem assenyalar que la sentència donada en el cas incoat per Tomasa Juan contra Vicente Català en l'any 1756 quan el jutge es pronuncià de la següent manera:

«Fallo atento los autos y meritos de esta causa de Querella sobre estupro a que en lo necesario me refiero y administrando Justicia devo condenar y

condeno a Vicente Catala, menor, en seis años de destierro de esta villa y su jurisdiccion y con la quantia de sesenta libras para a dote de Thomasa Juan, moza soltera, de cuyas penas puede librarse casandose con la referida Thomasa Juan...»⁽³⁸⁾.

Bandejat havent satisfet el dot o casar-se, aquesta era la qüestió -si més no, en cas de no pagar ni tampoc no celebrar la boda hauríem de pensar que el que li passaria seria anar-se'n a galeres-. Tant era així que el mateix acusador molt sovint així ho demanava, de vegades oblidant-se de la pena de desterrament, com és el cas de Felipe Moreno quan en l'any 1729 exposava que «aviendo en este echo incurrido el dicho Ignacio Cabedo en la pena establecida por ley de que se case con dicha mi hija aut dotet competent...»⁽³⁹⁾. Cal pensar que en cas de provar-se la culpabilitat de l'encausat i havent decidit casar-se, sempre que fóra fadrí, no caldria que la dona portara el dot, o que, almenys, aquesta assumpció i quantia de la donació «propter nuptias» restara a la lliure voluntat dels pares, tot i que el matrimoni es celebraria d'una manera obligatòria diríem, per la qual cosa seria possible argüir que la mancança o inconsistència del dot seria la tònica general d'aquests casos.

El que palesen, en definitiva, sentències com l'abans esmentada és el desig de restablir la normalitat, entesa aquesta des de l'òptica de permetre que l'estupre no constituïra un impediment per a la concertació del matrimoni, destí natural de la dona. La defensa de la família, aleshores, i la vertebració de la societat al voltant d'aquestes cèl·lules bàsiques era l'objectiu, i atemptada la virginitat de la dona sols calia establir les condicions escaients per a induir al matrimoni i, d'aquesta manera, restablir l'honor de la dona i de la seua família.

A més a més, actuacions judicials com les enregistrades a Vila-real a propòsit d'aquests afers es veurien justificades també pel fet que els jutges eren hòmens, és a dir, el món era essencialment masculí i aquest tipus de delictes sempre serien considerats des d'una òptica plena de misogínia que feia de la dona un ésser subordinat i, a més, font de temptació. L'única repressió soferta per l'home era l'arrest amb caràcter preventiu i preceptiu des del moment de l'acusació. Aquesta sospita, que informa el sentit de les sentències judicials adreçades a casar la donzella enganyada, es veu corroborada per la mancança legislativa, pel buit legal que al respecte hi havia i que no mostra més que la poca de consideració que la dona rebia en una societat regida pels hòmens. Aquest buit legal, que ens informa del caràcter

consuetudinari de la pràctica judicial en les causes per delictes sexuals, feia que les actuacions s'inspiraren únicament en els preceptes del Dret Canònic, sempre a la recerca de restaurar el bé amb el caràcter sagrat del matrimoni ⁽⁴⁰⁾.

Misogínia i costum, doncs, com a elements definitoris d'aquest tipus de sentències, o millor parlar de la misogínia que arrela en el costum convertint-se en norma legal. A més a més, en cas que no hi haguera prou, quan es legislà al respecte, ja en l'any 1790, fou en favor de l'home. En efecte, Carles IV en una reial cèdula deia que: *«he tenido á bien mandar por punto general, que en las causas de estupro dándose por el reo fianza de estar á Derecho, y pagar juzgado y sentenciado, no se le moleste con prisiones ni arrestos; y si el reo no tuviese con que afianzar de estar á Derecho, pagar juzgado y sentenciado, ó de estar á Derecho solamente, se le dexé en libertad...»* ⁽⁴¹⁾.

El sentit d'aquesta disposició en favor dels hòmens sobre els delictes d'estupre no seria altre que intentar estalviar els possibles abusos que es pogueren provocar en ser un home acusat amb la finalitat que es casara; desaconsellar, en definitiva, el recurs a aquest tipus de causes sense cap altre fonament que no fóra el desig de concertar matrimoni. Aquest podria ser el cas de Leopoldo López, que restant empresonat a instància de Rosa Segarra exposà en l'any 1746:

«... y siendo cierto y evidente el que yo no le devo a la dicha ni palabra de casamiento ni otra alguna cosa se infiere que por sola su cabildosidad me hase semejantes molestias y estando como estoy ya mas de diez dias pereciendo de hambre pues solo me sustento de la piadosa caridad que por las calles se me recoje,...» ⁽⁴²⁾.

Casos com el tot just esmentat sembla que no sovintejarien massa i la raó l'hem de cercar en el fet que, com ja passava en els delictes de paraula, aquesta classe de plets suposaven una mena d'investigació sobre la sort moral i virtut de la dona. Aquesta indagació es podia fer mitjançant una roda de testimoniatges i, a més, cridant per a examinar l'estuprada a unes dones perites o «*madrines*» de València que indicaren si havia estat desvirgada o «*si habria estado punteada en las partes*» ⁽⁴³⁾.

Ara bé, la realitat era que les penes imposades eren força lleus, i això irritava la part acusadora, ja que el que es conjugava de vegades en aquest tipus de delicte era tant la violència física com la pèrdua de l'honor; per això, a Sebastià Cavedo les penes que se li anaven a posar a Pasqual de la Os li semblaven poca cosa atés que «*a fuerza desfloro a dicha mi hija quitandola*

el honor y virginidad por mas que es tenuta y reputada por Donzella onesta y recatada», per la qual cosa exposà en l'any 1768:

«... y no siendo justo en que se de lugar a tal extravio y menos a que semejante delito quede sin el castigo que se merece el que acomete desfloro en hiermo o despoblado, como en este caso lo ha practicado el expresado Pasqual de la Os quien por tal echo se ha hecho incurso lo menos en pena de presidio de galeras o minas...» ⁽⁴⁴⁾.

Tan lleu era el càstig establert en aquesta mena de delictes que cal pensar que els membres de les classes benestants se'n sortien fàcilment d'aquests afers pressionant econòmicament, fent xantatge si ho volem dir així, als que es troben en una condició inferior i molt sovint són subordinats. Res millor per tal d'il·lustrar-ho que el cas de Vicente Llorens, ciutadà, que havent estuprat Maria Momplet a la qual deixà embarçada, li va prometre tres-centes lliures en concepe de dot amb la finalitat que es casara amb Antonio Falcó, també criat seu, el qual assabentat de la situació accedí a aquesta mena de pacte per l'atracció dels diners i, si més no, per tal de mantenir el lloc de treball. El que passà l'any 1746 no hauria arribat al nostre coneixement si no fóra perquè el ciutadà Llorens passats tres anys encara no havia satisfet el dot promès, per la qual cosa fou denunciat ⁽⁴⁵⁾.

Casos com l'esmentat creem que succeïrien sovint, i la raó perquè fóra així sols cal cercar-la en la feblesa del càstig que més aviat provocaria l'entesa entre les parts davant els inconvenients que per a la fama i honra tenia un procediment públic. Entesa o simplement el silenci, no fora cas que després d'haver exposat el cas públicament la sentència fora absolutòria, per manca de proves o per haver establert seriosos dubtes sobre la virtut de la pretesa donzella ⁽⁴⁶⁾. Aquests raonaments són els que justificarien el que els delictes sexuals estigueren en l'esglau més baix de la criminalitat enregistrada pels tribunals de justícia -ni tan sols un cinc per cent- ⁽⁴⁷⁾; i és que el caràcter lleuger del càstig més l'exposició moral pública que comportava provocarien que de vegades d'aquests delictes contra l'honor de la dona es silenciaren i resolgueren en cercles privats, essent el darrer remei l'ús de la justícia. En definitiva, aquest era el preu que s'havia de satisfer per ser una peça subordinada a l'home i tenir com a destí natural el matrimoni.

NOTES.

- 1) RUDE, G. LA MULTITUD EN LA HISTORIA, Madrid, 1971, p. 11 CHAUNU, P. HISTORIA CUANTITATIVA, HISTORIA SERIAL, Mèxic, 1987, pp. 15-18.
- 2) AMELANG, J. i NASH, M. (eds). HISTORIA Y GÉNERO. LAS MUJERES EN LA EUROPA MODERNA Y CONTEMPORÁNEA, València, 1990.
- 3) SCOTT, J. «El género: una categoría útil para el análisis histórico» en AMELANG, J. i NASH, M. (eds) op. cit. pp. 23-56.
- 4) ANDERSON, B.P. i ZINSSER, J.P. HISTORIA DE LAS MUJERES. UNA HISTORIA PROPIA, I volum, Barcelona, 1991, pp. 19 i ss.
- 5) MARAVALL, J.A. ESTADO MODERNO Y MENTALIDAD SOCIAL, SIGLOS XV A XVII, T. II, Madrid, 1972, pp. 14-5.
- 6) SÁNCHEZ LORA, J.L. MUJERES, CONVENTOS Y FORMAS DE LA RELIGIOSIDAD BARROCA, Madrid, 1988, pp. 39-60.
- 7) LÓPEZ CORDÓN, M.ª V. «La situación de la mujer a fines del Antiguo Régimen (1760-1860)» en MUJER Y SOCIEDAD EN ESPAÑA (1700-1975), Madrid, 1980, pp. 71-7.
- 8) CARLONIFRANCA, A. «Aspectos de la religiosidad de las mujeres de la clase popular residual» en LA RELIGIOSIDAD POPULAR. I.-ANTROPOLOGÍA E HISTORIA, Barcelona, 1989, pp. 582-3.
- 9) SÁNCHEZ LORA, J.L. op. cit. També MATALÍ, R. i SOLÈ, R. «Familia, moral i herència en l'edat moderna» en L'AVENÇ, núm. 142 (novembre 1990), Barcelona, p. 40.
- 10) KAGAN, R.L. UNIVERSIDAD Y SOCIEDAD EN LA ESPAÑA MODERNA, Madrid, 1981, p. 70.
- 11) ORTEGA I LÓPEZ, M. «La educación de la mujer en la Ilustración española» en REVISTA DE EDUCACIÓN. LA EDUCACIÓN EN LA ILUSTRACIÓN ESPAÑOLA, n.º extraordinario, Madrid, 1988, p. 308.
- 12) A.M.V. 2408.
- 13) LÓPEZ CORDÓN, M.ª V. op. cit. pp. 84-5.
- 14) A.M.V. 2327.
- 15) A.M.V. 2387 i 2419.
- 16) A.M.V. 2408.
- 17) A.M.V. 2381, 2382, 2383 i 2384. Els expedients de dissenso trobats a Vila-real correponen al període 1819-23.
- 18) MARAVALL, J.A. PODER, HONOR Y ÉLITES EN EL SIGLO XVII, Madrid, 1979, p. 33.
- 19) Ibidem, p. 43: «El honor es el principio del orden porque es la sublimación de este principio, en virtud del cual, cada cosa, cada individuo, está en su lugar».
- 20) Ibidem, p. 67. També SÁNCHEZ LORA, J.L. op. cit. pp. 39-51.
- 21) El delictu d'adulteri sols resta tipificat en el cas de la dona i no pas de l'home, així ho permet entendre la N.R. L. XII, T. XXVIII.
- 22) «El marido que matare por su propia autoridad al adúltero y á la adúltera, aunque los tome in fragante delicto, y sea justamente hecha la muerte, no gane la dote, ni los bienes de los que matare; salvo si los matare ó condenare por autoridad de nuestra Justicia, que en tal caso mandamos, que se guarde la ley del Fuero que en este caso dispone». N.R. L. XII, T. XXVIII, LI. V.
- 23) Ibidem.

- 24) A.M.V. 3104.
- 25) Els expedients de dissenso són possibles considerant el dispost en N.R. L. X, T. II, LI. II i III. Pel que fa a les vídues cal veure la llei IV del mateix títol i llibre.
- 26) A.M.V. 3063.
- 27) A.M.V. 3058, 3059, 3060, 3071 i 3077.
- 28) A.M.V. 3056.
- 29) A.M.V. 3.071.
- 30) A.M.V. 3089.
- 31) A.M.V. 3072.
- 32) A.M.V. 1765.
- 33) TOMÁS Y VALIENTE, F. EL DERECHO PENAL DE LA MONARQUÍA ABSOLUTA (SIGLOS XVI-XVIII), Madrid, 1969, p. 388.
- 34) A.M.V. 3057.
- 35) Ibidem.
- 36) A.M.V. 3058.
- 37) A.M.V. 3098.
- 38) A.M.V. 3102.
- 39) A.M.V. 3100.
- 40) TOMÁS Y VALIENTE, F. op. cit. pp. 361-5.
- 41) N.R.L. XII, T. XXIX, LI. IV.
- 42) A.M.V. 3097.
- 43) A.M.V. 3098 i 3101.
- 44) A.M.V. 3098.
- 45) A.M.V. 3103.
- 46) A.M.V. 3101. Aquest és el cas del procés contra Lorenzo Franch on la virtut de la filla de Vicente Broch resta qüestionada pel concurs d'unes madrines i diferents testimoniatges, per la qual cosa la sentència fou absolutòria.
- 47) El percentatge l'hem obtingut de PALOP RAMOS, J.M. «La condena a presidio en Melilla. Aproximación a la criminalidad valenciana del Setecientos» en ESTUDIS, núm. 15 (1989), València, p. 279. El caràcter lleuger de les penes ja és suggerit per aquest autor, el qual subratlla la seua coincidència de parèixer amb PIKE, R. PENAL SERVITUDE IN EARLY MODERN SPAIN, Wisconsin, 1983, p. 279.

VI. CONCLUSIÓ.

El sistema matrimonial desenvolupat al Vila-real del Set-cents es caracteritza, des d'un punt de vista demogràfic, per un accés tardà al matrimoni i pràcticament la manca de fadrins i de víduos. Aquest darrer tret vindria a subratllar l'estabilitat de la vida conjugal -bé per la llarga durada del matrimoni o bé perquè la condició de víduo/a sovint suposaria una mena d'estat transitori fins la recomposició de la parella-, en la qual es produiria la socialització de l'individu.

Per això, i ja des d'una vessant política, la família actuava com la cèl.lula base de la vertebració social, emparada per l'acció de l'Estat i l'Església. Així doncs, el matrimoni fou sacralitzat a partir de l'any 1563 i tot seguit controlat des dels registres parroquials; a més la legislació, tant la foral com la instaurada pel règim borbònic, s'encarregà de fornir el pare d'una autoritat gairebé absoluta que enllaçava amb la que representava el monarca al cim de la piràmide social.

Aquest patriarcalisme, aleshores, es configurava com la peça clau del desenvolupament de les relacions socials, ja que determinava que el matrimoni es concertara a una edat avançada i gairebé sempre entre iguals. El que això vol dir és que pràcticament totes les estratègies matrimonials ho eren de perpetuació, i sols unes poques d'acumulació, ja que la preceptiva autorització del pare sols es realitzaria quan l'empresa familiar haguera assolit el patrimoni suficient per a permetre la seua reproducció, la seua perpetuació en una altra generació podríem dir-ne.

Així doncs, tot i que unes famílies reemplaçaven les altres ho feien d'acord a un ritme o cicle pel qual quan els ascendents restaven vells permetien que els descendents, els joves, pogueren encetar una nova etapa en la seua vida marcada per la independència econòmica i la residència neolocal. Aquesta dinàmica reproductora, fins i tot expansiva, reforçava els vincles de parentela, incloent la cèl.lula familiar en la plataforma més àmplia de «casa» o «llinatge». Per a crear tota aquesta xarxa de relacions afectives i econòmiques la dona hi jugava un paper fonamental, ja que era ella qui mitjançant el seu dot, enregistrat normalment en una *carta matrimonial*, permetia la independència dels novençans, restant a càrrec de l'home l'aportació del seu treball i ofici, els béns que poguera tenir, la certesa que serà el rebedor del gros de l'herència paterna i, sobretot, l'administració i direcció de la empresa

domèstica recentment constituïda -l'assumpció del rol patriarcal-. Això suposa que en el cicle de transmissió del patrimoni familiar l'home i la dona aporten en moments diferents, ja que mentre la dona ho fa en la primera etapa de constitució del matrimoni, l'home ha de romandre esperant la mort dels pares.

El significat del dot, tanmateix, no era únicament permetre la realització del matrimoni, també era la garantia que posseïa l'esposa per a poder viure dignament en cas de quedar-se vídua, ser abandonada o endeutar-se el marit. La dona sols podia disposar de la donació *propter nuptias*, a més de la meitat dels béns de la societat conjugal, per a transmetre-ho als descendents. La seua funció al si de l'empresa conjugal era la de transmissora de pares a fills -dot i testament-, a més d'encarregar-se de la tasca domèstica i de l'educació dels fills. En el cas que aquesta tasca no poguera dur-se a terme, per mort de la dona sense descendència, el dot era restituit als ascendents per tal de beneficiar o millorar els altres membres de la família.

A més a més, la restitució del que hi aportava la dona era escaient quan es tractava de casos de separació matrimonial. I és el fet que, tot i que l'estabilitat matrimonial hi era el tret fonamental al Vila-real del segle XVIII, la realitat era que sota l'accentuat patriarcalisme que fornía la vida conjugal les desavenències també es produïen, per la qual cosa tant l'Església com l'Estat acceptaven de *iure* les causes de separació matrimonial, encara que els trencaments únicament de *facto* estarien a l'ordre del dia. Normalment les separacions eren provocades per mals tractes i abandonament de l'espós, el qual, al marge de la possible sanció penal, li havia de tornar a la dona el dot a més d'obligar-se a passar-li una pensió en concepte d'aliments. La justícia, tanmateix, sembla que era més dura quan la culpa la tenia la dona. Així, si era ella qui abandonava el domicili conjugal sense causa justificada se li exigia que tornara per a complir amb llurs obligacions, doncs sembla que no hi havia motiu de separació; i quan hi havia, el cas de l'adulteri, es quedava sense el dot i els béns de la societat conjugal.

El que aquests casos palesarien, pensem, és la situació hegemònica de l'home en la societat de l'Antic Règim. En altres paraules, la posició subordinada de la dona, la qual es materialitzava al si de les relacions familiars, sempre controlades pel pare -durant els primers anys- o pel marit -des del moment del matrimoni-. Així doncs, la societat era dels hòmens i a la dona sols li calia, sota aquest engranatge, desenvolupar un paper d'agent

transmissor dels béns, de materialització de les estratègies d'enllaç familiar i de socialització dels fills. En definitiva, la vida de la dona es desenvolupava a l'interior de la cèl·lula familiar mentre que l'home assumia la representació i la direcció de les seues funcions.

Aleshores, el sistema familiar que és la base de l'organització social resulta, per un costat, de l'existència d'unes determinades pautes de comportament social, reglamentades per la normativa legal i el costum, les quals, per un altre costat, convergeixen amb un règim matrimonial que es troba condicionat per l'edat d'accés al matrimoni, el sistema de residència i la forma de transmissió de la propietat.

Aprofundint en aquestes consideracions hem d'assenyalar que la peça clau, almenys així ho entenem, seria la transmissió intrafamiliar de béns, atés que ella condicionaria tant el sistema de residència com l'edat d'accés al matrimoni. El suport fonamental d'aquesta conjectura el contitueix el fet que la família seria durant l'Antic Règim el vehicle fonamental de la transmissió de la propietat, el patrimoni de la qual vindria donat per l'existència de dos cossos de béns separats, el de l'home i la dona tenint únicament en comú els béns aconseguits durant el matrimoni -els guanys de la societat conjugal-. Les dues línies d'aportació al matrimoni es justificaven per la regulació jurídica del dret de tots els fills a heretar, tot i que gairebé sempre ho feien en moments diferents; així la dona ho feia en casar-se -atés que el dot l'hem de considerar com una part de l'herència-, mentre que l'home rebia la seua part en morir els ascendents.

Aquest repartiment de l'herència, que a més a més forçava a la constitució del matrimoni a edat tardana i a la residència neolocal, segurament ja hi era present durant l'època foral però va pendre carta de naturalesa jurídica arran de la implantació de la normativa legal castellana des dels inicis del segle XVIII. En efecte, a partir de l'any 1707 la llegítima es convertí en la pedra angular de tot el sistema de transmissions intrafamiliars, essent el dret a rebre la part proporcional del vuitanta per cent del cos de béns subjecte a transmissió intrafamiliar, restant l'altre vint per cent per a satisfer lliurement les despeses del soterrar i el remanent donar-ho o cedir-ho en usufruct a la vídua -aquesta circumstància mai no es produiria a l'inrevés, palesant el caràcter secundari i subordinat de la dona respecte a l'home- així com transmetre-ho també als fills.

Aquesta aparent manca de llibertat conseqüència de la necessària

divisió equitativa de vegades no ho era pas, atés que el testador podia millorar algun dels fills, manifestant sovint un agraïment per haver contribuït més que els altres en el desenvolupament de l'empresa familiar, atorgant-li la tercera part d'aquest vuitanta per cent adreçat al repartiment obligatori entre tots els fills -a més també li podia donar el remanent del quint de lliure disposició-. Així, la pràctica testamentària a Vila-real indica que la major part de les vegades els millorats eren els primogènits i, a més a més, hòmens, la qual cosa il·lustra clarament el desig d'agrair la seua major dedicació a desenvolupament de l'economia familiar, circumstància que sols es feia efectiva en el cas dels hòmens, els quals eren els que exercien una tasca quantificable en termes econòmics. També la possibilitat de la millora caldria cercar-la en el desig de permetre a determinats fills una major mobilitat social, la que atorga un major patrimoni, sempre com una mena de recompensa a la tasca desenvolupada i inherent als axiomes de masculinitat i primogenitura.

Els límits per a la lliure disposició continuaven en cas de morir fadrí o sense haver tingut fills, i és el fet que fins al quart grau de parentiu s'establí una escala de preferències amb l'objectiu de recomposar, en la mesura que fos possible, la integritat del patrimoni de la «casa» o llinatge. Atés que aquest propòsit seria difícil de satisfer, en haver de vegades nombrosos hereus, pensem que el vertader objectiu seria permetre que els membres del llinatge pogueren accedir a la seua independència en les millors condicions econòmiques possibles; per això, ens atrevim a suggerir que sovint el fet que algun dels fills romanguera fadrí suposaria una decisió conscientment induïda pels pares.

Malgrat els correctius existents a la divisió igualitària la implantació i triomf d'aquesta era una realitat, la qual cosa provocaria una gran mobilitat de persones i terres fent que molt sovint les nocions d'explotació i propietat romangueren separades, essent unes variables estretament vinculades a la capacitat de treball de l'empresa familiar, al seu cicle de producció i reproducció.

Atesa la importància de l'herència en el conjunt de les transmissions patrimonials ens adonem de la importància de la justícia com a institució encarregada de vetlar pel compliment de la llei. Així, la justícia local intervingué en el Vila-real del Set-cents no sols per a solventar els afers nascuts de l'incompliment dels manaments testamentaris, també durant els primers anys del segle s'hagué de fer càrrec dels conflictes provocats pel

canvi de legislació -vbg. l·legítima versus la pràctica llibertat per a disposar la transmissió del patrimoni-, així com dels afers de retrovenda quan algun familiar -dintre del quart grau de parentiu- invocava el dret d'abolengo amb l'objectiu d'intentar mantenir o reconstruir el patrimoni dels avantpassats. Al marge ja d'aquests conflictes li calia a la justícia local intervindre per a legitimar les successions «*ab intestato*» i també nomenar administrador i beneficiari quan esdevenia la desaparició injustificada d'algun veí.

Ara bé, les competències de l'alcalde ordinari anaven més enllà de les causes tot just esmentades i així s'encarregava també del fet que l'existència de minoritats, per la mort d'un o de tots dos cònjuges, no constituïra un obstacle per a la definitiva transmissió dels béns, quan els fills menors es casaren o arribaren a la majoria d'edat. Així doncs, el procediment judicial d'anomenament de tutors i curadors, binomi irreductible almenys durant l'Antic Règim, s'establia en cas de mort «*ab intestato*» -no oblidem pas que normalment es feia en els testaments- o molt sovint quan la mare es tornava a casar o havia de pleitejar amb els fills per la recuperació del seu dot.

Per aquest darrer motiu són les mares les que sovint s'adrecen a la justícia sol·licitant la curadoria per als fills; també ho fan els propis menors quan han d'afrontar una causa judicial i fins i tot els acreedors al cos de béns a heretar són els qui demanen que s'anomeni un tutor als menors. Com que l'objectiu és administrar els béns, i quan la transmissió siga efectiva s'hauran de rendir comptes, aparentment no cal parlar d'interés econòmic, i per això, a més dels vincles afectius que hi pogueren haver, la major part dels curadors són familiars. D'aquesta manera, la socialització dels menors i el cicle de transmissions dels béns es podria dur a terme finalment, malgrat que sovint la unitat de l'empresa familiar es veuria sacsejada per la mort d'un o de tots dos cònjuges.

Al marge ja d'aquest interés social el món de les minoritats deixa ben palés també les dificultats que hi haurien per a la lliure circulació dels béns, la qual cosa a més justificaria la importància de l'herència en el gros de les transmissions. En efecte, si fins als vint-i-cinc anys no es podria vendre o alienar el patrimoni rebut, o almenys no seria recomanable, i si el patrimoni de l'esposa atorgat en concepte de dot tampoc no era recomanable vendre'l no fóra cas que calgués era restituir-lo, ens trobem amb un món on la circulació de la propietat es trobaria força restringit, encara que no necessàriament això passaria amb les explotacions, ja que mitjançant els

arrendaments o altres sistemes de cessió de l'usdefruit les empreses familiars cercarien els seus objectius d'acumulació econòmica.

Tanmateix, no són únicament les minoritats les que palesen la necessitat de tutela i curadoria amb la finalitat d'introduir el menor en l'engranatge social, també la situació de la dona durant el segle XVIII es fa ressò de la necessitat d'un ordre de vida immutable i inalienable propi de la societat estamental de l'Antic Règim. Aquest ordre de vida donava sentit a l'organització piramidal de la societat establint una jerarquia d'obediències i respectes que afectava fonamentalment l'home. Dintre d'aquesta organització jeràrquica i piramidal la dona no tenia entitat pròpia, no hi comptava -igualment passava amb les minoritats-, sinó que obtenia el reconeixement de l'home, espós o pare, al qual seguint el principi de l'ordre de vida, sols que articulat dintre d'una esfera privada i particular, havia d'obeir. En altres paraules, la dona gaudia del reconeixement del marit o pare, als quals sempre havia de romandre sotmesa.

Necessitat de l'autorització paterna per a casar-se, obligatorietat d'indicar el nom del marit en els documents oficials, incapacitat per a actuar legalment sense la corresponent autorització del marit suposen les fites que palesen la subordinació de la dona respecte a l'home durant l'Antic Règim i, fins i tot, més enllà d'aquesta referència cronològica. L'espai de la dona, arran d'aquesta subordinació, és la casa i els seus deures el treball domèstic i la cura i socialització dels fills, de vegades, i molt sovint abans de casar-se, treballen de criades o ajuden l'home, espós o pare, en la tasca agrícola. L'home és l'encarregat d'administrar els béns constitutius de l'empresa familiar, així com de representar-la, establint les diferents estratègies d'acumulació per tal de garantir la supervivència i, fins i tot, creixement de la «*casa*».

La vida de la dona, aleshores, es desenvolupa al si de la família i al marge de les activitats abans esmentades no li resta a la dona altre paper que convertir-se en una peça clau de la transmissió intrafamiliar. En efecte, elles posaven en contacte el patrimoni de tres generacions en portar al matrimoni part de la l·legítima en concepte de dot i després transmetre la seua part als fills. Al voltant d'aquestes consideracions hem d'assenyalar que el segle XVIII sols suposa una lleugera milloria per a la dona del País Valencià en la mesura que reconeix l'existència dels béns de la societat conjugal i, aleshores, augmenta el protagonisme de la dona en el sistema de transmissions intrafamiliars.

Les causes que justificarien la submissió femenina arrelen en la profunditat del temps conjugant-se d'una banda els aspectes físics i, per un altre costat, la consideració de la dona com a ésser derivat de l'home i font de la seua perdició (pròpies de la tradició bíblica). Per això és que els tractadistes morals sempre li atorgaven virtuts com l'obediència, fidelitat, laboriositat, temperància i recolliment, palesant el que de discriminació i misogínia hi havia en la societat de l'Antic Règim i atorgant-li com a destí natural el matrimoni. Tan arrelats estaven aquestos principis que la mancança d'interés a instruir les dones fou una realitat aclaparadora durant bona part de l'Antic Règim, i quan l'ideari de progrés il·lustrat s'esforçà per canviar-ho el preu satisfet fou el de l'educació separada i diferent, no pas la mixta i integrada.

Per ser el seu destí el matrimoni, per no tenir entitat pròpia i ser representada pel marit i, a més a més, per les virtuts que li eren reconegudes, el fet és que la dona es convertí en la dipositària de l'honor familiar i qualsevol tipus de transgressió verbal o física contra ella suposava una amenaça contra el reconeixement social que el grup familiar considerava que es mereixia. Ara bé, l'actuació contra aquesta mena de delictes palesa que el que es defensaven eren els interessos generals i no pas els de la dona en particular; en definitiva, el que es procurava mantenir era l'honorabilitat de l'home i de la família on elles restaven incloses. Per això, sovint les penes imposades en els delictes de paraula contra l'honor, el cas que fóra per exemple d'encaçament, es caracteritzen més pel seu caràcter inhibidor que pròpiament pel càstig al delictes.

Una altra prova del que assenyallem és que el càstig per als delictes d'estupre no era altre que induir al matrimoni, bé directament amb l'estuprador o bé fent que aquest dotara amb aquesta finalitat la donzella estuprada. L'objectiu, aleshores, i un cop s'estiguera en la certesa de la conducta honesta de la víctima, era soterrar la pèrdua de virginitat sota el matrimoni, entenent que aquest era el destí natural de la dona. La fermesa d'aquestes sentències s'emparava en un costum arrelat en la més pura misogínia, tal com ho demostra la mancança de legislació al respecte. En definitiva, aquest era el preu a satisfer per ser una peça subordinada en l'engranatge social, i és que les possibles millores en la condició femenina i la seua defensa en general sempre es justificaven d'acord a pressupostos generals, concretament cercant l'interés d'una societat sempre dominada pels hòmens.

ÍNDIX DE QUADRES

	pags.
Quadre núm. 1. Estat civil dels habitants de Vila-real en 1787	15
Quadre núm. 2. Quantia dels dots (1680-1810)	25
Quadre núm. 3. Béns dotals. Distribució per grups	26
Quadre núm. 4. Tipologia dels béns dotals	26
Quadre núm. 5. Causes de restitució del dot	30
Quadre núm. 6. La successió "ab intestato"	47
Quadre núm. 7. Les transmissions testamentàries	50
Quadre núm. 8. Situació familiar dels testadors	51
Quadre núm. 9. Distribució de l'herència per part dels testadors ...	51
Quadre núm. 10. Destinataris de les millores	52
Quadre núm. 11. Disposició del quint per al cònjuge	54
Quadre núm. 12. Vincle del curador amb el menor	62
Quadre núm. 13. Sol·licitants de la curadoria	64
Quadre núm. 14. Delictes de paraula contra l'honor i dignitat de la dona	73
Quadre núm. 15. Delictes d'obra contra l'honor i dignitat de la dona	76

A.M.V. 2379. *Cartas matrimoniales despues de casados [de] Manuel Moner con Raymunda Ahíz, vezinos de esta Villa de Villarreal. Ante Vicente Angel Girona: a los nueve diad el mes de Noviembre año 1749.*

Sepase por esta publica Escritura como nosotros Manuel Moner, labrador menor en días, y Raymunda Ahíz legítimos consortes de esta Villa de Villarreal vezinos, hija legítima y natural de Gabril Ahíz Ya difunto y Matilde Burguera, consortes Casada esta ahora con Joseph Ferrer de Antonio Labrador de la mesma vezinos, y los dichos Gabriel Ahíz, y Matilde Burguera vezinos que fueron del lugar de Adzaneta. Por quanto al tiempo de nuestro Matrimonio, por algunos no convenientes, no se pudo otorgar por nosotros la Escritura de Constitucion dotal de los bienes y propio caudal de mi dicha Raymunda Ahíz, propios de la herencia de dicho mi Padre y que me ha dado dicha Matilde Burguera mi Madre, y como tales mis propios que le aporte en dote a dicho mi marido. Yo el referido Manuel Moner recibí los bienes que abaxo se expresaran, opor Dote y propio caudal de la dicha Raymunda Ahíz mi consorte, que me fueron entregados antes de la celebración de nuestro matrimonio, estimados por personas peritas por nosotros nombradas. Por tanto, para que en todo tiempo conste de la Verdad y por no quedar perjudicada Yo la dicha Raymunda Ahíz en los Derechos que me pertenecen por mi dote y propio caudal, precedida la licencia que dicho mi marido me ha concedido en bastante forma que le fue por mi pedia e que Yo el presente Escrivano Doy fee. Por causa del Matrimonio que mediante elavor de Dios nuestro Señor he contraido en faz de nuestra Santa Madre Yglesia, y consumado por nuestro legitimo conjuge, otorgamos nosotras lasdichas Raymunda Ahíz y Matilde Burguera que damos y constituimos por Dote de mi dicha Raymunda Ahíz al dicho Manuel Moner mi marido, e hijo de Manuel Moner y María Andreu consortes labrador de la mesma Villa vezinos, segun leyes Reales de Castilla la quantia de ciento Noventa y una libras y quatro sueldos, en los bienes que entonces le fueron entregados y que son los siguientes:

Primeramente un tapapie de hiladillo azul con Puntilla de plata falza apreciados en quatro libras	4 L.
Otrosi, otro tapapie de hiladillo amarillo con guarnición de raso usados en tres libras	3 L.
Otrosi, una Basquiña de estambre y hiladillo negra nueva apreciada en siete libras	7 L.
Otrosi, un Manto de hiladillo y seda usado apreciado en dos libras y diez sueldos	2 L. 10 S.
Otrosi, una Mantilla de bayeta alconchet nueva con sinta carmesi en dos libras	2 L.
Otrosi, un Jubon de hiladillo a negro con Puntia blanca usada en una libra y diez sueldos...	1 L. 10 S.
Otrosi, un Justillo de Damasco matizado nuevo en una Libra, y quatro sueldos	1 L. 4 S.
Otrosi, dos delantales de tafetan negro, uno usado y otro nuevo en una libra y doze sueldos	1 L. 12 S.
Otrosi, Quatro savanas de Lienzo casero nuevos en sieteas y quatro sueldos	7 L. 4 S.

Otrosi, seis camisas lienzo casero con mangas de Cambray nuevas con encaxes en cinco libras y quanro sueldos	5 L. 4 S.
Otrosi, dos tohallas de llave lienzo casero en una libra	1 L.
Otrosi, seis servilletas de hilo y algodón apreciados en una libra y quatro sueldos	1 L. 4 S.
Otrosi unos Manteles Alemanes en doze sueldos	12 S.
Otrosi, quatro Almohadas, las dos delgadas y las dos gordas nuevas en catorze sueldos	14 S.
Otrosi, una tohalla delgada de Cambray nueva con encaxe en una libra y diez sueldos	1 L. 10 S.
Otrosi, un Cubremesa de Yndianas en una libra y quatro sueldos	1 L. 4 S.
Otrosi, dos Manteles de Mesa, uno lienzo casero y otro de hilo y algodón, en diez y seis sueldos	16 S.
Otrosi, dos enaguas de lienzo casero en una libra y ocho sueldos	1 L. 8 S.
Otrosi, una Arca de pino con cerraxa y llave usada en una libra y quatro sueldos	1 L. 4 S.
Otrosi, una Artexa vieja en diez sueldos	10 S.
Otrosi, una Cama de campo usada en una libra	1 L.
Otrosi, una caldera e cobre usada en tres libras	3 L.
Otrosi, treinta y cinco libras moneda corriente en dinero	35 L.
Otrosi, una Casa de morda, sita en el Lugar de Adzaneta, en la calle llamada del suelo de la Villa, que linda de lados Bautista Peris, y el Doctor Bartolome Garcia, presbitero, por las espaldas con Barranco y delante Pedro Pau, dicha calle en medio apreciada en cien libras.	100 L.

Que todos los referidos bienes hazen la suma de dichas ciento noventa y una libras, y quatro sueldos. Y por la dicha Raymunda Ahíz mi consorte me pide otorgue, como havia de haver otorgado en toda forma, Carta de pago de la referida Dote, y por se Justo y estar Yo a ello obligado, otorgo haver recibido de las dichas Raymunda Ahíz mi consorte, y su Madre, por su propio caudal, de la citada mi consorte las dichas ciento noventa y una libras y quatro sueldos, en el modo forma y bienes arriba expresado, por lo que me doy por entregado de ellos y renuncio la exepcion de la non numerta pecunia, leyes de la entrega e prueba de su recibo, pues lo tengo en mi poder la que al Dote me obligo tener como propio caudal de la dicha Raymunda Ahíz, mi muger, para que lo tenga como lo ha tenido sobre lo mejor y mas bien parado de los bienes que he posehido, tengo al presente y, en adelante tuviese, en lo que quisiere escoger obligandome asimismo que si el Matrimonio fuese disuelto por muerte o por otro caso que la ley dispone bolvere y restituir a la dicha Raymunda Ahíz, i sus sucesores o causa havientes, las citadas ciento noventa y una libras y quatro sueldos de la expresada dote, hipotecando y obligando a su seguridad mi Persona y bienes havidos y por haver. Y damos poder a las Justicias de su Magestad de qualesquier partes que sean en especial a las de esta Villa de Villarreal, a cuya Jurisdicción nos sometemos e a nuestros bienes y renunciarnos a nuestro Domicilio, propio fuero y otro de nuevo ganaremos la ley si convencit de Jurisdicciones amnium Judicum la última pragmática de las sumisiones y demas leyes fueros y Derechos de

nuestro favor con la general en forma para que nos apremien al cumplimiento de lo que a cada uno toca, como por sentencia pasada en cosa Juzgada y por nosotros pedida y consentida. En cuyo testimonio así lo otorgamos ante el escrivano infraescrito. En dicha villa de Villarreal a los nueve días del mes de Noviembre, año de mil setecientos quarenta y nueve; siendo testigos Joseph Marí, sastre, y Josep Burgara de Jeronimo labrador de dicha villa vezinos. Y ni los otorgantes ni testigos ha quienes Yo el escrivano doy fee conosco no firmaron porque dixeran no saber.

1763, VI, 20.

[Exposa Raymunda Ahíz]

Sussede que el relacionado mi marido va empobresiendo pues durante el matrimonio ha enagenado y vendido seis huertos de tierra de regadio, cita en el termino de esta villa partida del Molino de la Roqueta a Manuel Mundina y Borillo. Otrosi ha vendido al mismo Manuel Mondina una cassa cita en esta Villa en la Calle de abaxo. Otrosi ha vendido a Josep Dufaura quatro jornales de tierra secano poco mas o menos con olivos cito en el termino de esta Villa partida del Pla Redó. Otrosi ha vendido a Vicente Ayet un patio de cassa cito en esta villa en la calle de abaxo al lado de la Casa arriba dicha. De maner que no le quedan mas bienes a mi marido que un Jornal de tierra huerta poco mas o menos cita en esta vill apartida del Colomer, de la qual se deven al Convento de San Blas y Santa Barbara Religiosos Carmelitas de esta villa ciento y dies y ocho libras por una Carta de Gracia. Y como en estos termino queda notoriamente en peligro mi Dote, teniendo como tiene vendida mi marido la Cassa que en parte de mi dote me fue constituida; prosede segun derecho deverseme de restituir la Dote por hallarnos en los terminos que la Ley dispone tener lugar la restitución de aquella. En cuya atencion y ofresiendo Sumario informativo de testigos, al tenor de lo que dexa arriba expuesto para que conste haver empobresido mi marido y estar mi dote en peligro.

[1763, VI, 27. Sentència: Restitución del dot]

A.M.V. 2392. *"Solicitud de Francisca Andriá para que se protejan sus bienes de los acrehedores de su marido".*

Mosen Evaristo Gil Presbytero de Francisca Andria Grosso, legitima muger del Doctor en leyes Joseph Gil, en virtud de los poderes que en devida forma presenteo, ante Vuestra Merced Paresco y digo: que con auto de la Justicia Ordinaria passada de esta Villa de 27 de Agosto del año 1704 fue condenado dicho Docotro Joseph Gil en haverle de restituir y pagar a dicha Francisca Andria, mi parte, la dote que le aporó y aumento a esta correspondiente; en execución de lo qual a los 5 de Setiembre de dicho año fueron Justipreciados los bieno que entonces le quedavan a dicho Doctor Joseph Gil por el alarife de dicha Justicia, los quales com escritura de pagamento que passo ante Jayme Belayre y Bervegal a los 5 de Setiembre dicho año 1704 dicho Joseph Gil traspasso y transporto en precio de 4093 L. 15 S. en paga de la dote y parte del aumento que mi parte Le constituyo en la Carta de boda que passo ante Jayme Vives de Portes a los 10 de henero del año 1639, cuya condenacion y auto de restitucion de dote por hallarse dicho Doctor Joseph Gil vexado y molestado de sus acrehedores fue por mi parte evocada a la passada Audiencia con peticion de 15 del mismo mes de Setiembre dicho año de 1704, en que gano auto y decreto de que no se innovase ni molestase a dicha Francisca Andria mi parte en los bienes contenidos en el pagamento. Segun de todo lo que llevo dicho consta por los dichos autos de que hago obtencion fuera e incersion para instruir a Vuestra Merced en defecto de que recelo haverse perdido en esta Villa los autos originales. Y proqie dicho Joseph Gil depsues que dicho bienes pasaron a mi dominio se ha ocupado de ellos, lo que no ha podido hazer, contrayendo de cada día mas deudas, de las que entonces estava adeudado y se aprovecha de los frutos que son propios de mi parte, haciendo cessiones y traspasos de los pagos de los alquileres y frtuos y Censales, por salir de la molestria del apremio de sus acrehedores, lo que es en notorio perjuicio de los derechos de mi parte.

Por tanto A Vuestra Merced Pido y Suplico mande amparar a dicha Francisca Andria, mi parte, en los bienes en dicho pagamento contenidos y que en pena de 100 L. no la molesten los acrehedores de dicho Doctor Joseph Gil, por las deudas de este, en que dicha mi parte no esta obligada que es Justicia que Pido.

Otro si: Pido y Suplico a Vuestra Merced que baxo la mesma pena, y ço la de mal pagado, y la de haver de pagar segunda vez, mande a los arrendadores, colonos parciarios o medieros y cencalistas de los bienes contenidos en dicho pagamento no partan los frutos, paguen los precios de los arriendos ni las pensiones de censales a dicho Joseph Gil, sino con dicha Francisca Andria, mi parte, de quien son propios dichos bienes, y que le sea mando a dicho Doctor Joseph Gil que baxo la misma pena y demas que previnen la Ley, no entre en las tierras contenidas en dicho pagamento, ni de otra suerte se ocupe de los frutos. Y si fuere necessario se despachen Letras requisitorias segun forma y estylo para la notoriedad de los acrehedores de dicho Doctor Gil y cencalistas de los comprehendidos en el pagamento, que es Justicia Ut Supra.

Auto: que sea amparada Francisca Andria Grosso Mujer del Doctor Joseph Gil en los bienes contenidos en el pagamento, y que so la pena de cien libras los acreedores de dicho Doctor Joseph gil que no lo son de dicha bienisca Andria su Muger no la molesten en dichos bienes, y al otrosi mandamos a los colonos parciarios, arrendadores, cencalistas y demas deudores de los bienes contenido en dicho pagamento no paguen los presios de los arriendos, pensiones de

censales, ni partan los frutos con el dicho Joseph Gil sino con la dicha Francisca Andriá su Muger baxo la pena de las mismas cien libras en mal pagado y acuerdo de pagar segunda vez. Y assimesmo mandamos al dicho Doctor Joseph Gil no entre ni se ocupe en las tierras y bienes que se expressan en el pagamento baxo la pena expressada, y que se despache letra requisitoria a los deudores de dicha dote restituida que no son de nuestra Jurisdiccion para que no le paguen a dicho Doctor Joseph Gil, se les haga notorio este auto y para que se siten en cuanto convenga y se les haga notorio a los acrehedores de este como dicha Francisca Andriá esta amparada. Lo mando el Ilustrissimo Señor Domongo Font Alcalde Ordinario de Villa Real a los cinco dias del mes de maio de mil setecientos y once años y lo firmo.

Domingo Font Alcalde

Ante mi Evaristo Ferrando Escrivano

A.M.V. 2273. "*Decreto echo en la persona de Francisco Canos para regir la persona de Blas Canos, menor*".

Pedro Canos labrador vesino de la presente villa de Villa Real como mas haia lugar de derecho paresco ante Vuestra Merced y digo que Bautista Canos y Maria Boyra consortes fallecieron y pasaron a mejor vida y dexaron en sus herederos a Maria Canos consorte de Diego Pino y a Baustista Canos sus legitimos hijos de legitimo matrimonio procreados y por ser de menor edad el dicho Bautista Canos y inhabil para administrar sus bienes y puesto está sin persona legitima que riga defienda y administre su persona y bienes se le deve proveher de un tutor y curador por lo que

A Vuestra Merced pido mande nombrar en tutor y curador a un vesino y habitador de dicha presente villa para que riga y administre perçona y bienes del susodicho menor y nombrado lo acepte Jure afiance y desierne el cargo dandole el poder y facultad que se requiere Sobre que pido cumplimiento de Justicia y en lo necesario el oficio de Vuestra Merced Imploro.

Auto: Su Merced vista dicha petision nombra por tutor y curador del dicho Bautista Canos menor a Francisco Canos labrador vesino de esta villa y manda lo acepte Jure y de la fianza que es obligado y que fecho se le traygan para proveher Justisia. Lo proveio el Señor Don Domingo Font de Ursinos Alcalde Ordinario de Villa Real a los dies y ocho dias del mes de marzo del año mil setecientos y once y lo firmo

Domingo Font Alcalde

Ante mi

Evaristo Ferrando escrivano

Fianza: en la Villa Real a los dies y ocho dias del Mes de Marso del año mil setecientos y once ante mi el escrivano y tetigos paresio Francisco Canos labrador y dixo que por quanto su Merced el Señor Domingo Font de Ursinos Alcalde Ordinario de dicha presente villa a sido nombrado por su Merced por tutor y curador de la perçona y bienes de Bautista Canos menor hijo y heredero de Bautista Canos y de Maria Boyra ya difuntos, ante el presene escrivano se le a mandado lo acepte y de fiança, lo ha tenido por bien para que tenga efecto en la forma que mejor haia lugar y siendo sierto y sabidor de su derecho y de lo que en este caso sea convenido otorga que acepta el dicho ofisio y Jura por Dios nuestro Señor y por una Señal de la Crus de viarlo bien y fielmente y administrar los bienes y hacienda de dicho menor y cuydar de sus aumentos y de ellos y de sus frutos y rentas y tener de ellos quenta y rason y dar la fianza leal y verdadera todas las veses que por su Merced el dicho Señor Alcalde o por otro de Juez competente se le mande y si luego que sea sitado en perçona a las casas de su morada no lo cumpliere se haga en su ausencia y los alcances que en una y otra forma se le hiciern pagara de contado a quien los hubiere de aver y seguira los pleytos y las causas del referido menor con todo cuydado y no le dexara indefenso y tomara consejo de letrado de siensia y consiensia y si por su culpa o negligensia algun daño resultara contra el dicho menor y su caudal se los pagara y para ello dio por su fiador a Pedro Canos, labrador vesino de la presente villa, el quel estando presente se constituio por tal fiador Real y llano y asiendo de deduda agena suia propia sin que preseda deligencia alguna contra el dicho principal ni sus bienes de fuero ni de derecho cuio benefisio renuntia. Se obлга a que el dicho principal ara y cumplira todo quanto jurado y prometido tiene que confiesssa aver oido y entendido y si

nesario y por repetido de verbo ad verbum y si en algo faltare lo ara y cumplira este otorgante como si realmente fuer el tudor. Y entrambos, principal y fiador juntos, y de mancomun In solidum renunciando la ley de duobus reis debendi y el authentica presente hoc ita de fide iuribus y el benefisio de la division en toda forma a la paga de los dichos alcanses echos en quantas llanas o de rebeldia luego que resultase con los quales y el Juramento de quien fuere parte y esta escritura se les execute sin otra prueba ni Justificasion aunque de derecho sca necesaria de le relevaron y en lo que definieron y por ellos y los demas donde se les apremia en su persona y bienes avidos y por aver que obligaron y todos dieron podere a las Justisias de su Merced para que les apremien como por sentensia probada en cosa Jugada y por ello consentida. Y no lo firmaron por no saber siendo un testigo a sus ruegos de que yo escrivano doy fee. Siendo presentes por testigos Vicente Yvañes y Jayme Barcelo.

Ante mi Evaristo Ferrando escrivano

Desernimiento: En la villa de Villa Real a los dies y ocho dias del mes de Marso del año mil setecientos y once. Su Merced el Señor Domingo Font de Ursinos Alcalde ordinario de esta dicha presente villa viendo visto la aceptasion Juramento y fianza que ha echo y dado el referido Francisco Canos en dicho nombre de tudor y curador del referido menor; dixo que disierne en el ofisio de tudor y curador de Bautista Canos y de Maria Boyra ya difuntos y cedio el poder y facultad que se requieren para que administre el caudal del dicho menor sobre sus debitos de qualquiera calidad que sean devidos y que de nuevo se le devan y pertenescan de herentias, arrendamientos ventas y por otros derechos de escrituras sedulas libransas testamentos ajustes sentensias y en otra forma y de ello no siendo los entregos algunos de presente los confiesse y renusie con excepsion de la pecunia de la entrega e prueba y otorgue cartas del acto escrituras de arrendamiento de pagos finiquitos paresca en Juisio y pida quantas a qualesquiera administradores y otras perçonas que tengan de que poderlas dar ponga qualesquiera demanda de partision y division de bienes que les pertenescan y de otros derechos y nombre terceros y contadores y Generalmente en qualesquiera pleytos civiles y criminales movidos y por mover demandando y defiendiendo aga pedimentos requerimientos protestasiones de cixecuciones Juramentos ventas remates prisiones solturas recusaciones conclusiones presente escritos y escrituras testigos y provansas oyga autos y sentensias intelocutorias y difiniturias interponga y sifa apellaciones y suplicasines pida Benefisio de restitucion y aga todo quanto el dicho menor aría presente siendo y teniendo edad sin limitasion con lo insidente y dependente de ello libre y General Administrasion y facultat de inisiar y sostituir en todo o parte revocar los titulos y nombrar otros con recusacion en forma. Y a todo interpuso en authoridad y Judicial decreto quanto puede y de derecho puede y lo firmo de doy fe.

Señor Font Alcalde

Ante mi Evaristo Ferrando.

BIBLIOGRAFIA

- AMELANG, J. i NASH, M. (eds). HISTORIA Y GÉNERO. LAS MUJERES EN LA EUROPA MODERNA Y CONTEMPORÁNEA, València, 1990.
- ANDERSON, B.P. i ZINSSER, J.P. HISTORIA DE LAS MUJERES. UNA HISTORIA PROPIA, Barcelona, 1991.
- BARRERA AYMERICH, M.V. "La representatividad social del testamento y la importancia de mecanismos sustitutorios durante los siglos XVII y XVIII (Un estudio sobre la documentación parroquial de Borriana)" en ESTUDIS CASTELLONENCs, núm. 4 (1987-8), Castelló, p. 351-62.
- IGLESIA, RELIGIÓN Y SOCIEDAD. LA PARROQUIA COMO UNIDAD DE PRODUCCIÓN Y VIDA DURANTE EL ANTIGUO RÉGIMEN, Tesis Doctoral, Fac. Geografía i Història de la Universitat de València, 1991.
- BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R. "Familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano (siglos XVI-XVII). Ponderación global y marco jurídico" en CHACÓN y HERNÁNDEZ (eds): PODER, FAMILIA Y CONSANGUINIDAD EN LA ESPAÑA DEL ANTIGUO RÉGIMEN, Barcelona, 1992, pp. 35-70.
- CARLONI FRANCA, A. "Aspectos de la religiosidad de las mujeres de la clase popular residual" en LA RELIGIOSIDAD POPULAR. I. ANTROPOLOGÍA E HISTORIA, Barcelona, 1989, pp. 574-86.
- CASEY, J. "La familia en la Andalucía del Antiguo Régimen" en HISTORIA 16, n° 57 (gener 1981), Madrid, p. 67-73.
- CASEY, J. i VINCENT, B. "Casa y familia en la Granada del Antiguo Régimen" en LA FAMILIA EN LA ESPAÑA MEDITERRÁNEA (SIGLOS XV-XIX), Barcelona, 1987, pp. 172-211.
- CASTELLÓ TRAVER, J.E. EL PAÍS VALENCIANO EN EL CENSO DE FLORIDABLANCA, València, 1987.
- COMAS D'ARGEMIR, M^a.D. "Matrimonio, patrimonio y descendencia. Algunas hipótesis referidas a la Península Ibérica" en CHACÓN y HERNÁNDEZ (eds): PODER, FAMILIA Y CONSANGUINIDAD EN LA ESPAÑA DEL ANTIGUO RÉGIMEN, Barcelona, 1992, pp. 157-175.
- CHACÓN JIMÉNEZ, F. "La familia en España: una historia por hacer" en CHACÓN (eds): LA FAMILIA EN LA ESPAÑA MEDITERRÁNEA, Barcelona, 1987, p. 13-35.
- CHACÓN JIMÉNEZ, F. "Continuidad de costumbres y transmisión de la propiedad en el sistema familiar castellano, Siglos XVI-XVIII" en HISTORIA SOCIAL DE LA FAMILIA EN ESPAÑA, Alicante, 1990, pp. 47-60.
- CHACÓN JIMÉNEZ, F. i HURTADO MARTÍNEZ, José. "Matrimonio y consanguinidad en Lorca y su comarca" en CHACÓN y HERNÁNDEZ (eds): PODER, FAMILIA Y CONSANGUINIDAD EN LA ESPAÑA DEL ANTIGUO RÉGIMEN, Barcelona, 1992, pp. 215-50.
- CHAUNU, P. HISTORIA CUANTITATIVA, HISTORIA SERIAL, Mèxic, 1987.
- DUBERT GARCÍA, I. LOS COMPORTAMIENTOS DE LA FAMILIA URBANA EN LA GALICIA DEL ANTIGUO RÉGIMEN. EL EJEMPLO DE SANTIAGO DE COMPOSTELA EN EL SIGLO XVIII, Santiago, 1987.
- HISTORIA DE LA FAMILIA EN GALICIA DURANTE LA ÉPOCA MODERNA, 1550- 1830 (ESTRUCTURA, MODELOS HEREDITARIOS Y CONFLICTIVIDAD), La Coruña, 1992.
- FERRER ALÓS. "Familia y grupos sociales en Cataluña en los siglos XVIII y XIX" en CHACÓN, HERNÁNDEZ y PEÑAFIEL (eds): FAMILIA, GRUPOS SOCIALES Y MUJER EN ESPAÑA, Murcia, 1991, p.p. 119-135.

- FORTES BAREA, E. y ANDREU TORRES, P. "Mujer y sistema familiar. Algunos ejemplos de la transmisión de la propiedad en Lorca y Murcia en los siglos XVIII y XIX" en CHACÓN, HERNÁNDEZ y PEÑAFIEL (eds): FAMILIA, GRUPOS SOCIALES Y MUJER EN ESPAÑA, Murcia, 1991, p. 179-87.
- GARCÍA CÁRCEL, R. "Pautas de conducta de la familia española" en HISTORIA 16, núm. 57 (gener 1981), Madrid, pp. 49-57.
- KAGAN, R.L. UNIVERSIDAD Y SOCIEDAD EN LA ESPAÑA MODERNA, Madrid, 1981.
- LÓPEZ CORDÓN, M^a.V. "La situación de la mujer a fines del Antiguo Régimen (1760-1860)" en MUJER Y SOCIEDAD EN ESPAÑA (1700-1975), Madrid, 1980, pp. 51-107.
- MARAVALL, J.A. ESTADO MODERNO Y MENTALIDAD SOCIAL. SIGLOS XV A XVII, Madrid, 1972.
- PODER, HONOR Y ÉLITES EN EL SIGLO XVII, Madrid, 1979.
- MATALÍ, R. "Estado de las transmisiones intrafamiliares en la Valencia foral: Testamentos y bodas en el siglo XVII" en ESTUDIS, núm. 11 (1985), València, pp. 163-180.
- MATALÍ, R. i SOLÉ, R. "Família, moral i herència en l'edat moderna" en L'AVENÇ, núm. 142 (novembre 1990), Barcelona, pp. 40-7.
- MUCHEMBLED, R. L'INVENTION DE L'HOMME MODERNE, París, 1988.
- ORTEGA LÓPEZ, M. "La educación de la mujer en la Ilustración española" en REVISTA DE EDUCACIÓN. LA EDUCACIÓN EN LA ILUSTRACIÓN ESPAÑOLA, n^o extraordinario, Madrid, 1988, pp. 303-25.
- PALOP RAMOS, J.M. "La condena a presidio en Melilla. Aproximación a la criminalidad valenciana del Setecientos" en ESTUDIS, núm. 15 (1989), València, p. 271-88.
- PÉREZ GARCÍA, J.M. "La demografía valenciana del siglo XVIII" en HISTÒRIA DEL PAÍS VALENCIÀ. L'ÈPOCA BORBÒNICA FINS A LA CRISI DE L'ANTIC RÈGIM, Barcelona, 1990, pp. 19-93.
- PÉREZ GARCÍA, J.M. y ARDIT LUCAS, m. "Bases del crecimiento de la población valenciana en la edad moderna" en ESTUDIS SOBRE LA POBLACIÓ DEL PAÍS VALENCIÀ, vol. I, València, 1988, pp. 199-222.
- ROWLAND, R. "Matrimonio y familia en el Mediterráneo Occidental: algunas interrogaciones" en CHACÓN (ed.): FAMILIA Y SOCIEDAD EN EL MEDITERRÁNEO OCCIDENTAL, SIGLOS XV-XIX, Murcia, 1987 p. 247 y ss.
- RUDE, G. LA MULTITUD EN LA HISTORIA, Madrid, 1971.
- SÁNCHEZ BAENA, J.J. i CHAÍN NAVARRO, C. "La persistencia del Antiguo Régimen en la estructura matrimonial mediterránea: el análisis del parentesco en Cartagena (1750-1850)" en CHACÓN y HERNÁNDEZ (eds): PODER, FAMILIA Y CONSANGUINIDAD EN LA ESPAÑA DEL ANTIGUO RÉGIMEN, Barcelona, 1992, pp. 177-214.
- SÁNCHEZ LORA, J.L. MUJERES, CONVENTOS Y FORMAS DE LA RELIGIOSIDAD BARROCA, Madrid, 1988.
- STONE, L. FAMILIA, SEXO Y MATRIMONIO EN INGLATERRA. 1500-1800, Mèxic, 1989.
- TOMÁS Y VALIENTE, F. EL DERECHO PENAL DE LA MONARQUÍA ABSOLUTA (SIGLOS XVI-XVIII), Madrid, 1969.
- VILANOVA AÑÓ, S. GENT D'AHIR. EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA DE VILA-REAL DE LA FUNDACIÓ A LA GUERRA DEL FRANCÈS (1274-1808), Vila-real, 1988.

AQUEST LLIBRE,
 "FAMÍLIA, PATRIMONI I DONA AL
 VILA-REAL DE L'ANTIC RÈGIM.
 ELS AFERS FAMILIARS EN LA PRÀCTICA
 JUDICIAL DEL SET-CENTS"
 S'ACABÀ D'IMPRIMR ALS OBRADORS DE
 LA IMPREMTA SICHET DE VILA-REAL
 EL DIA 5 DE FEBRER DE 1994,
 FESTA DE SANTA AGATA